

FILOSOFISKA FAKULTETEN
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISKA SPRÅK
OCH LITTERATUR

Ivana Šarić

**Svenska pronomen med en ospecificerad referent i översättning
mellan svenska och kroatiska**

Masterarbete

Handledare:

dr. sc. Jasna Novak Milić, doc.
dr. sc. Bodil Zalesky

Zagreb, juni 2016

1. INLEDNING.....	1
2. SVENSKA PRONOMEN MED EN OSPECIFICERAD REFERENT I ÖVERSÄTTNING MELLAN SVENSKA OCH KROATISKA	3
3. SLUTSATS	11
4. ÖVERSÄTTNING AV KROATISKA TEXTER.....	13
4.1. Upute za građane	13
4.1.1. Vägledning för medborgare.....	16
4.2. Slavenka Drakulić: Frida ili o boli	19
4.2.1. Slavenka drakulić: Frida, eller om smärtan	22
4.3. Otoci koji bi mogli izazvati svjetski rat.....	26
4.3.1. Öarna som skulle kunna föranleda ett tredje världskrig.....	34
4.4. Mala škola konobarenja.....	43
4.4.1. Små tips till ny servitör.....	46
5. ÖVERSÄTTNING AV SVENSKA TEXTER	49
5.1. Studentkåren	49
5.1.1. Studentska organizacija	63
5.2. Spara & Bokonto	77
5.2.1. Štednja i stambena štednja preko računa <i>Spara & Bokonto</i>	79
5.3. Dyslexi.....	82
5.3.1. Disleksija	87
5.4. Dagens nyheter: Sluta låtsas att mödrars övergrepp inte finns.....	92
5.4.1. Dagens nyheter: Prestanimo se pretvarati da majke ne zlostavljaju svoju djecu	95
6. LITTERATUR	98
7. TEXTER.....	98

1. INLEDNING

Målet med det här masterarbetet är att visa olika problem man kan konfronteras med när man översätter, särskild när det gäller pronomen med en ospecificerad referent. Sådana pronomen med en ospecificerad referent uppträder i alla typer av texter och de är ofta anknutna till stilen, nivån av formalitet och hela registren. Sättet på vilket man tilltalar sina läsare är viktigt för nivån av formaliteten eftersom det påverkar läsarnas upplevelse av texten. Det är intressant att se hur sådana små ord som pronomen kan påverka hela texter så mycket och hur stora skillnader i deras användning mellan olika språk är. Det finns, naturligtvis, skillnader i hur man använder pronomen som *du* och *man* i kroatiska och svenska, särskilt när det gäller sättet på vilket man vanligtvis tilltalar läsarna samt olika sätt på vilka man försöker bygga en typ av förhållande mellan skribenten och läsarna. Dessutom är det intressant att se hur mycket läsarnas uppfattning av texter beror på rätt användning av pronomen. Detsamma gäller för skönlitterära texter, där man kan leka lite med pronomen för att få en särskild effekt. Det största problemet i översättningen är pronomenet *man*, eftersom det inte finns i kroatiskan och dess betydelse är oftast sammanfogat med andra grammatiska kategorier, som, till exempel, verbformen eller ordföljden. Detta beror på typen av text eftersom olika texter kräver annorlunda saker av pronomen. Till exempel, om en text är skriven för yngre människor, eller om den vill vara snäll mot läsarna, händer det ofta att man använder *du* på svenska, särskild när man samtidigt skriver i en mer informell stil. På det viset får man känslan att texten vill vara mer nära läsarna. Dessutom är det vanligt att se mycket mer *du-formen* i svenska än i kroatiska, någonting översättarna måste vara medvetna om för att producera den bästa översättningen. Mitt syfte med det här arbetet är att visa hur olika texter kan påverkas av pronomen, hur dessa två språk använder pronomina, hur pronomen kan påverka formaliteten samt att försöka ge olika lösningar och alternativ när det gäller pronomen med en ospecificerad referent.

I den första delen av arbetet kommer den teoretiska delen med en analys av olika problem som uppstår vid översättningen, olika teoretiska synpunkter beträffande användningen och översättningen av pronomen samt hur pronomen själv påverkar registren och formaliteten. Dessutom vill jag visa hur olika typer av texter använder pronomen, och registren, på väldigt olika sätt och hur vissa texter och deras betydelse beror på rätt användning av pronomen. Till exempel, en nyhetsartikel på svenska använder inte samma pronomen och register som en teknisk text och samma typer av texter använder pronomen på

ett helt olikt sätt på kroatiska. Genom mina översättningar vill jag visa olika sätt på vilka pronomen kan översättas för att behålla samma effekt och register i översättningen och i källtexten.

Den andra, praktiska, delen av mitt arbete består av fyra texter jag har översatt från kroatiska till svenska. Den första texten är en vardaglig text som beskriver hur människor borde agera i olika kriser. Jag valde texten eftersom den visar hur kroatiska och svenska språk använder pronomen på olika sätt när det gäller en semi-formell stil och ett innehåll som syftas mot alla läsarna, oavsett deras utbildning och ålder. Den andra texten är en skönlitterär text i vilken författaren leker lite med pronomen och utbyter *jag* och *hon*, vilket gör ett intressant exempel på hur pronomen kan påverka textens mening. Tredje texten är en nyhetsartikel som har intressant stil eftersom skribenten försöker undvika pronomen så att den största delen av de pronomenen som finns kvar har en ospecificerad referent. Hon skriver om en komplicerad politisk situation och, å en sida vill hon få läsarna att hålla med henne, men å andra sidan är hon väldigt försiktig när hon skriver om de inblandade personerna så att hon, bland annat, använder många pronomen med en ospecificerad referent för att undvika skriva direkt om särskilda personer. Detta kan man se både i textens stil och i hur den använder pronomen. Den sista texten består av flera tips för servitörer och jag valde den eftersom den är skriven i en väldigt vardaglig stil och vill vara nära sina läsare, dvs. den rekommenderar hur de borde tilltala kunder.

Efter de kroatiska texterna och deras översättningar kommer de fyra svenska texterna som jag har översatt till kroatiska. Den första svenska texten handlar om ofta ställda frågor till Studentkåren i Stockholm. Jag valde texten eftersom det finns mest *du*-formen i den så jag försökte visa hur den kunde översättas till kroatiska. Den andra texten är skriven i väldig administrativ stil och det handlar om bankar i Sverige. Stilen själv, tillsammans med pronomen, gör texten till ett bra exempel på skillnader mellan svenska och kroatiska när det gäller användningen av *du* och *ni* pronomen när man tilltalar läsarna. Tredje texten, *Dyslexi*, fungerar också som ett bra exempel på skillnader mellan de två språken, men den är skriven i en mindre formell stil. Den sista texten är en debatt artikel från *Dagens Nyheter* som växlar också mellan olika pronomen och dess stil är mycket intressant eftersom temat är väldigt känslomässigt och skribenten använder pronomen *jag* och *du*, även *vi*, för att närma sig läsarna. Dessutom skriver hon också om sina personliga erfarenheter, vilket påverkar stilen genom att göra den mer direkt.

2. SVENSKA PRONOMEN MED EN OSPECIFICERAD REFERENT I ÖVERSÄTTNING MELLAN SVENSKA OCH KROATISKA

Översättarna, förväntar man sig, har väldigt höga kunskaper i de språken de översätter så pronomen inte uppträder ofta som ett stort problem. De översätts i största delen automatisk eftersom det kan kanske finnas större problem i texter och översättaren anser inte pronomen som ett problematiskt ställe i texten. Men, man måste översätta dem också och de finns i alla typer av texter och i alla stilar. Dessutom påverkar pronomen själva stilen och kan hjälpa göra texten mer eller mindre formell. Jag är väldigt intresserad av hur pronomen med en ospecificerad referent, särskild pronomen *du* och *man* på svenska och *ti* och *Vi* på kroatiska används i de två språk och hur de kan översättas. I mitt arbete har jag valt svenska pronomen *man* och *du* eftersom de två används ofta med en ospecificerad referent, dvs. att de används när man inte syftar på ett viss person. De används när man tilltalar alla tänkta läsarna eller uttrycker någonting som är generellt, till exempel *Man säger att du borde inte äta för mycket godis*. Pronomenen *man* och *du* syftar inte på en särskild person och det är egentligen inte viktigt vem som talar och vem borde inte äta godis eftersom betydelsen är allmän och inkluderar alla tänkta läsare. Dessutom används pronomen *du* som neutral tilltalsform på svenska och jag är intresserad i hur det kan översättas till kroatiska. På kroatiska kan man inte använda pronomenet *ti* som neutral tilltalsform så jag översatte det med *Vi*, plural eller pronomenet *ti*, beroende på typen av texten. Pronomen *man* finns inte på kroatiska i samma form så jag översatte det till kroatiska med den passiva *se* konstruktionen (t. ex. *Govori se...*). När jag översatte kroatiska passiva *se* konstruktioner till svenska använde jag pronomen *man* eftersom på det viset fick jag samma effekt med översättningen. I kroatiska texter översatte jag pronomen *ti* och *Vi* med *du* eller plural på svenska, beroende på typen av texten.

Kroatiska och svenska använder pronomen på väldigt olika sätt, särskild när det gäller hur man borde tilltala läsarna och hur man gör texten formell. I kroatiskan är det ovanligt att använda *ti* pronomen, den andra person singular, i vardagliga texter som inte tilltalar bara unga människor eller i texter som använder en mer formell stil. Man kan använda pronomenet *Vi*, passiva *se* konstruktioner eller plural i sådana texter, men pronomenet *Vi* innebär att man tilltalar bara en person, dvs. om en text är vardagligt och tänkt för alla människor, kan man använda passiva konstruktioner eller plural. Man använder pronomenet *ti* i kroatiskan när man vill närma sig läsaren och skapa ett förhållande som är olikt från det vanliga förhållandet, dvs. det märks när man använder pronomen *ti* på kroatiska och läsarna är alltid medvetna om vad det kan innebära.

Till exempel, om en text tilltalar studenterna och den är skriven med pronomen *ti*, då vet man att hela stilen kommer att vara mindre formell och att man anser läsarna vore unga människor samt vill göra en ”kul” text för dem. Pronomenet *Vi* är standard på kroatiska och allt annat märks omedelbart. Enligt Marot ”Genom att välja pronomen *ti* eller *Vi* är talaren tvungen att uttrycka sin hållning och sitt förhållande mot den andra personen, vilket kommer mest fram i situationer när man träffar någon för den första gången eller möter någon i äldre personers sällskap. *TIVI* systemet är djupt rotad i det kroatiska språket och barn blir uppfostrade, redan när de går på dagis, att tilltala äldre och okända personer med den vördnadsfulla *Vi* pronomen.” (2005: 58, *min översättning*)

På svenska är situationen annorlunda, särskild efter den så kallade du-refomen. Enligt Nyblom ”i slutet av 1960talet blev *du* accepterat som tilltalsform och man började dua både bekanta och främmande människor.”¹ Trots att man duar mycket på svenska, förtsätter Nyblom, ”inte länge därefter tycktes trenden vända och man började allmänt tala om att folk har börjat nia varandra igen.”² Skillnader mellan svenska och kroatiska tilltalsformer är stora, men det är intressant att, nästan samtidigt som niandet kommer tillbaka till svenska, särskild bland yngre människor (Ibid), så kommer duandet också långsamt till kroatiska. Det finns fler och fler exempel på hur man börjar dua mer, särskild i olika annoser eller, som nämndes ovan, i texter inriktade mot unga människor.

Dessutom finns det grammatiska skillnader mellan de två språken och i det här arbetet analyserar jag också hur pronomenet *man*, som inte har något motsvarighet på kroatiska i form av ett opersonligt pronomen, kan översättas. *Man* används på svenska när man talar allmänt och pronomen har en ospecificerad referent. I kroatiskan finns inte något personligt pronomen, men man får samma betydelse genom andra grammatiska funktioner, till exempel genom verbformen eller ordvalet. I svenska texten *Dyslexi* förekommer pronomen *man* väldigt ofta eftersom skribenten skriver om viss allmän information. Textens syfte är att ge information om dyslexi och hur man kan hjälpa barn som har den, så skribenten vill vara objektiv och Till exempel:

Ofta talar man om läs- och skrivsvårigheter som en helhet, dvs. att svårigheter med läsning alltid hänger samman med skrivsvårigheter.

1 <http://www.nord.helsinki.fi/clpg/-/Heidi%20Nyblom.pdf>

2 <http://www.nord.helsinki.fi/clpg/-/Heidi%20Nyblom.pdf>

Jag översatte meningen som:

najčešće se govori o poteškoćama u čitanju i pisanju kao cjelini, tj. o činjenici da poteškoće u čitanju uvijek dolaze u kombinaciji s poteškoćama u pisanju.

Pronomen *man* i den här, men också i andra texter, översatte jag med den kroatiska passiva *se* konstruktionen.

Liknande exempel finns också i Slavenka Drakulićs text *Frida, eller om smärtan*. Till exempel:

Računaju li se i pobačaji u operacije?

Jag översatte meningen som:

Räknar man aborten som en operation?

Det är ett bra exempel på hur man använder den passiva *se* konstruktionen i kroatiskan för att uttrycka samma betydelse som den svenska pronomen *man*, och tvärtom. I den meningen frågar Frida ingen person, det är nästan som om hon frågar retorisk. När man översätter sådana meningar till svenska måste man naturligtvis behålla den ospecifika referenten. Pronomen *man* fungerar perfekt i det fallet eftersom den betyder en viss allmänhet. I Slavenka Drakulićs text finns också ett intressant sammanspel mellan olika pronomen, nämligen *ti/ja* och *ona*. Författaren använder både *ti/ja* och *ona* för samma referent, beroende på hur känslomässigt meningens tema är. När huvudpersonen, Frida, talar om sina minnen använder författaren den tredje person singular, *ona*, men varje gång minnena blir smärtsamma eller när Frida berättar om någonting som påverkade henne mycket börjar författaren använda pronomenet *jag*. Referenten förblir detsamma trots att pronomenen utbytas. Till exempel:

a majka mi brisala znoj sa čela i šaptala: Proći će, proći će... (...) Kao da je odlučio iščupati joj nogu, oteti je, pojesti

Min översättning:

min mor torkade svetten ur pannan och viskade: Det går över, det går över... (...) Det var som om han beslutade riva ut hennes ben, bortröva det, äta det.

Det är intressant att se hur författaren leker med pronomen för att få en dramatisk effekt. Det är inte ovanligt i skönlitterära texter, där stilen påverkar meningar på ett olikt sätt än i andra texttyper.

Till exempel, i min första kroatiska text, *Upute za građane*, tilltalas läsaren direkt och texten är ett bra exempel på skillnader mellan tilltalsformer i svenska och kroatiska. Den kroatiska texten använder alltid *Vi*, som till exempel:

Sigurnost i zaštita Vaši su primarni interesi, ali u njihovom ostvarivanju pored uloge namjenski organiziranih žurnih službi i operativnih snaga zaštite i spašavanja izuzetno je značajan i Vaš osobni doprinos.

Som tidigare nämnts är *Vi* standardformen i kroatiskan när man tilltalar en person och *Vi* visar både respekt och formalitet i texten. Jag översatte meningen till svenska med preonomen *du* eftersom den är den vanliga tilltalsformen i svenska för samma sak och den här texten är ett bra exempel på en typisk, vardaglig text. Min översättning av meningen är:

Säkerhet och trygghet är av största vikt för dig, men i deras utövande, är vid sidan av räddningstjänstens och Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps (MSBs) arbete, ditt personliga bidrag oerhört viktigt.

När man översätter pronomen, särskild pronomen som *ti* eller *Vi*, som kan avgöra stilen eller påpeka formaliteten, måste man förstå vad de egentligen betyder på ett främmande språk. Jag översatte alltid pronomen med målspråket i tanken eftersom, trots att betydelsen kanske inte ligger på pronomen själva, hela textens uppfattning ligger på dem. Om stilen är fel, då förlorar man en stor del av textens validitet eller blir texten plötsligt dålig eftersom läsaren tror att skribenten inte är artig nog.

Ett bra exempel på detta är den svenska texten *Spara&Bo Konto*. Det är en text som är utgiven av en svensk bank, vilket betyder att den mer formell än de andra texterna. Dessutom är textens mål att ge råd till framtida kunder och att hjälpa läsarna förstå på vilket sätt de kan använda olika fördelar med sina konton. Det är precis i den texten att man kan se de största skillnaderna mellan kroatiska och svenska språk eftersom svenska vill närma sig läsarna och göra en kul och informell atmosfär med stilen. På kroatiska, å andra sidan, måste texten vara mer formell, inte bara när det gäller pronomen, utan också ordval och hur man tilltalar läsarna. Ovan har ja sagt att *ti* formen långsamt kommer in i det kroatiska språket, men den

här typen av text är ett bra exempel på hur viktigt pronomenet *Vi* är i kroatiskan och hur det är ännu en neutral tilltalsform. På svenska står det, till exempel:

För dig som planerar att köpa en bostad finns två olika sparformer. Kontot Spara & Bo passar dig som planerar att köpa bostad snart. För dig som vill börja spara till en bostad i god tid osv.

Det finns alltid *du*-formen när man tilltalar läsarna. På kroatiska kan man inte göra på det viset, och det är väldigt svårt att finna en bra balans mellan den svenska mer informella stilen och den kroatiska formella stilen. När det gäller pronomenet *själv*, är det fel att använda *ti* på kroatiska, utan man använder alltid den mer formella tilltalsformen *Vi*. Användning av pronomenet *Vi* på kroatiska visas också i verben, så jag översatte:

Ako ste odlučili štedjeti za kupnju novog stana, dostupna su Vam dva različita modela štednje. Modeli stambene štednje Spara & Bo posebno su prilagođeni onima koji uskoro planiraju kupiti nekretninu. No, ako želite otvoriti stambenu štednju unaprijed osv.

Formaliteten visas genom pronomenet, men också genom ordföljden och ordvalen. Alla dessa element, särskild pronomenet *själva*, gör meningen mer eller mindre nära läsarna. När jag översatte meningen, kunde jag inte använda pronomenet *Vi* för alla svenska pronomen *du* (*dig*), eftersom i meningen

Kontot Spara & Bo passar dig som planerar att köpa bostad snart

pronomenet *dig* har ingen specificerad referent och, om jag använde den kroatiska *Vi* skulle det inte vara detsamma eftersom i det här fallet skulle pronomenet *Vi* syfta på en referent. Därför översatte jag meningen som:

Modeli stambene štednje Spara & Bo posebno su prilagođeni onima koji uskoro planiraju kupiti nekretninu.

Onima koji har samma funktion som *dig* i meningen, dvs. den har en ospecificerad referent och avgör stilen i den kroatiska texten.

Däremot är situationen lite annorlunda i texten Studentkåren. Jag valde texten eftersom den utgör ett bra exempel på hur *du/ni* och *ti/Vi* skillnaden förändrades i de två språken. Texten tilltalar unga människor, studenter, och ger information om studier men också om fritiden, vilket gör den mindre formell. På svenska används *du*-formen, eftersom den är

både standardform och tilltalar främst unga människor. Översättningen till kroatiska är väldigt intressant därför att, som nämndes ovan, man kan använda pronomenet *ti* på kroatiska om texten är skriven i en mindre formell stil och tilltalar unga människor. Det är vanligt att använda plural och den passiva *se* konstruktionen också i sådana texter, men jag valde pronomen *ti* eftersom det är mer och mer vanligt i liknande texter på kroatiska. Till exempel, på svenska är det:

Varför ska jag bli medlem? Du tjänar snabbt på att bli medlem, tack vare våra studentinriktade förmåner och tjänster. Genom ditt medlemskap stöttar du samtidigt ett aktivt studentinflytande och ett levande campus.

I det exemplet finns det både pronomen *jag* och *du* för att få en känsla av en dialog mellan en student och en rådgivare. Jag försökte behålla betydelsen och översatte detta som:

Zašto postati članom? Jer se članovima studentske organizacije to brzo isplati zbog niza naših raznih povlastica i usluga za studente. Svojim članstvom istovremeno pridonosiš aktivnom utjecaju studenata i življenju životu kampusa.

Pronomen *ti* och plural visas också i verb på kroatiska. Meningen:

Du måste vara student vid Stockholms universitet och tillhöra vårt upptagningsområde

översatte jag med plural, som:

Da biste ostvarili punopravno članstvo te dobili studentsku karticu Campuskort i ostvarili popuste, morate biti studenti Sveučilišta u Stockholmu.

När jag översatte denna text använde jag både plural form och pronomen *ti* på kroatiska eftersom det är viktigare att vara nära läsarna och få en vänlig förhållande mot dem.

Det är ofta precis textens syfte som avgör stilen och, i samband med detta, vilka pronomen kommer att användas. Trots att inte alla ämnen i Studentkåren är informella, så att säga, finns det ett överläggande mål att hjälpa unga studenter känna sig välkomnade och samtidigt ge information om studielivet i Stockholm. Den svenska texten använder ofta pronomen *jag*, men det är inte en bra lösning på kroatiska, eftersom jag tyckte att man använder pronomenet *ti* i liknande texter inte så mycket som pronomenet *du* användas i den svenska texten, särskild när temat blir mer seriös, till exempel när skribenten förklarar hur mycket man måste betala.

Min tredje kroatiska text, *Otoci koji bi mogli izazvati svjetski rat* är också ett väldigt bra exempel på hur man använder pronomen och försöker vara artig och aktsam mot läsarna och temat. *Otoci koji bi mogli izazvati svjetski rat* är en tidningstext och handlar om en komplicerad politisk situation. Skribenten visar sina åsikter väldigt försiktigt och hon vill samtidigt visa respekt för temat och de inblandade personerna. Texten har varit väldigt svårt att översätta eftersom skribenten använder långa och komplicerade meningar samt ett indirekt sätt att skriva om temat.

Vad gäller pronomen, finns i den här texten många exempel på hur man kan översätta kroatiska meningar inte bara med *du* eller *ni*, utan också med *man*, beroende på texttyp och vilken grammatisk konstruktion finns i meningar. Jag översatte den kroatiska passiva *se* konstruktionen med det svenska opersonliga pronomenet *man*. På kroatiska kan *man* också undvika subjekt i en mening, men detta är inte någon bra lösning på svenska. Jag översatte sådana meningar med *man* eller genom att förändra ordföljden eller konstruktionen. Till exempel, den kroatiska:

Prebroji se nekoliko tisuća godina, koliko se koji od njih pominje u povijesnim spisima, poredaju se arheološki pronalasci iz podmorja koji ukazuju na davnašnje prisustvo kineske kulture, i arhipelag je, prirodno, kineski

översatte jag som:

Man räknar några årtusenden tillbaka och hur ofta vissa av dem nämns i historiska dokument, förutom att man inordnar arkeologiska fynd från havsbotten, vilka påvisar närvaron av långvarig kinesisk kultur, och skärgården blir naturligtvis kinesisk.

Verbformen *prebroji se* har inte någon referent, liknande den svenska pronomen *man*. I följande exempel använder Kroatiskan plural, och inte pronomen *Vi* eller *ti*, vilket uppmuntrar läsarna att hålla med och identifiera sig med skribenten. Till exempel:

Služeći se gore spomenutom metaforom, možemo reći kako se antikineska koalicija dala u obranu "salame"

översatte jag som:

Om vi använder den ovan nämnda metaforen kan vi säga att den anti-kinesiska koalitionen började försvara "salamin".

Min svenska tidningstext är en debattartikel från *Dagens nyheter* och det var intressant för mig att se hur olika de två tidningstexterna egentligen är. Båda har skribenternas åsikter och speciella drag, men när man analyserar pronomen kan man se att båda texter blandar pronomen, men på två olika sätt. Skillnaden är att den svenska texten, *Sluta låtsas att mödrars övergrepp* inte finns handlar om ett känslomässigt tema så skribenten försöker vara nära sina läsare och skriver om sina egna erfarenheter. Texten tilltalar läsarna direkt och jag översatte den med pronomen *ja, ti* och *Vi*, men jag minskade dess rättframhet lite. Till exempel:

Ta svåra erfarenheter på allvar. Att mödrar kan begå övergrepp och vilja sina egna barn illa omgärdas av ett mycket starkt tabu.

översatte jag som:

Teška dječja iskustva moramo shvatiti ozbiljno. Tabu je tema da i majke mogu zlostavljati svoju vlastitu djecu i željeti im nažao.

Imperativen i den första meningen är väldigt direkt på svenska, men jag ansåg att imperativ formen skulle vara för direkt på kroatiska. Texten tilltalar en enskild läsare, men jag översatte den med pluralformen eftersom det är lite ovanlig att tilltala läsarna på ett så direkt sätt i en nyhetsartikel på kroatiska. Ett ytterligare bra exempel på detta är min sista kroatiska text *Mala škola konobarenja*. Den texten ger tips till nya servitörer och vill hjälpa dem vara bra i sitt yrke. En särskild intressant mening i texten är

Gostu se uvijek obraćamo sa "Vi".

Resten av texten är också skriven med pronomen *Vi* som tilltalsform och jag översatte detta med pronomen *du* på svenska, som i tidigare exempel. Men den meningen översatte jag som:

På kroatiska säger man alltid "Vi" till gästen

eftersom de tänkta läsarna är svenskarna som kommer att arbeta som servitörer i Kroatien. Därför behöll jag *Vi* formen i det här exemplet.

3. SLUTSATS

I det här masterarbetet har jag översatt åtta texter som jag har valt för att visa hur pronomen kan påverka stilen samt för att analysera skillnader mellan tilltalsformer i kroatiska och svenska. Det är intressant att se hur mycket pronomen kan påverka stilen och hur olika källtexten och översättningen kan vara. Jag hade mest problem med *Spara&Bo* texten eftersom skillnaderna mellan de två språken är så stora att texterna låter väldigt annorlunda. Jag måste titta på liknande kroatiska texter i detta område och se hur man kunde bäst överföra det som stod i svenska texten. Det gäller inte bara pronomen, utan också ord och fraser man brukar använda på kroatiska och hur de korresponderar de svenska ord och fraser man brukar använda. Jag översatte alla texter, och särskild texten *Spara&Bo*, med målspråket i tanken och i nästan alla texter var det nödvändigt att förändra pronomen eller att göra om vissa meningar för att få samma betydelse. De största förändringarna kom fram när jag översatte pronomen *man* med den kroatiska passiva *se* konstruktionen och när jag översatte den kroatiska passiva *se* konstruktionen med pronomenet *man*. Det visade sig vara det bästa sättet att uttrycka allmänheten och behålla samma betydelse efter översättningen. Det är viktigt att förstå hur olika språk och kulturer fungerar och att översätta på ett sådant sätt att texterna låter bra även på motspråket. Jag försökte visa hur små saker som pronomen kan påverka texter och hur vanliga tilltalsformer kan göra texter olika. Därför har jag valt texter ur olika områden och texter som är skrivna i olika stilar. Pronomen finns i alla typer av texter och de spelar alltid olika roller i dem, beroende på texternas mål. De kan avgöra stilen eller påpeka författarens förhållande mot sina läsare och om man använder pronomen fel då märks det omedelbart och läsarens uppfattning av hela texten förändras. Till exempel, i skönlitterära texter, som i *Frida, eller om smärtan*, kan pronomen spela en stor roll och ha en stor betydelse som de inte har i, till exempel, en nyhetsartikel. I de två tidningstexter jag har valt spelar pronomen en stor roll också, eftersom båda texter försöker påverka läsare genom att tilltala de direkt eller att få de identifiera sig mer med skribenten. Genom mina översättningar har jag märkt att man börjar ofta växla mellan pronomen *man*, *du* och *jag* på svenska, dvs. mellan *Vi*, *mi* och passiva *se* konstruktioner på kroatiska när teman blir känslomässiga eller upprörande. Dessutom är det intressant hur standardformer förändras sig och hur, enligt Nyblom³, niandet kommer tillbaka i svenska, men hur, i kroatiska, man använder mer och mer pronomen *ti*. *Vi* är ännu den definitiva standarda tilltalsformen i kroatiska, men *ti* kommer långsamt in i språket, särskilt när man, eller texterna, tilltalar unga människor. Detta analyserade jag också i

3 <http://www.nord.helsinki.fi/clpg/-/Heidi%20Nyblom.pdf>

texten *Studentkåren*, där jag översatte *du*-formen med *ti*, passiva *se* konstruktioner eller plural, beroende på kontexten. Jag försökte visa hur pronomen är en viktig del av varje text och hur de spelar en väldigt stor roll och kan avgöra stilen, trots att de oftast inte är stora problem för översättare.

4. ÖVERSÄTTNING AV KROATISKA TEXTER

4.1. Upute za građane

ŠTO TREBATE ZNATI KAKO BI SE ŠTO BOLJE ZAŠTITILI?

(detaljne upute možete vidjeti)

Živimo zajedno s rizicima koji, ukoliko se ne kontroliraju, u određenim okolnostima svojim razvojem mogu ugroziti sigurnost ljudi, materijalnih dobara i okoliša. Sve učestalije ti rizici, kako prirodni tako i tehnički, prerastaju u veće nesreće i katastrofe.

Sigurnost i zaštita Vaši su primarni interesi, ali u njihovom ostvarivanju pored uloge namjenski organiziranih žurnih službi i operativnih snaga zaštite i spašavanja izuzetno je značajan i Vaš osobni doprinos.

Primjerene preventivne pripreme i sveobuhvatne i pravovremene mjere zaštite i spašavanja čuvaju naše živote i imovinu, umanjuju nastale posljedice, a cjelokupan sustav zaštite i spašavanja čine učinkovitijim.

Stoga se na vrijeme pripremite, kako bi u slučaju nesreće mogli pomoći sebi i drugima.

Prije nesreće:

- upoznajte se s utvrđenim mjerama i planovima sigurnosti i zaštite za određeni prostor ili sredstvo (stambeni prostor, otvoreni prostor, sredstva javnog prijevoza, sportski objekt, prodajni centar, kino dvorana, škola, disco klub i sl.),
- upoznajte se s dodatnim – konkretnim mjerama zaštite preporučenim za pojedine događaje koji mogu ugroziti Vašu sigurnost (požar, poplava, potres, toplotni val, olujno nevrijeme s grmljavinom, suša, tuča i dr.),
- upoznavanje s općim i konkretnim mjerama sigurnosti i zaštite omogućit će Vam lakše prilagođavanje situacijama u kojima možete biti ugroženi ali i postupanje - ponašanje u prostoru u kojem se možete zateći, s obzirom na stvarne uvjete u tom prostoru (infrastrukturu, opremu, broj ljudi, sredstva za spašavanje, spasilačke timove, brzinu reakcije i sl.) i događaj koji ugrožava Vašu sigurnost,

- osposobite se za provođenje mjera osobne i uzajamne zaštite. Možete se naći u situaciji koja će zahtijevati Vaše angažiranje u zaštiti i spašavanju života ljudi, imovine i okoliša neposredno nakon nesreće ili za vrijeme njenog trajanja, odnosno prije nego što na mjesto nesreće dođu timovi žurnih službi i operativnih snaga zaštite i spašavanja. U stvarnom životu, osobito kada nastanu katastrofe i veće nesreće, češće se možete naći u takvoj situaciji, prvenstveno iz razloga što organizirane snage zaštite i spašavanja, zbog obima nastalih posljedica, neće biti u mogućnosti istovremeno i žurno odgovoriti na sve zahtjeve za spašavanjem,
- u većini nesreća sustav javne elektrodistribucije, zbog šteta na infrastrukturi, neće biti u funkciji. Zato nabavite tranzistorski radio prijemnik kako biste mogli dobiti upute mjerodavnih institucija o poduzimanju zaštitnih mjera kao i druge korisne informacije koje Vam mogu pomoći u provođenju zaštite i ublažavanju mogućih posljedica.

Za vrijeme trajanja nesreće:

- ako ste pravodobno poduzeli preporučene preventivne mjere, posljedice će biti minimalizirane u odnosu na one najteže moguće,
- ne širite paniku, ponašajte se sukladno ranije dobivenim uputama od strane nadležnih institucija, kao i onima dobivenim neposredno prije nesreće ili za vrijeme trajanja nesreće i provodite sve preporučene mjere za pojedinu vrstu nesreće, kako biste najbolje zaštitili sebe, članove obitelji i druge osobe koje su se zatekle u prostoru pogođenom nesrećom te istovremeno, na taj način, ublažili posljedice po zdravlje i živote ljudi te štete na imovini i u okolišu,
- u svakoj nesreći, odmah po njenom nastanku, započnite primjenjivati mjere osobne zaštite,
- ovisno o vrsti nesreće, ako Vam razvoj situacije dopusti, započnite s provođenjem mjera uzajamne zaštite i sa spašavanjem tijekom njenog trajanja (to ćete moći učiniti npr. u slučaju poplave, ali ne i potresa).

Po završetku nesreće:

- po nastajanju ili po završetku nesreće (ovisno o vrsti nesreće), nazovite broj 112 i izvjestite o nesreći i njenim posljedicama (oslobodite liniju što prije, ne pitajte za

informacije i ne tražite druge podatke. Linije trebaju za operativne potrebe koordiniranja spasilačkih aktivnosti),

- ne koristite se bez potrebe javnim prometnicama, oslobodite ih za vozila žurnih i spasilačkih službi,
- ako ste kao spasitelj raspoređeni u neku od operativnih snaga zaštite i spašavanja javite se na ranije određeno mjesto, preuzmite opremu i postupajte po nalogima zapovjednika,
- započnite ili nastavite s aktivnostima zaštite i spašavanja, odazovite se pozivima čelnika jedinice lokalne samouprave u kojoj živite ili tvrtke u kojoj radite, uključite se u organiziran i integriran sustav zaštite i spašavanja.

4.1.1. Vägledning för medborgare

Vad måste man veta för att skydda sig bättre?

(detaljerad vägledning kan du se [här](#))

Vi lever tillsammans med risker vilkas utveckling kan, om den inte kontrolleras, under vissa omständigheter hota människor, varor och miljön. Riskerna, både de naturliga och de tekniska, växer allt oftare till allt större olyckor och katastrofer.

Säkerhet och trygghet är av största vikt för dig, men i deras utövandet, är vid sidan av räddningstjänstens och Myndigheterna för samhällsskydd och beredskaps (MSBs) arbete, ditt personliga bidrag oerhört viktigt. Lämpligt förberedda förebyggande insatser samt passande räddnings- och skyddsåtgärder bevarar våra liv och vår egendom, minskar eventuella konsekvenser och gör hela räddnings - och skyddssystem mer effektivt.

Därför bör du förbereda dig i tid, för att kunna hjälpa dig själv och andra om en olycka inträffar.

Före olyckan:

- bekanta dig med de bestämda säkerhets- och skyddsåtgärderna och planerna för ett visst utrymme eller medel (bostäder, öppna ytor, kollektivtrafik, sportanläggningar, köpcentrum, bio, skola, disco, osv.)
- bekanta dig med ytterligare och särskilda skyddsåtgärder rekommenderade för vissa händelser som kan äventyra din säkerhet (brand, översvämning, jordbävning, värmebölja, storm med åska, torka, hagel, osv.)
- kännedom om allmänna och särskilda säkerhets- och skyddsåtgärderna gör att du lättare anpassar dig till farliga situationer och underlättar ditt beteende i det område där du kan befinna dig, med tanke på de faktiska omständigheterna i området (dess infrastruktur, utrustning, antal människor, räddningsmedel, räddningsteam, förmågan att reagera snabbt, osv.) samt händelser som hotar din säkerhet
- kvalificera dig för genomförandet av åtgärder för personligt och ömsesidigt skydd. Du kan befinna dig i en situation som kan kräva ditt engagemang i skyddandet av

människoliv, egendomar och miljön omedelbart efter en olycka, eller medan den pågår, dvs. innan räddningstjänster och operativa sök- och räddningsstyrkor anländer till platsen. I verkligheten, särskilt när katastrofer och stora olyckor inträffar, kan du befinna dig i sådana situationer oftare eftersom operativa sök- och räddningsstyrkor, på grund av volymen hos de resulterande konsekvenserna, kanske inte samtidigt och snabbt kan svara på all efterfrågan på hjälp

- i de flesta katastrofer kommer kraftbolag, på grund av stora skador på infrastrukturen, inte att fungera. Därför skulle du skaffa en transistorradio för att få anvisningar från de berörda institutioner om vilka skyddsåtgärder att vidta samt andra nyttiga informationer som kan bidra till genomförandet av skydd och minska eventuella konsekvenser

Vid olyckor:

- om du vidtog alla rekommenderade förebyggande åtgärder i tid, blir konsekvenser minimala jämfört med de svåraste möjliga.
- sprid inte paniken, agera enligt instruktioner du fick tidigare av de berörda institutionerna, samt enligt de du fick direkt innan eller vid en olycka, och genomför alla rekommenderade åtgärder för varje typ av olycka för att bäst skydda dig själv, din familj och andra människor som också råkade vara i samma område som påverkades av olyckan. På det viset mildrar du samtidigt konsekvenser för hälsan och människoliv samt skador på egendomar och miljön.
- börja tillämpa åtgärder för personligt skydd i varje olycka, omedelbart efter den inträffar
- beroende på typen av olyckan, och om situationens utveckling tillåter detta, börja genomföra åtgärder för ömsesidig skydd och räddning under hela olyckans dröjande (detta kan du göra vid, till exempel en översvämning, men inte vid en jordbävning)

När olyckan är slut:

- vid olyckans tillblivelse, eller slut (beroende på olyckstyp), ring 112 och rapportera allt du kan om olyckan och dess konsekvenser (frigöra linje så snart som möjligt, fråga inte om informationer eller andra uppgifter. Linjen ska vara i drift för operativa krav av räddningsaktioners samordning)

- använd inte allmänna vägar om det inte finns krav för detta, röja vägarna för räddningsfordon
- om du är anordnad i en av de operativa räddningsstyrkor som räddare, anmäla dig till den förutbestämda platsen, ta utrustningen och agera enligt befälhavarens befallningar
- börja, eller fortsätta med, verksamheten i skydd och räddning, svara på anrop från ledaren av den lokala självstyres där du bor eller arbetar, engagera dig i det organiserade och integrerade skydd- och räddssystemet.

4.2. Slavenka Drakulić: Frida ili o boli

Tog ranog srpanjskog jutra Frida se probudila u svome krevetu u roditeljskoj kući. Slaba svjetlost već je prodirala u sobu. Provela je nemirnu noć. S naporom se okrenula s jedne strane na drugu, pridigla se na jastuke, dodirnula lice, kao da provjerava je li još tu. Neko vrijeme ležala je mirno i gledala svoje ruke položene na pokrivač. Provukla je prste kroz kosu - lice, kosa, ruke, bili su to još samo dijelovi bivše cjeline. Pokušala je ustati, zatim je odustala. Nije imala snage. Nije imala mira.

Prošlogodišnja amputacija noge bila mi je trideset i druga operacija, pomislila je dok je opipavala ožiljke na leđima, na trbuhu, na nozi. A što je s onima koje ne ostavljaju vidljive ožiljke? Računaju li se i pobačaji u operacije? Ipak ih se ne uspijevam svih prisjetiti. Možda je to i dobro. Kako li je samo uzaludno ovo moje računanje...

Pogledala je u prazno mjesto ispod plahte, tamo gdje je još nedavno bila bolesna noga. Čudno kako je još uvijek osjećala i onu odrezanu polovicu. Bila je to ona ista noga - polovica one iste, desne, noge u kojoj se najprije javio demon boli.

Bilo joj je šest godina kad je jednog dana osvanula u groznici. Njeni roditelji u početku nisu bili zabrinuti. Groznica, temperatura, prehlada, grlobolja, proljev, povraćanje, bolovi u trbuhu... Kao i sva druga djeca i njihove četiri djevojčice povremeno su pobolijevale. Činilo im se da nemaju razloga sumnjati da je posrijedi nešto više od prolaznog stanja.

Zatim ju je napala bol. Najprije se javila u nozi, kao da ju je nešto ugrizlo. Neka velika životinja, pas možda. Čvrsto je stisnula čeljust oko njene noge i trgala joj zubima mišić. Zauralala je, nije mogla ništa drugo nego urlati.

Nije znala opisati osjećaj koji joj je razdirao tijelo. Sjećala se očevog očajanja, njegovog lica nagnutog nad njen krevet i riječi: Što ti je, reci mi što ti je? Dok se previjala od bolova kupajući se u vlastitom znoju, Don Guillermo, njen dobri otac, očekivao je od nje riječi, neko objašnjenje. Smislenu artikulaciju užasa, kako bi mogao razumjeti što se s djetetom događa. Kako će joj inače pomoći?

Jer za pomoć nisu bili dovoljni samo njeni nemušti krikovi. Bol zahtijeva artikulaciju, komunikaciju. Zahtijeva neku vrstu dijaloga. Zahtijeva riječi. A iz djeteta su izlazili samo jecaji i jauci. Kad god bi kasnije pomislila na taj događaj, uvijek bi vidjela svoju malu

nogu (da ne mrzi patetiku, rekla bi nožicu) kako se nekontrolirano trzala i grčila. Kao da je bila opsjednuta nečim, odvojena od ostatka tijela. Vidjela bi majku kako umače ručnik u toplu vodu, sluškinjine tamne ruke koje pridržavaju bijeli porculanski lavor i njene zgrčene prste. Voda je svjetlucala, usredotočila se na to svjetlucanje, kao na nešto što bi je moglo udaljiti od noge, od sebe. Poželjela je izaći iz vlastitog tijela. Ili da joj netko odreže nogu, jer to više nije bila njena noga. Njena noga je odskakivala od kreveta kao da je poludjela. Vrištala je u panici. Majka je vrućim ručnikom omotala jadnu nožicu (ipak!) i govorila, jasno je čula: Mir, smiri se, proći će, proći će... Zapamtila sam te njene riječi jer su poslije to postale riječi koje mi je majka najčešće upućivala. Koliko će ih samo puta još izreći! I to s razlogom, samo što nijedna od nas to nije mogla znati u trenutku dok mi je ta, još nepoznata i neimenovana životinja, to demonsko biće otkidalo komade mesa, a majka mi brisala znoj sa čela i šaptala: Proći će, proći će...

I zaista, bol je trenutačno bila ublažena, tijelo je malaksalo. Dijete je utonulo u blaženstvo koje donosi prestanak boli. No, trenutak kasnije zaurialo bi još jače jer grčenje u nozi nije posustajalo. Demon je zario zube i nije popuštao. Kao da je odlučio iščupati joj nogu, oteti je, pojesti. Roditelji su napokon pozvali liječnika. Dijagnoza: dječja paraliza. Terapija: mirovanje, ležanje u krevetu. Posljedica: tanja i kraća noga, šepavost. Devet mjeseci morala je ležati u krevetu.

Bila je to vječnost za tako živahno dijete. Kad već nije mogla izaći iz sobe, pronašla je način da izađe iz sebe: zamislila je prijateljicu uz čiju je pomoć prelazila u drugu stvarnost.

Njena mala prijateljica nije imala ime. Frida bi došla do nje tako što bi zahuknula staklo na prozoru pokraj kreveta i na zamagljenoj površini brzo, jako brzo, nacrtala vrata. Sasvim mala i nevidljiva. I djevojčica koju bi ugledala, bila je nevidljiva, svima osim njoj. Čim bi se kroz vrata provukla u drugi svijet, prijateljica ju je već čekala.

Smijala se, uvijek je bila nasmijana i vesela. Primila bi je za ruku i povelala sa sobom. U tom drugom svijetu postojale su samo njih dvije. Više se nije mogla sjetiti ni njenog glasa ni lica, samo je znala da su plesale u velikoj praznoj dvorani koja kao da je bila napravljena od leda. Djevojčica je plesala, Frida ju je slijedila i pričala joj. Pričala je i pričala, plešući. Klizila je kroz prostor, okretala se oko sebe, izvijala svoje tijelo s lakoćom. Nije joj smetala bolesna noga, uopće je nije osjećala. Njih dvije bile su savršen par. Nakon što bi se vratila u krevet, još bi dugo bila neobjašnjivo sretna. Na sasvim maloj slici, jednoj od najmanjih koje je

naslikala, Djevojčica s maskom smrti, na horizontu nema ničeg, osim hladnih planinskih vrhova prekrivenih snijegom. Usamljena djevojčica stoji na stvrđutoj tamnoj zemlji s iskeženom maskom smrti. Zapravo, nije sasvim jasno je li to samo maska ili možda njena vlastita lubanja. Pokraj njenih nogu leži druga maska, još strašnija, životinjska: maska iskeženih zuba, isplaženog jezika, još crvena oko od krvi koja je curila dok je grizla njenunogu. Djevojčica je mogla staviti tu masku, ali ipak to nije učinila. No, to je gotovo svejedno, jer obje su maske predstavljale smrt.

Još od djetinjstva smrt je oko nje, pokraj nje. Sjena, koja je nikada neće napustiti. Sablasno bijela lubanja s primjesama sivog (sivo je ovdje boja straha) stalno je bila prisutna u njenom životu, bila je neodvojivi dio nje. Djevojčica stoji sama, ispod uznemirenog neba i oblaka koji se prijeteći nad njom kovitlaju. Još je dijete, još nema ono lice koje će joj kasnije biti podareno. Kad odraste, imat će Fridine crte lica. I Frida će iznova i iznova preko bijele lubanje slikati svoje lice, kao dokaz da je još uvijek živa.

Kad je nakon devet mjeseci ustala iz kreveta, desna joj je noga bila tanja i ravna poput štapa. Druga djeca su to vidjela, nisu mogla ne vidjeti. U školi su vikala za njom da je šepavica. Noću ih je sanjala kao kojote sa zlim njuškama koji podlo obilaze oko njene noge ne bi li je zagrizli. Branila se. Udarala je oko sebe, ali nije plakala. Škola je u početku bila mjesto mučenja i baš zato mjesto vježbanja obrane.

4.2.1. Slavenka drakulić: Frida, eller om smärtan

Denna tidiga majmorgon vaknade Frida i sin säng i föräldrahemmet. Svagt ljus trängde redan in i rummet. Det hade varit en orolig natt för henne. Det var med stor ansträngning som hon vände sig från den ena till den andra sidan, satte sig upp stödd mot kuddarna, och vidrörde sitt ansikte, som om hon ville se att det fortfarande fanns kvar. Ett tag låg hon stilla och tittade på sina händer på filten. Hon drog handen genom håret – ansiktet, håret, händerna, de var alla bara delar av en tidigare enhet. Hon försökte resa sig, men gav upp.

Hon hade ingen kraft. Hon hade ingen ro.

Förra årets benamputation var min trettioandra operation, tänkte hon medan hon kände på ärren på ryggen, på magen, på benet. Men hur är det med sådant som inte lämnar synliga ärr? Räkna man abort som en operation? Jag kommer ändå inte ihåg alla. Kanske är det bra så. Åh, vad meningslöst allt mitt räknande är...

Hon tittade på det tomma stället under lakanet, där, tills nyligen, det sjuka benet hade legat. Konstigt hur hon fortfarande kunde känna den amputerade halvan. Det var i samma ben - halvan av det högra benet i vilket smärtans demon först hade visat sig.

Hon var sex år gammal när hon en dag vaknade med feber. Hennes föräldrar hade till en början inte oroat sig. Feber, hög temperatur, förkylning, halsont, diarré, kräkningar, buksmärta... Precis som alla andra barn, var deras fyra flickor ibland sjuka. Det verkade inte vara något tvivel om att det var någonting annat än ett temporärt tillstånd.

Men så kom smärtan. Först kom den i benet, det kändes som om någonting hade bitit henne. Ett stort djur, en hund kanske. Det klämde käken hårt runt benet och slet i hennes muskler med tänderna. Hon skrek, hon kunde inte göra någonting annat. Hon visste inte hur hon skulle beskriva känslan som slet i hennes kropp. Hon mindes sin fars förtvivlan, hans ansikte över hennes säng och hans ord: "Vad är det, säg, vad är det som händer?" Medan hon vred sig i smärta och badade i sin egen svett, väntade Don Gulliermo, hennes gode far, på hennes ord, på någon förklaring. Någon meningsfull artikulation av skräcken, för att förstå vad som hände med barnet. Hur skulle han annars kunna hjälpa henne? Bara oartikulerade skrik var inte

tillräckliga för att hjälpa henne. Smärtan kräver artikulation, kommunikation. Den kräver en slags dialog. Den kräver ord. Men bara snyftningar och skrik kom från barnet.

Varje gång hon tänkte på den händelsen senare, såg hon alltid sitt ben (om hon inte hatade patetik, skulle hon säga sitt lilla barnben) rycka och spasma okontrollerbart. Det var som om det var besatt av något, separat från resten av kroppen. Hon såg sin mor doppa en handduk i varmt vattnet och hon såg hur tjänstekvinnans mörka händer grepp den vita porslin skålen, samt hennes krokiga fingrar. Vattnet gnistrade och Frida fokuserade på gnistrandet som om det var någonting som kunde föra henne från benet, från henne själv. Hon önskade att hon kunde lämna sin egen kropp. Eller att någon skulle klippa av benet, eftersom det inte var hennes ben längre. Hennes ben studsade på sängen som galen. Hon skrek i panik. Modern inlindade det stackars lilla barnbenet (ändå!) i en varm handduk och sade, hon hörde klart: "Lugnt, ta det lugnt, de går över, det går över..."

Jag mindes dessa ord eftersom de senare blev de orden modern oftast sa till mig. Och med bra skäl, trots att inga av oss visste det i tiden när detta, ännu okända och namnlösa djur, denna demoniska kreatur, bröt av bitar av mitt hull medan min mor torkade svetten ur pannan och viskade: "Det går över, det går över..."

Och verkligen minskades smärtan omedelbart, kroppen blev svag. Barnet sjunk i salighet som uppträder vid smärtans upphörande. Men i den nästa stunden skrek smärtan ännu starkare eftersom kramper i benet upphörde inte. Demonen sjunk tänderna och gav inte efter. Det var som om den beslutade riva ut hennes ben, bortröva det, äta det. Föräldrarna äntligen ringde till läkaren. Diagnos: barnförlamning. Behandling: sängvila och sängläge. Konsekvens: finare och kortare ben, haltning. Nio månader var hon tvungen att ligga i sängen.

Det var en evighet för ett så animerad barn. Eftersom hon inte kunde lämna sitt rum, fann hon ett sätt att komma ur sig själv – hon föreställde sig en väninna med vems hjälp hon gick i en annan verklighet. Hennes lilla väninna hade inte något namn. Frida kom till henne genom att snabbt, mycket snabbt, rita en dörr på det immade fönstret. En mycket liten och osynlig dörr. Och flickan hon såg var också osynlig, osynlig för alla utom henne.

Så snart som hon klev genom dörren i den andra världen, väntade väninnan redan där. Hon log, hon var alltid leende och glad. Hon brukade ta henne i armen och ta henne med sig. I den andra världen fanns det bara de två.

Hon kunde inte längre minnas hennes röst eller ansikte, hon visste bara att de dansade i den stora tomma hallen som tycktes vara gjord av is. Flickan dansade och Frida följde med och pratade. Hon pratade och pratade medan hon dansade. Hon gled genom rymd, snurrade runt sig själv och vred sin kropp med lätthet. Det sjuka benet störde henne inte, hon kände inte det. De två var det perfekta paret. Efter hon återkom i sängen var hon oförklarlig lycklig för en lång tid.

På en ganska liten målning, en av de minsta hon målade, "Flickan med masken av döden", finns det ingenting på horisonten, ingenting utom kalla bergstoppar täckta med snö. Den ensamma flickan står på hård, mörk mark med en grimaserande mask av döden. Egentligen är det inte klart om det är bara masken eller kanske hennes egen skalle. Bredvid hennes fötter ligger en andra mask, ännu mer skrämmande, mer animalisk. Den masken har blottande tänder och en utsträckt tunga, vilka är fortfarande röda från blodet som droppade medan den bet hennes ben. Flickan kunde ta på sig den andra masken, men hon gjorde inte det. Men det gör ingen skillnad eftersom båda masker representerar döden.

Sedan barndomen har döden varit omkring henne, bredvid henne. En skugga som aldrig lämnar henne. En makaber vit skalle med tillblandning av grå (grå representerar rädslan här) var ständig närvarande i hennes liv, den var en oskiljaktig del av henne. Flickan står ensam, under den oroliga himlen och moln som virvlar hotande ovan. Hon är fortfarande ett barn, hon har inte det ansiktet som kommer att ges till henne senare. När hon växer upp, kommer hon att ha Fridas ansiktsdrag.

Och Frida kommer att måla sitt ansikte över skallen igen och igen, som bevis att hon är fortfarande levande.

När hon steg upp ur sängen efter nio månader var hennes högra ben tunnare och rak som en pinne. Andra barn såg detta, de kunde inte göra något annat. I skolan ropade de efter henne att

hon var halt. På nätter drömde hon att dem var prärievargar med onda nosar som hästkt gick runt benet för att bita det.

Hon försvarade sig. Hon slog omkring sig, men hon gråt inte. I början var skolan en plats av tortyr och, just därför, en plats av försvarets övande.

4.3. Otoci koji bi mogli izazvati svjetski rat

Kina na otočju Senkaku opipava je li Japan spreman na oružani okršaj. I još više: bi li Amerika stala u obranu svog saveznika

Hoće li biti rata u Aziji? – često sam postavljala to pitanje kineskim kolegama, pekinškim taksistima, političkim analitičarima i povijesnim svezalicama, i zabrinjavajuće velik broj njih davao bi mi potvrđan odgovor. Ne, naravno, zato što to priželjkuju. Najviše zato što se mnogima u Kini čini da povlačenje granica njihove zemlje preko mora koja ih okružuju nije samo pitanje hladnokrvne kartografije.

Mnogi su uvjereni, dapače, da taj projekt ne može biti dovršen mirno.

Upravo tu, u Istočnom i u Južnom kineskom moru, naime, prelamaju se dvije ere. Ona stara, posthladnoratovska, koju još zovemo “novi svjetski poredak”, i neka buduća, koju bi Kina željela odrediti svojom fizičkom veličinom, političkim utjecajem, vojnom snagom te gospodarskim potencijalima i potrebama.

Hoće li se, i mogu li se uopće, u taj kut Tihog oceana ugurati dvije velesile, Amerika i Kina, a da ne ukrste oružje, pitanje je na koje nitko nema odgovora. No svi slute da će to biti teško ostvarivo, jer iz kojeg god kuta pogledali preko već uzavreloga mora, nema univerzalno prihvatljivog rješenja ni za jednu točku spornoga teritorija.

Radi se o dominaciji, i to ne samo nad azijsko-pacifičkom regijom. Upravo se na tim valovima, naime, odmjeravaju snage globalnog liderstva, pa ako je SAD na poziciji branitelja titule, Kina je onda u suprotnom kutu arene kao glavni izazivač.

Sve otkako je pokojni Deng Ksiao-ping, koga s pravom nazivaju arhitektom kineskih reformi i politike otvaranja prema vanjskome svijetu, početkom 1980-ih godina preokrenuo fokus Mao Ce-tungove sigurnosne doktrine s kopna, s kojega on više nije očekivao napad ni od jedne susjedne sile, na more, koje mu je postalo bitno kao prometnica ka tržištima i izvorima energije, okviri kineskog državnog suvereniteta sapliću se o otočiće i hridi, koji se na geografskim mapama jedva i vide, ali koji su se pretvorili u svjetionike rasta nove velesile i u političke osmatračnice očekivanog početka “kineskog stoljeća”.

U Istočnom kineskom moru su to otoci Diaoju, kako ih nazivaju Kinezi, ili Senkaku, kako se zovu na japanskom jeziku, dok su u Južnom kineskom moru to arhipelazi Spratly i Parcel, ili

Nanša i Ksiša, kako ih Kinezi zovu izbjegavajući konotaciju imperijalne povijesti (Richard Spratly bio je britanski pomorac koji je u prvoj polovici 19. stoljeća oplovio ovaj arhipelag, dok su Paracelima ime nadjenuli Portugalci označavajući, zapravo, svojom rječju “parcel” niz hridi potopljenih u plitko more). Oduvijek je Kina sve te otočiće smatrala svojima, pozivajući se na povijesno pravo koje je ovoj zemlji često najvažnije sredstvo presijecanja čvorova u bilateralnim sporovima oko teritorija. Prebroji se nekoliko tisuća godina, koliko se koji od njih pominje u povijesnim spisima, poredaju se arheološki pronalasci iz podmorja koji ukazuju na davnašnje prisustvo kineske kulture, i arhipelag je, prirodno, kineski.

No, dugo se ništa o tome nije glasno govorilo, pa čak i kad se ispostavilo da ispod svakoga od njih leže rezerve nafte i prirodnog plina, Deng je susjedima, s kojima se nije mogao složiti oko toga čiji je to teritorij, diplomatski predložio da za sada o tome i ne pregovaraju. Do daljnjega mogu zajednički eksploatirati prirodno blago i plodove mora, govorio je, a granice neka povlače buduće, nadajmo se, mudrije generacije.

Buduće generacije su, međutim, stasale za drukčiju vrstu diplomacije.

Gotovo cijela 2013. godina protekla je na klackalici rata i mira, ali je u fokusu u tom razdoblju bilo Istočno kinesko more i izazov Pekinga bačen u lice japanskom suverenitetu nad otocima Diaouju, odnosno Senkaku. Opipavala je Kina, naime, koliko je “Zemlja Izlazećeg Sunca” spremna na oružani okršaj u ime svoje “nove normalnosti”, kako japanski političari nazivaju odbacivanje poslijeratnih pacifističkih zabrana vojnog djelovanja izvan svojih granica, ali još više koliko je Amerika odlučna stati u obranu svog saveznika u ime produljenja njene dominacije nad azijsko-pacifičkom regijom i nad Tihim oceanom u cjelini.

Puno dima, i po koja varnica, nisu se pretvorili u ratnu vatru ni kad je Kina u studenom 2013. zacrtala “zračnu obrambenu identifikacijsku zonu” iznad Istočnog kineskog mora, te tako preko širokog teritorija (koji, dakako, obuhvaća i sporne otoke) praktično nametnula svoja pravila ponašanja u zračnome prometu. Digla se oko toga velika galama, no Peking je igrao igru “tko će prvi trepnuti”, pa kada su južnokorejski, pa onda japanski, pa na koncu čak i američki civilni avioprijevoznici pristali naznačiti kada će proletjeti kroz kinesku “zonu”, azijska sila je u svoju diplomatsko-stratešku bilježnicu upisala važan poen.

Tu su kinesku taktiku analitičari nazvali “rezanje salame na tanke šnite”. Već se i ranije ona pokazala kao velika zagonetka za susjede, ali i za Ameriku. Jedna “šnita salame”, kao što je povlačenje “identifikacijske zone”, sama po sebi nije dovoljan casus belli da bi Japan ili neki

drugi od iritiranih susjeda, da ne govorimo o SAD-u, reagirao oštrijim protupotezom, i tako je Peking na svoj pjat stavljao jednu po jednu šnit u osvojenog strateškog prostora.

Po prilici u isto to vrijeme počela je Kina graditi neidentificirane objekte na otočićima u Južnom kineskom moru. Za razliku od Senkakua, odnosno Diaojua, koji su 1972. godine stavljeni pod upravu Japana, te je svaki kineski pokušaj da im se približi svojim ribarskim ili vojnim brodovima put u izravnu konfrontaciju i kršenje postojećeg međunarodnog sporazuma, u Južnome je moru kineska vojska počela nadograđivati otočiće i hridi nad kojima je već imala kontrolu. Tako se i dogodilo da su, usprkos teritorijalnom sporu s okolnim zemljama, Kinezi tamo radili neometano sve dok satelitski snimci načinjeni početkom ove godine nisu pokazali dokle je azijska sila stigla u ovome pothvatu. U kolovozu prošle godine je, naime, Hrid vatrenog križa, koja se nalazi upravo u onom dijelu arhipelaga Spratly nad kojim se oko prava suvereniteta otimaju Kina i Filipini, bila posve pod morem, osim jedne točkice, na kojoj je kineska vojska sagradila betonsku platformu. Na obližnjoj Hughesovoj hridi su se mogle vidjeti još dvije točkice: tvornica cementa i heliodrom.

I dok su se Filipinci pitali što to Kina radi na gotovo dvije tisuće kilometara daleko od njezina kopna, moćne pumpe su danonoćno izvlačile tone pijeska i nasipale ga na žive koraljne hridi, a potom bi sve to bilo zaliveno cementom i tako su iz valova nicali pravi, prostrani otoci. Od mora je oteto više od osam četvornih kilometara površine, a snimka Vatrenog križa iz siječnja ove godine pokazala je začetak nečega nalik na vojnu bazu, za koju analitičari časopisa Jane's tvrde da je dovoljno dugačka i široka da se na njoj može izgraditi pista za vojne avione.

Slično kao i prije godinu i pol dana, kada su se kineski istočni susjedi požalili Washingtonu zbog "identifikacijske zone", a Amerikanci bezuspješno pokušali ukazati Pekingu kako je to protiv međunarodnog prava i pravila multilateralnog dogovaranja, tako su i povodom nicanja "velikog pješčanog zida", od kojega je počela nadogradnja hridi u otoke, Filipini zatražili podršku najprije u Ujedinjenim narodima, gdje su uzalud zahtijevali međunarodnu arbitražu zanemarujući činjenicu da je Kina stalna članica Vijeća sigurnosti, te može staviti veto na svaku inicijativu te vrste, a onda u Bijeloj kući, od koje su s dobrim razlogom očekivali brzu reakciju.

Pentagon je doista već u veljači zatražio od službenog Pekinga da obustavi izgradnju umjetnih otoka nazivajući ih "destabilizirajućim faktorom" u Južnom kineskom moru. Odgovor je bio oštar. Projekt se odvija unutar teritorija pod kineskim suverenitetom, odgovorilo je

Ministarstvo vanjskih poslova, i nijedna zemlja, pa ni SAD, nema prava u to upirati prstom. Kina, ukratko, ne priznaje da oko Južnog kineskog mora uopće postoji problem. Više od 90 posto tog vodenog teritorija pripada azijskoj sili i svaki pokušaj osporavanja te činjenice samo je “gruba povreda kineskog suvereniteta” oko čega ne može biti nikakvih pregovora.

Zabrinula se cijela regija. “Očito se ne radi o izgradnji objekata za turističke svrhe”, zaključio je australski obrambeni ministar Dennis Richardson.

Očito se radi o potrebi Kine da kontrolira najvažnije prometnice, kojima godišnje prođe na milijarde barela nafte i na stotine milijardi kubičnih metara tekućeg prirodnog plina vrijednih preko pet bilijuna dolara, napomenuo je Forbesov analitičar Christopher Helman. “Zavedi kontrolu nad tim tokom i imat ćeš kontrolu nad energetsom sigurnošću cijele Azije”, pojasnio je.

Odrezana je još jedna šnita salame. Ovaj put deblja. I ponovno je stavljena na vagu, ne bi li se odmjerilo vrijedi li reagirati ikako drukčije do oštrim riječima, prijetećim upozorenjima i možda kojom demonstracijom vojnih mišića u neposrednoj okolici.

Već se godinama postavlja pitanje je li kineski rast neizbježno izazov za Ameriku, a iznova je ta tema došla u fokus kada je harvardski politolog Graham Allison prošloga mjeseca upozorio američki Senat kako se “u posljednjih 500 godina u 12 od ukupno 16 slučajeva rat dogodio onda kada je rastuća sila izazvala (dominaciju) postojeće velesile”, te potom citirao Tukididovo objašnjenje sukoba između Atene i Sparte. Rast Atene (čitaj Kine) izazvao je strah kod dominantnih Spartanaca (čitaj Amerikanaca) da će izgubiti svoj status, i to ih je odvelo u rat.

Najednom se počelo govoriti o “Tukididovoj zamci” u koju bi kinesko-američki odnosi lako mogli upasti, i premda su neki analitičari upozoravali da loše povijesne analogije i pogrešno primijenjene teorije nepotrebno navode određene političke (i vojne) krugove kako u Kini, tako i u SAD-u da se jedni prema drugima postave agresivnije, nitko sve do sada nije ponudio dobro rješenje za hlađenje Južnog kineskog mora.

Dapače, američki obrambeni ministar Ashton Carter pripremio je da će “SAD letjeti, ploviti i operirati svuda gdje nam međunarodno pravo to dozvoljava, i onako kako to radimo diljem svijeta”, na što su kineski dužnosnici odgovorili kako je “odlučnost Kine da zaštiti svoj suverenitet i teritorijalni integritet čvrsta kao stijena”. Kinesko-američki odnosi, koji su se ne

tako davno činili “najvažnijim partnerstvom na svijetu”, pretvorili su se u jedan od potencijalnih izvora globalnog nereda, koji bi, kako smatraju mnogi poznavatelji Azije, lako mogao biti uvod u treći svjetski rat.

“SAD i Kina su sada potencijalno bliži oružanom sukobu nego što su to ikada bili u proteklih 20 godina”, napisao je u internetskom političkom časopisu The Commentator Michael Auslin s American Enterprise Institutea, te pobrojao tri mogućna scenarija početka rata.

Nesretna slučajnost, kaže on, mogla bi se dogoditi kada bi kineska pomorska patrola ili ratni lovac pokušali presresti američki brod ili špijunski avion negdje u Južnom kineskom moru ili iznad njega, te kada bi se ta akcija završila nenamjernim sudarom.

Namjerna provokacija, nabraja Auslin dalje, mogla bi se dogoditi ako bi Kina postavila avione na umjetno izgrađene otoke, te njima pokušala spriječiti američko prelijetanje preko svog zračnog prostora, upravo ne bi li opipala kako bi Washington reagirao u takvoj situaciji. Ipak je još najvjerojatniji indirektni konflikt, kaže na koncu američki profesor, tj. “proxy-rat” između Kine i neke od susjednih zemalja (najvjerojatnije Filipina ili Vijetnama), iza kojih bi zapravo stajao SAD.

Na opasnost upozorava i George Soros, predsjednik Soros Fund Management LLC i Fundacije otvorenog društva, no, dok Auslin smatra da bi “Obamina slabost mogla rezultirati kinesko-američkim sukobom”, te poziva SAD da odlučno pokažu Kini kako “nisu papirnati tigar”, Soros poziva Washington da svijet spasi od novoga globalnog rata jačanjem partnerstva s Pekingom.

“(Amerika) bi, naravno, mogla opstruirati kineski napredak”, piše Soros u srpanjskom broju časopisa The New York Review of Books, “ali bi to bilo vrlo opasno. Predsjednik Ksi Jinping preuzeo je osobnu odgovornost za gospodarstvo i nacionalnu sigurnost, te ako njegove tržišne reforme propadnu, on bi mogao prigrliti neke vanjske konflikte kao način održavanja nacionalnog jedinstva i očuvanja vlastite pozicije. Moglo bi to voditi u savezništvo između Kine i Rusije, ne samo finansijsko nego i političko i vojno, i ako bi tada vanjski konflikt narastao u vojnu konfrontaciju s nekim od američkih saveznika poput Japana, nije pretjerano reći da bismo bili na pragu trećeg svjetskog rata.”

“Vjerujem da će povijest 21. stoljeća početi u Aziji”, rekao mi je u nedavnom intervjuu Jean-Pierre Lehmann, profesor međunarodne političke ekonomije na poslovnoj školi IMD u

Lausanni. “Dana 28. lipnja 1914. jedan je metak u Sarajevu ubio Ferdinanda i odmah je zapaljen svjetski rat, no kada se u 1990-ima vodio balkanski rat, on je bio strašan za tu regiju, ali nije imao velikog utjecaja dalje od nje. Nije se ponovo dogodio svjetski rat. S druge strane, 1894. – 1895. je vođen rat između Kine i Japana, ali to se na Zapadu malo koga ticalo. Ali ako se u 21. stoljeću dogodi rat između Kine i Japana, to će odmah imati globalne posljedice.”

Tjedan dana nakon što mi je profesor Lehmann iznosio razloge koje on vidi za izbijanje trećeg svjetskog rata u Aziji, Japan je izjavio da bi se njegova vojska mogla pridružiti američkim snagama u redovitom patroliranju Južnim kineskim morem. Ta je regija, rekao je načelnik glavnog stožera japanskih samoobrambenih snaga admiral Katsutoshi Kawano, “od ogromna značenja za japansku sigurnost”. Kineska gradnja umjetnih otoka, pritom, “izaziva veoma ozbiljnu zabrinutost” u Japanu, koji ovisi o tim pomorskim prometnicama kako u izvozu svoje robe, tako i u uvozu energije koja do njegovih otoka može doći samo kroz Južno kinesko more.

Služeći se gore pomenutom metaforom, možemo reći kako se antikineska koalicija dala u obranu “salame”.

Još jedna šnita je, međutim, već odrezana kineskim strateškim nožem.

“Izgradnja infrastrukture za osmatranje i komunikaciju prvi je korak ka poboljšanju maritimnog meteorološkog praćenja, upozoravanja, prognoziranja i znanstvenog proučavanja”, izjavio je partijskom listu Renmin Ribao prošloga tjedna Ding Jihui, profesor s Akademije za inženjering. Šef kineske Uprave za meteorologiju Zeng Guoguang je potvrdio da je namjena nadogradnje hridi i otočića zapravo od koristi za regiju koja je često pogođena oceanskim katastrofama i vremenskim nepogodama.

Time je Kina indirektno upitala Amerikance i njene saveznike: “Mislite li da je vrijedno ratovati za to kamenje u Južnom kineskom moru?”

To je pitanje, štoviše, postavljeno neposredno uoči održavanja “gospodarskog i strateškog dijaloga” između Kine i SAD-a, sedmoga po redu susreta ove vrste, koji je 23. i 24. lipnja održan u Washingtonu. Američki potpredsjednik Joe Biden, državni tajnik John Kerry i financijski ministar Jack Lew bili su domaćini kineskom zamjeniku premijera Vang Jangu, državnom vijećniku Jang Jiediju i njihovom izaslanstvu od oko 400 dužnosnika. Premda je dijalog počeo američkim upozorenjima u vezi s “otimanjem” otoka od mora i od susjeda,

završio je potpisivanjem gotovo 300 raznih sporazuma. Oko 70 ih se odnosilo na gospodarsku suradnju, više od 100 na strateška pitanja, a 119 na kulturnu razmjenu.

Ne samo da toliki broj novih sporazuma nije odisao ratnim ozračjem nego se i ovom prigodom pregovaralo o detaljima službenog posjeta Ksi Jinpinga Washingtonu u rujnu, koji nije doveden u pitanje čak ni nakon američkih optužbi da kineska vlada stoji iza hakerskog napada na kompjuterski sustav Ureda za kadrovski menadžment, kojim su pokradeni osobni podaci gotovo četiri milijuna bivših i sadašnjih zaposlenika federalne vlade.

Kakvi su onda odnosi između Kine i Amerike? I hoće li dvije sile pasti u “Tukididovu zamku” u Južnom kineskom moru?

“Kina i SAD su suparnici, ali nisu neprijatelji.” Tako je u uvodniku objavljenom sredinom lipnja ocijenio kineski partijski list Global Times, da bi u drugome komentaru objavljenom na dan početka “strateškog dijaloga” u Washingtonu zaključio kako su “Kina i SAD isuviše međuovisni da bi se sukobili”. Doista, s gotovo 550 milijardi dolara godišnje trgovine ostvarene između dvije sile na dva kraja Tihog oceana teško se može govoriti o tipičnom hladnom ratu, a još je teže zamisliti oružani okršaj između njih. Uz to, strategija “gospodarskog pojasa i maritimnog svilenog puta”, kojom Ksi Jinping želi obilježiti svoju vladavinu, oslanja se velikim dijelom na Jugoistočnu Aziju, pa kako se legitimitet kineskog partijskog i državnog šefa tijesno vezuje uz ostvarenje ove vizije, teško da bi Kini bilo u interesu uzburkati do točke ključanja baš Južno more, kroz koje prolazi važan ogranak “pojasa i puta”.

“Rezanje salame” će se, međutim, nastaviti. Amerika može kinesko opasavanje Južnog mora egocentrično tumačiti kao bacanje rukavice u lice njezinoj dominaciji, ali zapravo je Peking prinuđen na tako široko definiranje svog suvereniteta već i zato što ga sve više žuljaju neuralgične točke njegove sigurnosti zvane Hong Kong i Tajvan.

U bivšoj britanskoj koloniji, naime, osjetno raste antikineski sentiment, koji se artikulira kroz zahtjeve za izravnim izborima za šefa lokalne vlade, ali kroz sve eksplicitnije odbijanje “kineskog identiteta”.

Na Tajvanu se pak približavaju predsjednički izbori (u siječnju iduće godine) i za sada se čini vrlo vjerojatnom pobjeda Cai Ing-ven, kandidatkinje opozicijske Demokratsko-progresivne partije, u čijem je programu formalno odcjepljenje od NR Kine.

Kada Južno kinesko more promatramo s te strane pak mogli bismo reći da je Kina fragilna velesila, koja mora izlaziti sve dalje iz svoje utrobe da bi osigurala stabilnost i jedinstvo velike nacije. Nije li i u tome sve više nalik na Ameriku? I što će biti kad se dvije sile prepoznaju kao slične, a opet tako sasvim različite i čak suprotstavljene u istome ringu kojim svaka od njih želi dominirati?

Kad sam profesora Lehmana pitala što Europa može učiniti ne bi li se spriječio treći svjetski rat, rekao mi je kako jedinu nadu polaže u europsko jačanje multilateralizma. Kinu treba angažirati i uključivati u multilateralni sustav, ne izolirati i ostavljati po strani, smatra on. I uvijek se treba sjećati Alberta Einsteina koji je nakon bombardiranja Hiroshime i Nagasakija 1945. rekao: “Otpuštanje atomske sile promijenilo je sve osim našeg načina razmišljanja.” Sada se mora promijeniti upravo to – velesilsko razmišljanje – inače će biti rata. I to u ne tako dalekoj budućnosti.

4.3.1. Öarna som skulle kunna föranleda ett tredje världskrig

På Senkaku-öarna testar Kina om Japan är redo för en väpnad sammanstötning. Dessutom testar Kina om Amerika kommer att försvara sin gamla allierade.

Kommer det att bli krig i Asien? Denna fråga ställde jag ofta till mina kinesiska kollegor, Pekings taxichaufförer, politiska analytiker och viktigpettrar i historien. Ett oroväckande stort antal av dem svarade jakande. Naturligtvis sa de inte ja eftersom de önskar krig. Till stor del gjorde de det eftersom många människor i Kina tycker att frågan om hur man ska dra de nationella gränserna över havet inte bara handlar om kall kartografi.

Dessutom är många säkra på att projektet inte kan avslutas fredligt.

Det är just här, i det Öst- och Sydkinesiska havet, som två epoker nämligen överlappar varandra. Den gamla, dvs. perioden efter det kalla kriget, som vi fortfarande kallar "den nya världsordningen", och en viss framtida epok som Kina vill bestämma till storlek, politiskt inflytande, militär kraft samt ekonomisk förmåga och ekonomiska behov.

Om de två supermakterna, dvs. Amerika och Kina, kommer att, eller alls kan, komma in i den här vinkeln av Stilla havet utan att ta till vapen är en fråga som ingen kan besvara. Ändå tror alla att det skulle vara svår genomförbart eftersom det, oavsett hur man ser på det redan brusande havet, inte finns någon acceptabel lösning på någon som helst punkt av det omtvistade området.

Det handlar om herraväldet, och då inte bara över Asien/Stillahavsområdet. Det är nämligen just på dessa vatten, som den globala kraftmätningen mellan dem som tävlar om herraväldet utspelar sig.

Så om USA intar titelförsvararens position, befinner sig Kina i det andra hörnet som huvudutmanare.

Alltsedan den avlidne Deng Xiaoping, som med rätta kallas för arkitekten till Kinas reformer och dess politik gentemot omvärlden, vände Mao Zedongs säkerhetspolitikens fokus från landet på 1980-talet, mot vilket han inte förväntade sig några angränsande maktens angrepp, till havet, som hade blivit viktigt som vägar till olika marknader och energikällor, snarar ramen

för kinesisk statlig suveränitet runt kobbar och skär. Trots att de är knappt synliga på geografiska kartor, förvandlades de till fyrar av den nya stormaktens tillväxt och till politiska vaktorn av det förväntade "kinesiska seklets" början.

I Östkinesiska havet snavar ramen av kinesisk suveränitet runt Diaoyu-öarna, som de kallas i Kina, eller Senkaku-öarna, som de heter på japanska. Men i Sydkinesiska havet är det Spratlys och Paracels skärgårdar, eller Nansha och Xisha som kineserna kallar dem, för att undvika historiska imperialistiska konnotationer (Richard Spratly var en brittisk sjöman som under första halvan av 1800-talet seglade runt skärgården, medan Paracel-skärgården namngavs av portugiser som använde sitt portugisisk ord "parcel", vilket betyder paket, för att egentligen ge namnet till skärgården. Kina har alltid ansett dessa kobbar som sin egendom genom att hänvisa till sin historiska rätt, vilken ofta är dess viktigaste konfliktlösningsmedel i bilaterala konflikter om territorium. Man räknar några årtusenden tillbaka och hur ofta vissa av dem nämns i historiska dokument, förutom att man inordnar arkeologiska fynd från havsbotten, vilka påvisar närvaron av långvarig kinesisk kultur, och skärgården blir naturligtvis kinesisk.

Men man pratade inte högt om detta under en lång tid, även när det visade sig att under var och en av kobbarna låg olje- och naturgasreserver. Deng föreslog diplomatiskt till de grannar han inte kunde komma överens med om vems territorium öarna är, att inte underhandla om saken i det momentet. Tills vidare kunde de gemensamt utnyttja naturliga resurser, skaldjur och fisk, och gränserna kunde komma att dras av framtida, förhoppningsvis klokare, generationer.

De framtida generationerna har däremot mognat till en annan typ av diplomati.

Nästan hela år 2013 var en gungbräda mellan krig och fred, men i denna periods fokus befann sig Östkinesiska havet och Pekings utmaning kastad i ansiktet av en japansk suveränitet över Diayou-, dvs. Senkaku-öarna. Kina testade nämligen hur redo "den uppgående solens land" är för en väpnad konflikt i namnet av den "nya normaliteten", som är japanska politikerns namn för förkastandet av efterkrigstidens pacifistiska förbud mot militära aktioner utanför Japans gränser, men Kina testade också hur beslutsamt Amerika är att försvara sin allierade för att förlänga sin dominans över Asien/Stillahavsområdet, och över hela Stilla havet.

Mycket rök och ett par gnistor blev inte till krigets eld ens när Kina i november 2013 fattade beslut om en "luftidentifieringsförsvarszon" över Östkinesiska havet och därmed i praktiken ålade sina uppförandekoder i flygtrafiken över ett brett område (som förstås omfattade de omtvistade öarna). Det har blivit en stor skandal kring detta, men Peking ville se vem blinkar först, så att när sydkoreanska, sedan japanska och slutligen även amerikanska civila flygbolag accepterade att ange när de ska flyga genom Kinas "zon" kunde den asiatiska makten skriva en viktig poäng i sin diplomatiska och strategiska anteckningsbok.

Analytiker kallar den kinesiska taktiken "salamitaktik". Den visade sig redan tidigare vara en stor gåta för grannarna, men också för Amerika. En "skiva salami", som till exempel Kinas "luftidentifieringsförsvarszon", är i sig själv inte en tillräcklig *casus belli* för Japans, eller någon annan irriterad grannes, inklusive USAs, större motdrag, och på det viset lägger Peking skiva efter skiva av det besegrade strategiska territoriet på sin tallrik.

Ungefär samtidigt började Kina bygga oidentifierade objekt på kobbarna i Syd kinesiska havet. Till skillnad från Senkaku-, dvs. Diayou-öarna, vilka kom under Japans förvaltning 1972 och där varje kinesiskt försök att närma sig öarna med fiske- eller militärbåtar ansågs som direkt konfrontation och kränkning av det gällande internationella avtalet, började kinesiska armén bygga upp kobbar och skär som den redan kontrollerade. Så hände det faktiskt att, trots den territoriella tvisten med grannländerna, Kina arbetade ostört tills satellitbilder från årets början visade hur långt den asiatiska makten kommit i sin satsning. I augusti förra året var korallrevet Fiery Cross, som befinner sig just i den delen av Spratly-skärgården om vars kontroll Kina och Filippinerna tvistar, helt under vatten med bara en liten prick kvar och det var där kinesiska armén byggde en betongplattform. På det närliggande Hughes Reef fick man se två ytterligare små prickar - en cementfabrik och en helikopterflygplats.

Medan Filippinerna undrade precis vad Kina gjorde nästan två tusen kilometer från dess mark, drog kraftiga pumpar dygnet runt ut massor av sand och öste den på levande korallrev som sedan blev hållt med cement så att riktiga, rymliga öar dykte upp ur vågar. Mer än åtta kvadratkilometer blev borttagna från havet och fotografiet på korallreven Fiery Cross från januari det här året visade början av någonting som liknar en militärbas vilken är, enligt tidskriften *Jane's* analytiker, lång och bred nog för att bygga en militär landningsbana på.

Liknande situationen ett och ett halvt år sedan, när Kinas östra grannar klagade om “identifieringszon” till Washington och amerikanerna misslyckade visa Peking att det var mot internationella rätt och bestämmelser i multilaterala förhandlingarna, begärde Filippinerna, i sambanden med framväxten av den “kinesiska sandmuren”, med vilken började uppgraderingen av skär till öar, understöd från FN. Där krävde Filippinerna förgäves internationell skiljeförfarande och ignorerade faktumet att Kina är permanent medlem i FN:s säkerhetsråd och kan inlägga veto mot varje sådant initiativ. Sedan vände Filippinerna sig till det Vita huset, varav de med gott skäl förväntade ett snabbt svar.

Och Pentagon krävde verkligen redan i februari från den officiella Peking att Kina ska avsluta byggandet av konstgjorda öar och kallade öarna en “destabiliserande faktor” i Sydkinesiska havet. Svaret var skarpt. Projektet sker på territoriet under kinesisk suveränitet, svarade Utrikesministeriet, och inte något land, även USA, har rätt att peka finger åt detta. Kort sagt, Kina anser inte att det finns något problem med Sydkinesiska havet. Mer än 90% av territorium tillhör den asiatiska makten och varje försök att undergräva detta faktum är bara “en grov kränkning av kinesisk suveränitet” om vilket det kan inte finnas några förhandlingar.

Hela regionen oroades. “Självklart handlar det inte om konstruktion av byggnader för turiständamål” avslutade den australienska försvarsministern Dennis Richardson.

Uppenbarligen handlar det om Kinas behov att kontrollera de viktigaste vägarna var årligen passerar miljarder oljefat och hundra miljarder kubik av flytande naturgas värda över fem biljoner dollar, noterade *Forbes* analytiker Christopher Helman. “Få kontroll över den här kursen och du får kontroll över hela Asiens energisäkerhet”, förklarade han.

En annan skiva salami skärs av. Och den här gången tjockare. Igen satt man den på vågen för att avväga om det är värt att reagera på något annat sätt än med hårda ord, hotande varningar och kanske viss militärdemonstration i omedelbara närheten.

För många år ställde man frågan om kinesisk tillväxt verkligen är en oundviklig utmaning för Amerika, och temat kom i fokus igen när Graham Allison, en statsvetare från Harvard, varnade förra månaden den amerikanska senaten att “i de sista 500 åren kom det till krig i 12 av 16 fall när en växande makt ifrågasatte och utmanade den befintliga supermakten (och dess dominans)”, och senare citerade han Thukydidens förklaring av konflikten mellan Aten och

Sparta. Atens tillväxt (läs Kinas) föranledde rädslan i det dominanta Sparta (läs Amerikanerna) att de kommer att förlora sin status, vilket ledde dem till krig.

Plötsligt började man tala om “Thukydidens fälla” i vilken den amerikansk-kinesiska relation kunde lätt falla, och trots att vissa analytiker varnade att dåliga politiska allegorier och felaktigt tillämpade teorier onödigt omnämner vissa politiska (och militära) cirklar både i Kina och i USA, så att de blir mer aggressiva mot varandra, har ingen hittills erbjudit en bra lösning för krisen i Sydkinesiska havet.

I själva verket hotade den amerikanska försvarsministern Ashton Carter att “USA ska flyga, segla och arbeta allestädes där den internationella rätten tillåter detta, precis som vi gör i hela världen”, och kinesiska tjänstemän svarade att “Kinas beslutsamhet att försvara sin suveränitet och territoriell integritet är fast som en klippa”. Kinesisk-amerikanska relationer, som inte för så länge sedan verkade som “det viktigaste partnerskapet i världen” förvandlade sig till en av potentiella källor av globala konflikter som kunde, enligt flera Asienkännare, lätt vara en inledning till ett tredje världskrig.

“USA och Kina är nu möjligt närmare en vapnad konflikt än de någonsin har varit under de sista 20 åren”, skrev Michael Austin, från forskningsinstitutet *American Enterprise Institute*, i tidskriften *The Commentator* och han uppräknade tre möjliga scenarion av krigets början.

En olycklig tillfällighet, säger han, kunde hända om en kinesisk maritim patrull eller jaktflygplan försökte genskjuta ett amerikansk skepp eller spaningsflygplan någonstans i Sydkinesiska havet, eller över det, och aktionen slutade med en oavsiktlig kollision.

Avsiktlig provokation, uppräknar Auslin vidare, kunde hända om Kina placerar flygplan på konstgjorda öar för att försöka stoppa amerikanska flygplan från att flyga över sitt luftrum, precis för att testa hur Washington ska reagera i en sådan situation. Ändå är indirekt konflikt mest sannolikt, avslutar den amerikanska professorn, dvs. “proxy-krig” mellan Kina och ett av grannländerna (troligast Filippinerna eller Vietnam), bakom vilka skulle egentligen stå USA.

George Soros, president av *Soros Fund Management LLC* och *Open Society Foundation*, varnar också för faror men, medan Auslin anser att “Obamas svaghet kunde resultera i en konflikt mellan Kina och Amerika” samt uppmanar USA att beslutsamt visa för Kina att “de

inte är papperstiger”, uppmanar Soros däremot Washington att rädda världen från ett globalt krig genom att stärka sitt partnerskap med Peking.

“(Amerika) kunde, naturligtvis, förhindra kinesiskt tillväxt”, skriver Soros i julinumret av *The New York Review of Books* tidskriften, “men det skulle vara mycket farligt. President Xi Jinping tog personligt ansvar för ekonomi och nationell säkerhet, och, om hans marknadsreformer misslyckas, kunde han acceptera vissa externa konflikter som ett sätt att upprätthålla nationell enhet och bevara sin position. Detta kunde leda till en allians mellan Kina och Ryssland, vilken blir inte bara en ekonomisk allians, utan politisk och militär också, och om, i dessa omständigheter, en extern konflikt skulle växa till en militär konfrontation med en av de amerikanska allierade, till exempel Japan, är det inte överdriven att säga att vi skulle befinna oss vid början av tredje världskriget.

“Jag tror att 2000-talets historia kommer att börja i Asien”, berättade för mig i en ny intervju Jean-Pierre Lehmann, professor i internationell politisk ekonomi vid IMD Business School i Lausanne. “Den 28 juni 1914 dödade en kula i Sarajevo Ferdinand och världskriget började omedelbart, men när under 1990-talet fördes det Kroatiska självständighetskriget var det fruktansvärd för hela regionen, men det hade inget stor inflytande utom den. Det blev inget nytt världskrig. Å andra sidan, från 1894 till 1895 var det krig mellan Kina och Japan, men det rörde få människor i västvärlden. Men, om det kommer att vara krig mellan Kina och Japan i tjugohundratalet då kommer det att ha globala konsekvenser direkt.”

En vecka efter professor Lehman presenterade sina anledningar till utbrottet av tredje världskriget till mig, sa Japan att dess armé skulle sälla sig till amerikanerna i deras regulära patruller genom Sydkinesiska havet. Denna region är, enligt stabschefen av japanska självförsvarsstyrkorna, amiral Katsutoshi Kawano, “av stor betydelse för japansk säkerhet.” Dessutom framkallar Kinas byggande av konstgjorda öar “allvarlig oro” i Japan, som beror på dessa sjövägar inte endast när det gäller exporten av sina varor, men också importen av energin som kan komma till japanska öar endast genom Sydkinesiska havet.

Om vi använder den ovan nämnda metaforen kan vi säga att den anti-kinesiska koalitionen började försvara “salamin”.

Men ännu en skiva till blev skurit av med Kinas strategiska kniv.

”Byggande av infrastrukturen för övervakning och kommunikation är det första steget till förbättringen av maritim meteorologisk övervakning, varning, prognos och vetenskaplig forskning” sa professor Ding Jihui, vid den Kinesiska akademien i tekniken, till partitidskriften *Renmin Ribao* förra veckan. Chefen för den kinesiska meteorologiska administrationen Zheng Guoguang fastställde att tanken bakom uppgraderingen av skär och kubbar faktisk är nyttig för hela regionen som ofta drabbas av sjökatastrofer och ogynnsamma väderförhållanden.

Därmed frågade Kina indirekt USA och dess allierade: “Tror du att det är värt att gå i krig över dessa stenbitar i Sydkinesiska havet?”

Dessutom ställdes frågan precis innan den “ekonomiska och strategiska dialogen” mellan Kina och USA, det sjunde mötet av detta slag, som ägde rum den 23 och 24 juni i Washington. USA:s vicepresident Joe Biden, utrikesminister John Kerry och finansminister Jack Lew var värdar till Kinas vice premiärminister Wang Yang, statliga fullmäktigeledamot Yang Jiechi och deras delegation av 400 tjänstemän. Trots att dialogen började med amerikanska varningar rörande öarna som blivit “stulna” från havet och grannarna, slutade den med undertecknandet av nästan 300 olika avtal. Ungefär 70 avtalen hänförde sig till ekonomiskt samarbete, fler än 100 syftade på strategiska frågor och 119 handlade om kulturellt utbyte.

Efter en sådant stor antal nya avtal, präglades atmosfären inte av kriget, men vid det tillfället underhandlades också om detaljerna för Xi Jinpings officiellt besök till Washington i september, som ifrågasättas inte, även efter amerikanska anklagelser att Kinas regering stod bakom hackningen av Kontoret av personalledningens datasystem när personlig information av mer än fyra miljoner nuvarande och tidigare anställda vid den federala regeringen blev stulen.

Så hurdan är verkligen relationer mellan Kina och Amerika? Och kommer de två supermakter att falla i “Thukydides fälla” i Sydkinesiska havet?

“Kina och USA är konkurrenter, men inte fiender”. På det viset bedömdes situationen av en ledarartikel publicerad i mitten av juni i kinesiska partitidskriften *Global Times*, bara för att besluta i en annan kommentar, publicerad den dagen när den “strategiska dialogen” började i Washington, att “Kina och USA är alltför beroende på varandra för att komma i konflikten”.

Och verkligen, med nästan 550 miljarder dollar årligen handel mellan de två makterna vid båda ändar av Stilla havet är det svårt att tala om ett typiskt kallt krig, och ännu svarare att föreställa sig en väpnad konflikt mellan dem. Dessutom beror den “ekonomiska zonen och sjösidenvägens” strategin, vilken Xi Jinping vill använda att markera sin regering, i stora delen på Sydostasien så att, eftersom kinesiska partiets och statschefens legitimitet ligger i nära samband med denna visions förverkliganden, är det otroligt att det är i Kinas intresse att göra krig just i Sydkinesiska havet, genom vilket en viktig del av “ekonomisk zon och sjösidenvägen” passerar.

“Salamitaktiken” kommer dock att fortsätta. Amerika kan egocentrisk tolka Kinas omslutning av Sydkinesiska havet som en direkt utmaning till dess dominans, men egentligen är Peking tvingad till en så bred definition av sin suveränitet eftersom den blir mer och mer irriterad av neuralgiska punkter i dess säkerhetsintressen – Hong Kong och Taiwan.

I den förra brittiska kolonin växer nämligen märkbar ett anti-kinesisk sentiment som uttrycks genom krav på direktval av chefen för den lokala regeringen, samt genom allt mer explicita förkastandet av en “kinesisk identitet”.

I Taiwan närmar sig presidentvalen (i januari nästa år) och nu verkar det mycket sannolikt att Tsai Ing-wen, oppositionens Demokratiska framstegspartiets kandidat, segrar. Hennes program innehåller ett formellt utträde ur Kina.

Om vi betraktar situationen i Sydkinesiska havet ur detta håll kunde vi säga att Kina är en fragil supermakt som tvingas komma ännu längre ur sitt innandöme för att säkra den stora nationens stabilitet och enighet. Liknar den på det sättet inte mer och mer Amerika? Och vad händer när de två supermakter känner igen varandra som likadana, men samtidigt mycket olika, och även motsatta i samma boxingsringen de båda vill dominera?

När jag frågade professor Lehmann vad Europa kan göra för att förhindra ett tredje världskrig, sa han till mig att han såg det enda hoppet i stärkningen av europeisk multilateralism. Kina måste engageras och inkluderas i det multilaterala systemet, och inte isoleras och läggas åt sidan, anser han. Dessutom måste man alltid komma ihåg Albert Einstein som sa, efter bombningen av Hiroshima och Nagasaki i 1945: “Nu sedan atomkraften sluppit fri, har den

förändrat allt utom vårt sätt att tänka.” Nu är det dags för att förändra just detta också – stormakternas sätt att tänka. Annars blir det krig. Och inom en inte alltför avlägsen framtid.

4.4. Mala škola konobarenja

Za mnoge zanimanje konobara je idealan posao. Zabava na radnom mjestu, kasno buđenje, upoznavanje i ostvarivanje kontakata sa ljudima, bakšiš (tip) na ruke. Ugostiteljski objekti uvijek traže novo osoblje, ali šta ako ste početnik u ovom poslu i neznate odakle da počnete i gdje da naučite kako raditi ovaj zanimljivi posao.

Rad u ugostiteljstvu često može biti i veoma stresan i težak posao, pogotovo kada imate šefa koji stalno nešto prigovara, goste koji su bahati i nekulturni, radno vrijeme u kojem nikada neznate koliko dugo će te raditi, neplaćene prekovremene sate i još mnogo toga.

Ipak, za posao konobara u ugostiteljstvu odlučuju se mnogi ljudi, pretežno mlađi. Konobarsko zanimanje je takvo da se uvijek može nešto novo naučiti, ali za osobe bez iskustva, veliki je problem prvih par dana, koji odlučuju dali ćete dobiti posao ili otkaz. Mnogi u tim prvim radnim danima prave velike greške u svom radu. Neki zbog pogrešne obuke i savjeta, a neki zbog činjenice da i nije baš svako rođen za ovo zanimanje.

Divno je kada dođete u dobar tim koji je spreman da prenese svoja iskustva, skрати obuku svojim konkretnim savjetima i od vas napravi za veoma kratko vrijeme odličnog konobara.

Počelnici mogu sa dobrim mentorom za 7 dana u baru (kafiću) naučiti osnove i samostalno raditi, a u restoranu ili nekoj drugoj vrsti ugostiteljskih objekata koji rade sa hranom mjesec dana. Naravno potrebno je i da sjednete i naučite osnovne pojmove iz ugostiteljstva, kao i da imate osnove kulture koje obično svi naučimo u krugu svoje obitelji i doma.

Za početnike kao i za one koji su svoje prve korake pogrešno naučili preporučujemo da pročitaju ovim par savjeta.

Uvijek dolazite 10 min prije početka smjene

Sve je razumljivo iz naslova a možete popiti i svoju kavu na miru.

Provjerite da li izgledate pristojno

Uvijek morate biti uredni i odjeća na vama čista. Obuću i čarape koje nosite prekontrolišite prije odlaska na posao. Vaša kosa treba da je oprana i frizura namještena, a nokti pristojne dužine i čisti. Šminka nasmije da bude napadna, a parfemi su dozvoljeni u malim količinama. Mirisi parfema na poslužitelju mogu ometati miris hrane i vina i time uzrujavati gosta

Prilazite gostu nasmijani i učtivi

Gostu se uvijek obraćamo sa “**Vi**”

Dovoljan je lijep osmijeh i lijep pozdrav i već ste na dobrom putu. “Dobar dan! Izvolite” ili “Dobar dan! Čime vas mogu poslužiti?:)” je prvo i osnovno obraćanje gostu. Uveli ste ga u komunikaciju i gost se osjeća lijepo, a prvi bakšiš je na dobrom putu. Obraćanje gostu sa “Šta ćeš popiti” ili bilo koji sličan način obraćanje je nedopustiv kao i obraćanje u drugom licu odnosno singularu.

Nošenje tacne sa narudžbom pića

Većina smatra da je nošenje tacne osnovni problem u ugostiteljstvu. Tacna se nosi sa onom rukom sa kojom nepišemo. Ako ste dešnjak onda tacnu nosite sa lijevom rukom i obratno. Razlog zašto je tako je zbog potrebe da popratne stvari poput vraćanja kusura jednom rukom ili pospremanja stola dok držimo tacnu radimo sa aktivnijom i za manevre sposobnijom rukom, kao i činjenicom da je “druga ruka” uvijek jača za nošenje.

Prilikom nošenja tacne posebno treba obratiti pažnju na par stvari. Prsi ruke koje nose tacnu su uvijek u vidu lepeze čime postizemo veću ravnotežu i balans, a dlan je na središnjem dijelu donjeg dijela tacne.

Tacna se nosi sa laktom koji je što je moguće više pod 90 stupnjeva tj vertikalno. Sa ovim načinom težina tacne nije na mišiću ruke i samim tim manji je zamor.

Više čaše su bliže vama dok manje idu na kraj. Ovim ćemo dodatno spriječiti prevrtanje i narudžbe.

Kada se radi o kavi i šoljicama postoje mnogi načini, ali za punu tacnu kave najčešći je da su tanjurići posebno složeni u jednom redu čime se dobija površina za više kava na istoj. Zbog klizanja pića po tacni poželjni su podlošci za tacne. I na kraju izbjegavajte reklamne plastične tacne i koristite profesionalne tacne od inoxa. Plastične tacne se krive sa vremenom i njihova težina nije dobra za balansiranje prilikom nošenja.

Narudžba se uzima sa lijeva na desno

Princip rada je veoma jednostavan. Kretanje konobara sa uzimanjem narudžbi, pospremanjem stolova, naplate računa je počevši sa lijeve strane na desno odnosno u smjeru kazaljke na satu. Krećući se sa lijeva na desno pravite “krug” . Ne idete odmah primiti narudžbu nego

završavate sto po sto. Na prvom ćete promijeniti pepeljaru, na drugom uzeti narudžbu, na trećem poslužiti.

Ovim načinom rada izbjegavate kaotično stanje kada svi počnu dizati ruke i tražiti neku radnju od vas (porudžbina, čista pepeljara, račun). Za ovaj način rada je bitno da na početku kruga imate uvijek par čistih pepeljara na tacni kao i truleks krpu za brisanje stolova.

4.4.1. Små tips till ny servitör

För många är servitörsjobbet ett drömjobb. Ha roligt på jobbet, stiga upp sent, möta och få kontakt med en massa människor, få dricks direkt. Restauranger och barer letar alltid efter nya att anställa, men vad ska du göra om du är nybörjare i branschen och inte vet var du ska börja och var du kan lära dig detta intressanta arbete?

Att arbeta i serveringsbranschen kan ofta vara ett mycket stressande och svårt arbete, särskilt om du har en chef som ständigt klagar över någonting, arroganta och oförskämda gäster, arbetstider som innebär att du aldrig vet hur länge du kommer att arbeta, obetalda övertider, och mycket mer.

Ändå bestämmer sig många människor för ett jobb inom besöksnäringen, mestadels är de unga. När man är servitör, kan man alltid lära sig någonting nytt, men för dem utan erfarenhet är de första dagarna ett stort problem, eftersom de är avgörande för om du får jobbet eller sparken. Många gör väldigt stora fel just under sina första arbetsdagar. Vissa gör fel på grund av dålig utbildning och rådgivning, och en del därför att faktiskt inte alla är födda till detta arbete.

Det är härligt om du kommer in i ett bra team som är redo att dela med sig av sina erfarenheter, minska utbildningens varaktighet med konkreta råd och detta gör dig, på mycket kort tid, till en utmärkt servitör. Nybörjare kan, med hjälp av en bra handledare, genom bara 7 dagars arbete på ett café eller en bar, lära sig grunder och börja arbeta självständigt. Om det handlar om en restaurang eller någon annan typ av matservering, behöver du minst en månads arbete innan du kan arbeta helt självständigt. Naturligtvis är det nödvändigt att plugga och lära sig de grundläggande begreppen i besöksnäringen och att ha lärt känna grunderna i vett & etikett samt hur man umgås med människor, vilket vi alla brukar ha redan lärt oss inom familjen och hemmet.

Vi rekommenderar att alla nybörjare, och de som lärt sig de första stegen i jobbet på ett felaktigt sätt, läser dessa få råd:

Kom alltid 10 minuter före skift.

Allt är klart från rubriken och du kan dricka ditt kaffe i lugn och ro.

Se till att du ser anständig ut.

Du måste alltid vara snygg och ha rena kläder på dig. Kontrollera dina skor och strumpor innan du går till jobbet. Ditt hår bör vara tvättat och frisyren bör vara ordnad samt naglarna ska också vara rena och av en anständig längd. Sminket skulle inte vara braskande och parfym är tillåtna i små mängder. Servitörens parfym kan störa lukten av mat och vin, och därmed irritera gästen.

Var artig och leende när du närmar dig gästen.

På kroatiska säger vi alltid **“Vi”** till gästen.

Ett trevligt leende och en trevlig hälsning är nog för att sätta dig på rätt väg. ”Dobar dan! Izvolite.” (Hej! Varsågod?) eller “Dobar dan! Čime Vas mogu poslužiti? :)” (Hej! Vad skulle du vilja ha?) är de första och främsta meningarna du säger till gästen. Du börjar samtala med honom eller henne och nu känner han/hon sig trevlig och din första dricks är på god väg. Det är både helt oacceptabelt att säga “Šta ćeš popiti?” (Vad vill du ha?), eller någonting liknande, till gästen och att tilltala den i den andra personen singular.

Bärandet av en bricka med drycker

De flesta människorna tror att det underliggande problemet med servitörsjobbet är just bärandet av en bricka. Brickan bärs med den handen man inte skriver med. Om du är högerhänt, så bär du brickan med din vänstra hand och vice versa. Anledning till detta är behovet för att göra extrajobb medan du bär brickan, som till exempel ge växeln eller rengöra bord med den handen du använder oftare och med vilken du kan göra skickligare manöver, samt eftersom din “andra hand” är starkare för bärandet.

När man bär brickan bör man ge särskild uppmärksamhet till ett par saker. Fingrarna på den bärande handen bör alltid vara i form av en solfjäder, vilken ger dig bättre balans, och din handflata bör vara på den centrala delen av brickans undersida.

Brickan bärs med armbågen i 90 grader, dvs. vertikalt, så ofta som möjligt. På det här viset ligger brickans vikt inte på handens muskel och därför minskas trötthet.

Större dricksglas är närmare dig medan de mindre går till slutet av brickan. Detta kommer att ytterligare förhindra stjälpning och beställningar.

När det gäller kaffe och koppar finns det olika metoder, men för en bricka full av kaffekoppar är det vanligast att anordna kaffetallrikar i en särskild rad, vilket ger mer utrymme för koppar. På grund av dryckers glidning är underlägg för brickor önskvärda. Slutligen, undvik reklambärande plastbrickor och använd bara professionella brickor gjorda av rostfritt stål. Plastbrickor kommer att böja med tiden och deras vikt är inte bra för balansen vid bärandet.

Beställningen tar man alltid från vänster till höger.

Arbetsprincip är väldigt enkelt. Servitörens rörelser när han/hon tar emot beställningar, rengör bord och tar betalt, går alltid från vänster till höger, dvs. medurs. Genom att röra sig från vänster till höger gör du en "cirkel". Du tar inte emot beställningar direkt, utan du måste avsluta ett bord åt gången. På det första bordet byter du askkoppen, på det andra tar du emot beställningen och på det tredje serverar du. På det viset undviker du kaos när alla börjar lyfta händerna och be dig göra någonting (ta emot beställningar, ge rena askkoppar, ge konton). För detta arbetssätt bör du alltid ha ett par rena askkoppar och en rengöringstrasa på brickan.

5. ÖVERSÄTTNING AV SVENSKA TEXTER

5.1. Studentkåren

Vad gör studentkåren?

Studentkåren arbetar för att bevaka och förbättra utbildningar, studenters ekonomi och boendesituation. Vi driver frågor gentemot universitet, kommun och landsting. Studentkåren är representerad i universitetets olika organ och utskott. Vi arbetar aktivt för att studentperspektivet ska finnas med överallt där det påverkar din vardag. Läs mer under fliken Om oss.

Vi erbjuder också gemenskap vid sidan av studierna, till exempel aktiviteter och möjligheten att engagera sig i föreningar och råd.

Våra stödfunktioner finns till för att hjälpa dig som enskild student om du hamnat i kläm eller i en konflikt med universitetet.

Varför ska jag bli medlem?

Du tjänar snabbt på att bli medlem, tack vare våra studentinriktade förmåner och tjänster. Genom ditt medlemskap stöttar du samtidigt ett aktivt studentinflytande och ett levande campus. Mycket av vår verksamhet är öppen för alla studenter, även icke-medlemmar, men som medlem i SUS får du en rad exklusiva förmåner. Vi erbjuder:

Trygghet

- Vi har studiebevakare som arbetar med studentinflytande vid varje fakultet. De utbildar och stöttar studentråden.
- Våra studentombud hjälper dig om du hamnar i konflikt med universitetet, det kan gälla till exempel examination eller kursplaner. Studentombuden kan allt om dina studenträttigheter.
- För doktorander har vi ett särskilt doktorandstöd.

Gemenskap

- Gå med i någon av våra 40-tal kårföreningar.
- Engagera dig i något av våra nätverk, till exempel inom jämlikhet eller studiemiljö och hållbarhet (bli studerandeskyddsombud).
- Lär känna internationella studenter genom vårt Buddyprogram eller Ambassadörsprogram.
- Under terminerna har vi fullt med aktiviteter i vår kalender, med allt från studentpubar till lunchseminarier.

Förmåner

- Tillgång till Stockholms snabbaste studentbostadskö via SSSB för dig som är fullvärdig medlem.
- Förmånliga priser på kurslitteratur, lunch, fika och träning.
- SJ- och SL-rabatt för dig som studerar minst 22,5 hp per termin.
- 10% rabatt på kurser hos Folkuniversitetet.
- Rabatt på hemförsäkring hos Länsförsäkringar Stockholm.
- En mängd rabatter på allt från elektronik till mode genom Studentkortet.se.
- Plus mycket mer! Se alla förmåner.

Bli medlem!

Kan vem som helst bli medlem i studentkåren?

Ja och nej. Du måste vara student vid Stockholms universitet och tillhöra vårt upptagningsområde (Studenter på DSV och Socialhögskolan har sina egna kårer) för att få medlemskap med Campuskort och dess förmåner.

Vem som helst kan bli stödmedlem och på så sätt bidra till SUS viktiga arbete. Bli stödmedlem!

- Tänk på! Medlemskap som inte verifieras genom registrering vid Stockholms universitet går automatiskt över till att bli stödmedlemskap. Som stödmedlem får du inte tillgång till våra medlemsförmåner.

Vad kostar det att bli medlem?

Medlemsavgift i studentkåren är 120 kronor per termin.

Måste jag gå med i studentkåren?

Nej. Från och med höstterminen 2010 kan du själv välja om du vill vara medlem i din lokala studentorganisation och ta del av studentrabatter, föreningsliv och studentservice.

Ska jag välja Inloggning eller Registrera ny medlem?

Både nya studenter och våra tidigare medlemmar får inloggningsuppgifter (avinummer och pinkod) hemskickade med en avi vid terminsstart. Även du som är ny student och aldrig varit medlem hos oss tidigare ska välja alternativet Inloggning för att betala ditt medlemskap via vår medlemssida.

Vi är noga med att dina personuppgifter hanteras professionellt och korrekt. Därför är dina uppgifter skyddade med ett inlogg i form av avinummer och pinkod.

Obs! Du som är sent antagen och inte fått någon avi hemskickad ska välja alternativet Registrera ny medlem via vår medlemssida.

Jag har tappat mitt inlogg, vad gör jag?

Klicka på Glömt lösenord? på vår inloggningssida och skriv in den e-postadress du angett hos oss tidigare. Du får då ett automatiskt mejl med dina inloggningsuppgifter.

Har du fortfarande problem efter det kan du höra av dig till kårexpeditionen på kx@sus.su.se eller 08-15 41 00.

Varför har jag inte fått mitt kort?

SUS skickar iväg en beställning då du betalat in medlemskap och du erhåller ett aktiveringsmejl kort därefter. Följ instruktionerna i mejlet för att aktivera ditt Campuskort och välj om du vill ha app eller plastkort. Du måste själv aktivera funktionen annars pausas din beställning.

För att få ett plastkort måste du själv indikera det genom aktiveringsprocessen, om du inte gör detta erhåller du endast den elektroniska versionen som laddas ner i Studentkortets app. Både kort och app är giltiga som intyg för våra förmåner.

Kan jag betala in medlemskap i efterhand?

Du kan endast betala in medlemskap för gällande termin. Under juli varje år sker omställningen mellan VT/HT och informationen kring sista datum för beställning av Campuskort/medlemskap läggs upp på vår webbplats.

Vad betyder studentinflytande egentligen?

Studentinflytande handlar om din rätt att påverka din studiesituation. Det kan handla om allt från microvågsugnar till kursplaner eller studentbostäder. SUS är på plats när det gäller.

SUS lyfter fram, debatterar och synliggör frågor som påverkar studenter i dag och flera år framöver. Vi företräder dig i samhället, i politiken och i universitetsvärlden genom studentmedverkan.

Vadå studentmedverkan?

På Stockholms universitet arbetar vi med så kallad studentmedverkan. Det innebär att studenter konstruktivt medverkar i utformningen av sin utbildning – och på så sätt bidrar till att höja utbildningens kvalitet.

Vad är en studiebevakare?

Studentkåren har en ansvarig studiebevakare för varje fakultet på universitetet samt en för lärarutbildningarna. Du har därför alltid någon att vända dig till, som kan just din utbildning

och vad som gäller där. Din studiebevakare kan vara ett stöd när du upplever problem på institutionen eller på kursen, känner dig orättvist behandlad eller bara undrar över något som rör dina studier. Studiebevakarna stöttar och utbildar studentråden.

Utbytes-/internationella studenter

Vad är ett P/T-nummer?/Varför behöver jag det?/Hur får jag P/T-nummer?

Studenter utan ett svenskt personnummer behöver få ett tillfälligt P/T-nummer för att kunna administreras i studentkårens och universitetets system. Det är också nödvändigt att ha ett nummer om du vill stå i SSSB:s bostadskö. För att få ett P/T-nummer måste du kontakta universitetet eller Infocenter i Studenthuset på entréplan, Universitetsvägen 2B, mejl:info@su.se.

Hur får jag ett personnummer?

För att få ett svenskt personnummer måste du kontakta Skatteverket/Migrationsverket.

Förmåner samt SJ och SL-rabatter

Hur är det med reserabatterna på SJ och SL?

Campuskortet fungerar både som studentleg och rabattkort. Du som pluggar heltid eller minst 22,5 hp per termin kan resa bra mycket billigare med både SJ och SL. Kolla in terminens rabatter på Studentkortet.se. Observera att du inte behöver vara medlem för att få reserabatten, det räcker med att du har ett studentkort. Om du av någon anledning inte vill bli medlem hos oss så kan du beställa ett kort för att få tillgång till reserabatter.

Får jag billigare kurslitteratur som kårmedlem?

Campusbutiken i Allhuset säljer både ny och begagnad kurslitteratur till oslagbara priser. Här kan du även lämna in och få din gamla kurslitteratur såld. Som kårmedlem får du 5 % rabatt när du handlar böcker. Campusbutiken är ett av våra bolag.

Hur får jag bästa pris på mat och kaffe på campus?

Studentkårsägda Högskolerestauranger (Hörs) driver flest restauranger och serveringar på Stockholms universitetsområde. Med Campuskortet får du alltid bästa pris på lunch och fika.

Hos Hörs är allt kaffe och te KRAV- och Fairtrademärkt. Latte och muffins på något av de fem olika Café Prego, meze eller foccacia i Kaffebaren, lunch med salladsbuffé på Lantis eller mackor och ekologisk juice på Jalla gatmat. Det är bara att välja och vraka.

Entré till Studentpalatset?

Ett stenkast från Odenplan hittar du Studentpalatset. Där finns läsplatser och grupprum som du kan boka när du önskar få lite studiero. Studentpalatset är en skön oas där du kan plugga och träffa studenter från hela Stockholm. Om du registrerar ditt studentkort i deras reception får du tillträde till hela Studentpalatset under deras öppettider.

Studenttidningen Gaudeamus?

Alla studenter får en prenumeration på tidningen Gaudeamus som skickas direkt hem till din brevlåda. Ett bra sätt att hålla sig uppdaterad om studentkultur, utbildningspolitik och vad som händer på och utanför universitetet.

Bra och billig motion?

Frescatihallen är en motionshall som drivs av studentkåren. Den ligger i direkt anslutning till Frescatiområdet. Här kan du som student träna och idrotta till kraftigt reducerade priser. Gruppträning, idrottskurser och erbjuds av Medley.

Studentbostäder, nyttiga länkar och SSSB:s bo- och köregler

Hur kan jag få bostad i Stockholm?

Det är inte alltid så lätt att hitta en lägenhet i Stockholm, men det finns alternativ som bara du som student kan utnyttja. Som medlem i SUS kan du hyra korridorsrum eller lägenhet genom Stiftelsen Stockholms studentbostäder (SSSB). Stiftelsen har både lägenheter och studentrum på 30 olika områden i Stockholm. Se vår karta över alla studentbostadsområden.

Att stå i kö kostar ingenting och du kan registrera dig via SSSB:s webbplats, där kan du också hålla koll på dina ködagar.

Du kan även hitta boende via Akademisk kvart, som är studenternas egna andrahandsförmedling organiserad av Stockholms studentkårers centralorganisation (SSCO).

Här kan du söka tillfälliga boenden av seriösa uthyrare - till exempel som inneboende hos en familj eller i ett kollektiv.

Läs våra tips om bostäder i Stockholm.

Varför måste jag vara kårmedlem för att bo hos SSSB?

Stockholms studentkårers centralorganisation (SSCO) och studentkårerna grundade Stiftelsen Stockholms studentbostäder (SSSB) och bostäderna är till för dess medlemmar. Sedan kårobligatoriet avskaffades 2010 måste varje student själv välja att bli medlem i studentkåren för att få stå i SSSB:s bostadskö.

Vilka köregler gäller hos SSSB?

Du kan ställa dig i kö i upp till 90 dagar utan att vara medlem i studentkåren, därefter måste du dock vara studerande och medlem i kåren för att få stå kvar/behålla dina ködagar. Se SSSB:s webbplats för mer information om köregler.

Varför är jag inte verifierad/uppladdad mot SSSB?

För att bli verifierad gentemot SSSB:s databas måste du dels vara en betalande medlem i SUS och dels vara student vid Stockholms Universitet. Vidare måste du ha samma uppgifter hos SUS som hos SSSB för att verifieringen/uppladdningen skall fungera.

Medlemskap tecknas terminsvis och du kan inte betala i efterhand för terminer som redan passerats (sommaren tillhör som standard vårterminen). När du har betalat in ditt medlemskap och vi fått bekräftelse från Ladok/universitetet om att du är studerande verifieras du i vårt medlemssystem och laddas därmed upp i SSSB:s databas. Under vissa omständigheter får SUS inte tillgång till din registerstatus automatiskt och du måste därmed skicka in ett intyg till oss för att kunna verifieras mot SSSB.

Kom ihåg att betala in ditt medlemskap i tid och kontrollera att allt stämmer i din profil hos SSSB genom att logga in på SSSB:s webbplats. Är du inte verifierad omkring en arbetsdag senare (eller tre arbetsdagar vid banköverföring) kontakta oss på kx@sus.sus.se eller besök kårexpeditionen i Studenthuset, Universitetsvägen 2A, så undersöker vi problemet.

Studietips och stöd med uppsatsskrivande, karriärval etcetera

Var hittar jag kurslitteratur?

Campusbutiken i Allhuset både säljer och köper kursböcker. Här finns litteratur till oslagbara priser och alla tillbehör till föreläsningen.

Gratis kurslitteratur hittar du självklart på Stockholms universitetsbibliotek (SUB), Påuniversitetsbibliotekets webbplats kan du söka efter böcker och hitta information om hur du lånar böcker.

Har jag valt rätt studieinriktning?

Är du osäker på din nuvarande studieplan eller står du i valet och kvalet bland specialkurser? Vid Stockholms universitet finns flera centrala studie- och karriärvägledare.

Kan jag få hjälp med uppsatsen?

Studie- och språkverkstaden finns för dig som känner att du vill ha stöd i ditt akademiska skrivande, både på svenska och engelska. Här kan du få personliga tips och råd utifrån dina egna textprov som du lämnar in.

Var kan jag få hjälp med korrekturläsning av uppsatsen?

Språkverkstaden kan handleda dig i skrivandet av skriftliga uppgifter. De gör inte korrekturläsning men de kan ge dig verktygen att själv utveckla din text. Språkverkstaden hjälper studenter med texter på både svenska och engelska. Du kan antingen besöka Språkverkstadens drop-in eller boka en tid för individuell handledning.

Kan ni hjälpa mig med att hitta personer till min undersökning/mitt projekt?

Tyvärr kan vi inte använda vårt medlemsregister för enskilda studenters projekt. Men du är mer än välkommen att själv lägga upp din förfrågan på vår Facebooksida.

Har jag rätt till tolk?

Döva och dövblinda studenter och studenter med hörselnedsättning har rätt till tolk. Kontakta Studentavdelningen på universitetets webbplats för mer information.

Om du mår dåligt

Jag känner mig stressad, vad ska jag göra?

Studenthälsan är studenternas egen företagshälsovård och erbjuder medicinsk och psykologisk rådgivning, som ett komplement till övrig hälso- och sjukvård. Förtur ges till problem med anknytning till studiesituationen. Studenter får tillgång till viss förebyggande hälsovård och stöd i studiemiljöfrågor. Mer info på studenthalsanistockholm.se.

Studenträttigheter - frågor som rör fusk, diskriminering, examination och kursupplägg

- Tips! Läs mer i studentombudens sammanställning av studenträttigheter.

Hur lång tid får rättningen av min tenta ta?

Enligt universitetets föreskrifter bör tentamen vara rättad och betygssatt tre veckor från tentamenstillfället och mer än två veckor före omtentamen. Detta bör tas i beaktande i planeringen av kurserna. Eventuella förseningar bör meddelas studenterna skyndsamt.

Hur ser reglerna ut för omexamination?

Du har rätt att få omtentera ett underkänt betyg på en kurs eller ett delmoment minst fyra gånger. Efter två underkännanden från samma lärare på en kurs eller ett delmoment har du rätt att byta examinator.

Har du blivit godkänd får du inte omtentera. Vissa föreskrifter fastställs dock på fakultetsnivå då skillnaderna mellan universitetets olika delar ofta är betydande.

Har jag rätt att byta examinator?

En student, som utan godkänt resultat har genomgått två prov för en kurs eller en del av en kurs, har rätt att få en annan examinator utsedd, om inte särskilda skäl talar mot det. (Högskoleförordning 6 kap 22 §). Information om hur du går till väga för att ansöka om byte av examinator brukar återfinnas i kursplan.

Kan jag överklaga mitt betyg?

Du kan inte överklaga ditt betyg, men du kan begära att få betygsbeslutet omprövat. Examinator kan då ändra betyget om det är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter

eller av någon annan anledning, om ändringen kan ske snabbt och enkelt och om det inte innebär att betyget sänks. Omprövningen genomförs alltid av den examinator som satt betyget och ingen annan person kan ändra ett betyg satt av examinator. En omprövning kan enbart leda till att betyget kvarstår eller höjs. Ditt betyg kan inte sänkas till följd av en omprövning, om inte fusk eller annat vilseledande framkommer. (Högskoleförordning 6 kap 24 §)

Vad har jag för rättigheter om jag blir anklagad för plagiat?

Om din institution misstänker att du gjort dig skyldig till plagiat skall de göra en anmälan till rektorn vid universitetet. Du har därefter rättighet att få lämna ett yttrande till rektorn över ärendet.

Rektorn kan ge dig en varning eller hänskjuta ärendet till disciplinnämnden för ytterligare utredning. Disciplinnämnden kan sedermera ge dig en varning eller avskilja dig från studier vid Stockholms universitet under maximalt 6 månader.

En varning från rektorn kan du överklaga till disciplinnämnden, beslut av disciplinnämnden om varning eller avskiljning kan du överklaga till allmän förvaltningsdomstol.

Studentkårens studentombud kan hjälpa dig att utforma ditt yttrande till disciplinnämnden, bistå dig vid sammanträdet och svarar gärna på frågor angående disciplinärenden. Studentombuden kan även hjälpa dig att överklaga beslutet från disciplinnämnden.

Vadå diskriminering?

Alla människor har rätt att känna sig trygga, jämlikt behandlade och respekterade på sin utbildning. Om du känner dig illa bemött av någon, hör av dig till universitetets jämlikhetssamordnare eller studentkårens studentombud. Prefekten på din institution är ytterst ansvarig för att kränkande särbehandling eller mobbing inte förekommer, men det åligger alla anställda att aktivt motverka alla typer av kränkningar. (Policy mot kränkande särbehandling/mobbning vid Stockholms universitet).

Hur regleras upplägget på kurser?

Varje kurs regleras av den kursplan som du får vid kursstart. I kursplanen ska det finnas en beskrivning av förväntade studieresultat. Senast vid kursstart har du rättighet att bli informerad om regler och föreskrifter för omexamination samt vilka seminarietillfällen som är

betygsgrundande vid löpande examination och regler om frånvaro och dispens från seminarierna.

Betygskriterier för examinationerna under kursen ska vara skriftliga och likaså meddelas dig senast vid kursstart. Efter kursens slut ska du få möjlighet att lämna en anonym utvärdering. Du ska också ha möjlighet att få ta del av resultaten från tidigare utvärderingar.

Läs studentombudens sammanställning av studenträttigheter för studenter på Stockholms universitet.

Var ligger min institution?

De flesta av universitetets institutioner har sina lokaler på Frescati. En kort promenad söderut finns Kräftriket, där utbildningar i företagsekonomi, matematik och orientaliska språk är placerade. Över vägen från Kräftriket ligger Alba Nova och fysikutbildningarna. En del lärarutbildningar finns ännu på Konradsberg, som ligger på Kungsholmen, och datavetenskapliga utbildningar hittar du i Kista. Vid terminsstarterna delar SUS ut gratis kartor över universitetets campusområde och institutionerna. Du kan även söka i SUS digitala karta.

Lunch & matställen

Karta över alla matställen på Campus.

Var kan jag äta i Allhuset?

- Restaurang Lantis: Alltid tre lunchrätter att välja på; kött, fisk eller vegetariskt. Härlig salladsbuffé och brödbuffé den hungriga studentens favorithak. Som medlem och med laddat kundkort får du 20 kronor rabatt på lunchen.
- Prego Allhuset: Mitt i hjärtat av ett livfullt Allhus serveras fräscha och prisvärda smörgåsar, kakor och nygräddade kanelbullar. KRAV- och Fairtrademärkt kaffe och te. SUS medlemmar får kårffika för 20 kronor samt 10 % rabatt på kafésortimentet med laddat kundkort.

Matställen på södra Frescati?

- Prego Hus D: Detta Prego är välkänd för sina wraps och nygrillade mackor. De har även KRAV- och Fairtrademärkt kaffe, te och espresso. Ligger utanför universitetsbiblioteket på plan 3 i Södra husen. SUS medlemmar får kårfika för 20 kronor samt 10 % rabatt på kafésortimentet med laddat kundkort.
- Prego Studenthuset: Pastarätter, dumplings, sallader, bakverk, supersmoothies, smörgåsar och annat gott. Självklart är kaffet både KRAV- och Fairtrademärkt. SUS medlemmar får kårfika för 20 kronor samt 10 % rabatt på kafésortimentet med laddat kundkort.
- Kaffebaren: Har en mezebar, italienska grillade mackor, bakverk, KRAV- och Fairtrademärkt kaffe, te och espresso. Det ligger på plan 6 i F-huset. SUS medlemmar får kårfika för 20 kronor samt 10 % rabatt på kafésortimentet med laddat kundkort.
- Jalla gatmat: Kall och varm mat (alltid en vegetarisk soppa), sallader, wraps, smörgåsar, kalla och varma drycker, kaffebröd, godis, nötter, frukt. Kaffe och te är självklart KRAV- och Fairtrademärkt. Ligger på gatuplan i C-huset, i Södra husen. SUS medlemmar får kårfika för 20 kronor samt 10 % rabatt på kafésortimentet med laddat kundkort.
- Frescati Stories: Mackor, mat och soppor. Vid i A-entén i Södra husen. Tillhör inte Högskolerestauranger, kund- och Campuskort gäller ej.
- Pressbyrån: A-entrén i Södra husen.
- 7-Eleven: På plan 3 i Södra husen (A).

Var kan jag kaka på norra Frescati?

- Kaffebaren Arrhenius, Arrheniuslaboratoriet: En dagens lunch, samt wokrätter, soppor som kan värmas upp. Sallader och mackor.. Kaffe och te är krav- och rättvisemärkt. Kundkort eller Campuskort ger rabatt. Två trappor upp i Arrheniuslaboratorierna.

- Greens villa: Mellan Geohuset och Arrhenius-laboratoriet ligger Greens villa. Här serveras vegetarisk, vegansk och allergianpassad mat. Råvaror efter säsong och så långt det är möjligt med ekologiska råvaror.
- Lewinsky's: Hamburgare, sallader och pastarätter. kaffe med tillbehör. In till vänster innanför Frescatihallens entré.

Finns det matställen nära T-banan?

- Café Bojan: Lunchrestaurang med thaiinspirerade dagens på kullen vid tunnelbanan, Nobelhuset 14B.
- PicNic: Snabbmatsställe med allt från pizza och kebab till sallad och falafel. Vid T-banan.

Var äter jag lunch i Kräftriket?

- Prego, Kräftriket: Här serveras espresso, nybakat och mackor Självklart är kaffet KRAV- och Fairtrademärkt. SUS medlemmar får kårrika för 20 kronor samt 10 % rabatt på kafésortimentet med laddat kundkort. I hus 3.
- Café Arom: Byggnad 8 Kräftriket 8C
- Guns café: Vid matematiska institutionen i hus 6.
- Vårdshuset Kräftan: Dagens lunch är billigare mellan 11:00–11:30.

Finns andra restauranger i omgivningen?

- Restaurang Fossilien: På Naturhistoriska riksmuséet, en kort promenad norrut från buss- och T-banestationen.
- Stora Skuggans Vårdshus: Serverar luncher och ordnar middagar på beställning. Stora Skuggans väg 12.
- Skafferiet i Ekoparken: Lunchmeny efter säsong. Lunch mellan 11–14 på vardagar och sallad, smör, bröd och kaffe eller te ingår. Finns på Stora skuggans väg 38.

Träffa vänner

Finns det ett studentliv i Stockholm?

Självklart. Den som säger något annat vet inte var de ska leta. Det fina med Stockholm är att du kan välja om du vill delta i studentlivet, eller om du vill umgås på annat sätt. Håll utkik i vårt kalendarium som är fullt av aktiviteter under terminerna.

5.1.1. Studentska organizacija

Čime se bavi Studentska organizacija?

Uloga je Studentske organizacije praćenje i unapređenje obrazovanja te materijalne i stambene situacije studenata. Mi postavljamo pitanja fakultetima, općinama i županijskim upravama. Studentska je organizacija zastupljena u raznim sveučilišnim tijelima i odborima te aktivno radi na tome da se mišljenje studenata čuje na svim instancama koje utječu na studentski život. Saznaj više na poveznici [O nama](#).

Uz studij nudimo i druženje, poput raznih aktivnosti i mogućnosti da se uključiš u naše udruge i Studentski zbor. Naša je podrška studentima tu kako bismo ti pomogli ako se nađeš u teškoj situaciji ili u sukobu sa sveučilištem.

Zašto postati članom?

Jer se članovima organizacije to brzo isplati zbog niza povlastica i usluga koje nudimo studentima. Svojim članstvom istovremeno pridonosiš aktivnom utjecaju studenata i življenju životu kampusa. Veći je dio našeg djelovanja otvorena za sve studente, čak i one koji nisu članovi, ali kao član SUS-a, Studentske organizacije Sveučilišta u Stockholmu, imaš pristup posebnim povlasticama. Nudimo ti:

Sigurnost

- Predstavnici studentske organizacije zastupaju interese studenata na svakom fakultetu te obrazuju i podupiru Studentski zbor.
- Naš predstavnik studenata pomaže ti ako se nađeš u sukobu sa sveučilištem, na primjer oko ispita ili nastavnog plana. On/ona je upućen/a u sve što se tiče tvojih studentskih prava.
- Posebna podrška osigurana je za studente doktorskih studija.

Zajednica

- Studenti se mogu učlaniti u jednu od naših 40-ak studentskih udruga.

- Studenti se mogu uključiti u jednu od naših mreža djelovanja poput one za jednakost, okruženja za učenje ili programa održivosti – a mogu postati i povjerenici zaštite studenata.
- Studenti mogu upoznati studente iz cijelog svijeta preko programa Prijatelj (*Buddyprogram*) ili Ambasador (*Ambassadorsprogram*).
- Tijekom semestra u svom kalendaru događanja nudimo mnogo različitih aktivnosti, od događanja u studentskim pubovima do seminara za vrijeme ručka.

Pogodnosti

- Pristup najbržoj štokholmskoj listi čekanja za studentski smještaj preko usluga SSSB-a, štokholmskog studentskog smještaja, za punopravne članove .
- Popusti na obveznu nastavnu literaturu, ručak, kave i sportske aktivnosti.
- Studentski popust na karte javnog prijevoza, *SJ* (švedske željeznice) i *SL* (štokholmski lokalni prijevoz), za one koji imaju najmanje 22.5 HP bodova u semestru.
- 10 % popusta na tečajeve na *Folkuniversitet* (Otvorenom sveučilištu).
- Popust na osiguranje kuće ili stana u osiguravajućoj kući i banci *Länsförsäkringar* u Stockholmu.
- Popust na sve od elektronike do mode uz studentsku karticu. Više informacija na Studentkortet.se.
- I još mnogo više! Sve pogodnosti pogledaj ovdje.

Učlani se!

Može li bilo tko postati član?

I da i ne. Da biste ostvarili punopravno članstvo te dobili studentsku karticu *Campuskort* i ostvarili popuste, morate biti studenti Sveučilišta u Stockholmu i pripadati području koje pokriva Sveučilište (studenti *DSV*-a, Odsjeka za računalne i sistemske znanosti i *Socialhögskolan*, Studija socijalnog rada, imaju svoje vlastite studentske organizacije). No,

tko god želi može postati pridruženi član i tako pridonijeti važnom radu *SUS*-a, Studentske organizacije Sveučilišta u Stockholmu.

Postani podupirući član!

- Pazi! Članstvo koje nije potvrđeno registracijom na Sveučilištu u Stockholmu automatski se prebacuje u pridruženo članstvo. Pridruženi članovi nemaju pristup pogodnostima za punopravne članove.

Kolika je članarina?

Članarina Studentske organizacije je 120 švedskih kruna po semestru.

Je li članstvo u Studentskoj organizaciji obavezno?

Nije. Od zimskog semestra 2010. godine svaki student sam bira hoće li postati član svoje lokalne studentske organizacije i koristiti se studentskim popustima, udrugama i ustanovama.

Trebam li odabrati Prijava ili Registracija novog člana?

I novi i stari članovi početkom semestra dobivaju informacije za prijavu (korisnički broj i osobni identifikacijski broj) na kućnu adresu s potvrdom o uručenju. Čak i novi studenti koji nikada nisu bili članovi Studentske organizacije, trebaju izabrati mogućnost Prijava da bi platili članarinu preko naše web-stranice.

Prema tvojim osobnim podacima odnosimo se profesionalno i korektno te ih stoga štitimo prijavom putem korisničkog broja i osobnog identifikacijskog broja.

Pazi! Ako si se naknadno učlanio/la i podaci ti nisu dostavljeni na kućnu adresu, trebaš odabrati Registracija za nove korisnike na stranici za članove.

Što učiniti ako sam izgubio/la podatke za prijavu?

Odaberi poveznicu ***Izgubio/la si lozinku?*** na našoj stranici za prijavu i upiši istu e-mail adresu kojom si se kod nas koristio/la i prije. Nakon toga automatskim e-mailom stići će ti novi podaci za prijavu.

Ako se i nakon toga ne možeš prijaviti u sustav, obrati se za pomoć Uredu studentske organizacije (*kårexpeditionen*) na e-mail adresu kx@sus.su.se ili telefonski na broj 08-15 41 00.

Zašto nisam dobio/la svoju studentsku karticu?

Studentska organizacija Sveučilišta u Stockholmu šalje narudžbu nakon što uplatiš članarinu i ubrzo potom dobivaš aktivacijski e-mail. Slijedi upute u mailu da bi aktivirao/la svoju studentsku karticu *Campuskort* te izabrao/la želiš li je koristiti u obliku aplikacije ili kartice. Sam moraš aktivirati tu funkciju jer se u protivnom cijela narudžba pauzira.

U slučaju da želiš fizičku karticu, moraš to naglasiti tijekom postupka aktivacije, jer ćeš u suprotnom dobiti samo elektroničku inačicu preko aplikacije *Studentska kartica*.

I kartica i aplikacija jednako vrijede za ostvarivanje pogodnosti.

Mogu li članarinu platiti naknadno?

Članarina se može platiti samo za aktualni semestar. U srpnju svake godine vrši se prijelaz iz zimskog u ljetni semestar i sve informacije vezane uz zadnji datum prijave za postupak dobivanja studentske kartice *Campuskort* i članstva objavljuju se na našoj *web*-stranici.

Što zapravo znači studentski utjecaj?

Studentski utjecaj je pravo studenta da utječe na svoj studij i odnosi se na sve od mikrovalnih pećnica do nastavnih planova ili studentskog smještaja. Studentska organizacija Sveučilišta u Stockholmu djeluje kada je to potrebno tako da iznosi, debatira i otkriva pitanja koja se tiču studenata danas, ali i onih za nekoliko godina. Mi predstavljamo studente u društvu, na političkoj sceni i u sveučilišnom svijetu kroz sudjelovanje samih studenata.

Što znači sudjelovanje studenata?

Na Sveučilištu u Stockholmu radimo na studentskoj participaciji, što znači da studenti na konstruktivan način sudjeluju u oblikovanju svojeg obrazovanja i tako pridonose boljoj kvaliteti obrazovanja.

Tko su predstavnici studentske organizacije?

Studentska organizacija ima po jednog odgovornog predstavnika na svakom fakultetu na sveučilištu, kao i u centru za obuku nastavnika. Stoga studenti uvijek mogu potražiti pomoć od osobe koja se bavi isključivo njegovim/njezinim studijem i svime što se toga tiče. Tvoj predstavnik studentske organizacije može ti pružiti pomoć ako naiđeš na poteškoće s fakultetom ili s nastavom, osjetiš da te nepravедno tretiraju ili te samo zanima nešto što se tiče tvog studija. Predstavnici studentske organizacije podupiru i obrazuju Studentski zbor.

Studenti na razmjeni i studenti s nešvedskim državljanstvom

Što je P/T-broj? Zašto je on potreban? Kako mogu dobiti P/T-broj?

Studenti koji nemaju švedski broj socijalnog osiguranja moraju imati privremeni P/T-broj da bi ih se moglo uvesti u administrativni sustav Studentske organizacije i sveučilišta. Nužno je imati P/T-broj i da biste se mogli prijaviti za studentski smještaj u SSSB-u (Zakladi za smještaj studenata u Stockholmu). Kako bi dobili P/T-broj obratite se sveučilištu ili Infocentru u studentskoj zgradi *Studenthuset* u prizemlju, na adresi *Universitetsvägen 2B* ili na e-mail adresu: info@su.se.

Kako mogu dobiti broj socijalnog osiguranja?

Kako biste dobili švedski broj socijalnog osiguranja morate se javiti švedskoj poreznoj agenciji, *Skatteverket*, i uredu za migracije, *Migrationsverket*.

Pogodnosti i popusti za *SJ* (švedske željeznice) i *SL* (štokholmski lokalni prijevoz)

Kako mogu ostvariti popust za SJ i SL?

Studentska kartica *Campuskort* ujedno je i studentska iskaznica i kartica za popuste. Studenti koji redovno studiraju ili ostvaruju najmanje 22.5 HP boda u semestru mogu mnogo povoljnije putovati sa švedskim željeznicama (*SJ*) i štokholmskim lokalnim prijevozom (*SL*). Važeće popuste za pojedini semestar možete pronaći na *web*-stranici Studentkortet.se. Ne morate nužno biti član Studentske organizacije da biste ostvarili pravo na jeftiniji prijevoz, morate samo imati studentsku iskaznicu. Ako iz bilo kojeg razloga ne želite postati član naše organizacije, možete naručiti samo studentsku iskaznicu kako biste ostvarili pravo na jeftiniji prijevoz.

Mogu li kao član Studentske organizacije dobiti jeftiniju obaveznu nastavnu literaturu?

Knjižara *Campusbutiken* u *Allhusetu* prodaje rabljene i nove udžbenike po niskim cijenama, a ondje možete i prodati svoje stare knjige. Kao član Studentske organizacije ostvarujete pravo na 5% popusta prilikom svake kupnje u knjižari, jer je *Campusbutiken* u našem vlasništvu.

Gdje se može najjeftinije jesti na kampusu?

Lanac restorana *Högskolerestauranger (Hörs)*, koji su u vlasništvu Studentske organizacije, vode većinu restorana i samoposluga na području Sveučilišta u Stockholmu. Obroke i kavu po najnižim cijenama uvijek možeš dobiti uz *Campuskort*. U našim restoranima sva je kava i sav čaj marke *KRAV* i *Fairtrade*. Možeš probati kavu i muffine u jednom od nekoliko *Café Prego*, meze ili foccaciju u *Kaffebaru*, ručak sa salatama po izboru u *Lantisu* ili sendviče i ekološki sok u restoranu *Jalla ulična hrana* – samo trebaš izabrati.

Gdje je ulaz u zgradu Studentpalatset?

Studentpalatset se nalazi nekoliko koraka od *Odenplana*, a u njemu možeš naći mjesto za učenje i učionice koje možeš rezervirati kada želiš više mira. *Studentpalatset* je lijepa oaza gdje možeš učiti i upoznati studente iz cijelog Stockholma. Ako registriraš svoju studentsku iskaznicu na recepciji zgrade, imaš pristup čitavom *Studentpalatsetu* unutar radnog vremena.

Što su studentske novine Gaudeamus?

Svi studenti pretplaćeni su na novine *Gaudeamus* koje stižu izravno na kućnu adresu. One su dobar način da budeš upućen/a u novosti o studentskom kulturnom životu, nastavnoj politici te o tome što se događa na i izvan fakulteta i sveučilišta.

Gdje mogu dobro i jeftino vježbati?

Sportska dvorana *Frescatihallen*, koju vodi Studentska organizacija, nalazi se u direktnom nastavku kampusa *Frestica*. Ovdje, kao student, možeš vježbati i baviti se sportom po znatno nižim cijenama. Grupne treninge, treninge iz pojedinih sportova i drugo nudi *Medley*.

Studentski smještaj, korisni linkovi te pravila za stanovanje i lista čekanja na stranicama SSSB-a (Zaklade za studentski smještaj u Stockholmu)

Kako mogu pronaći smještaj u Stockholmu?

Iako nije uvijek lako pronaći stan u Stockholmu, za studente postoje posebne pogodnosti. Punopravni članovi Studentske organizacije mogu iznajmiti sobu ili stan putem SSSB-a (Zaklade za studentski smještaj u Stockholmu). Zaklada ima stanove i spavaonice na 30 različitih lokacija u Stockholmu. Pogledaj detaljno sve lokacije na ovoj karti. Čekanje na listi za stan se ne naplaćuje, a besplatno se možeš prijaviti na *web*-stranici SSSB-a, gdje ujedno možeš pratiti svoj položaj na listi čekanja.

Smještaj možeš pronaći i preko poveznice *Akademisk kvart*, Akademska četvrt, što je studentski vođeno posredovanje koje organiziraju Središnje organizacije Studentske organizacije u Stockholmu (SSCO). Tu možeš pronaći privremen smještaj kod ozbiljnih stanodavaca, primjerice živjeti s obitelji domaćinom ili u domu.

Na ovoj poveznici možeš pročitati naše savjete o smještaju u Stockholmu.

Zašto samo članovi studentskih organizacija imaju mogućnost smještaja preko SSSB-a?

Centralnu organizaciju Studentske organizacije u Stockholmu (SSCO) i Zakladu za smještaj studenata u Stockholmu (SSSB) osnovale su studentske organizacije te stoga nude smještaj samo svojim članovima. S obzirom na to da od 2010. godine članstvo u Studentskoj organizaciji više nije obavezno, svaki se student sam mora prijaviti da bi ostvario pravo na smještaj preko SSSB-a.

Koja su pravila za prijavu na listu čekanja SSSB-a?

Na listi čekanja možete biti do 90 dana bez članstva u Studentskoj organizaciji, a nakon isteka tog roka morate imati status studenta i člana Studentske udruge da biste ostali ili produljili svoj boravak na listi. Za više informacija i detaljna pravila SSSB-a slijedite ovu poveznicu.

Zašto nisam ovjeren/a ili evidentiran/a u sustavu SSSB-a?

Da bi te se moglo ovjeriti u bazi SSSB-a moraš biti punopravni član Studentske organizacije i student/ica na Sveučilištu u Stockholmu. Podaci koje si naveo/la u sustavu Studentske organizacije i SSSB-a moraju biti jednaki za uspješnu identifikaciju.

Članstvo se obnavlja svakog semestra i ne možeš platiti retrogradno za semestre koji su već prošli (ljetno razdoblje standardno pripada ljetnom semestru). Nakon što si platio/la članarinu,

a mi zaprimili potvrdu o studiranju od sveučilišta ili *Ladoka*, prijavljen/a si u naš članski sustav, što znači da si i automatski evidentiran/a u bazi *SSSB*-a. Ako zbog određenih razloga Studentska organizacija ne može dobiti pristup stanju registracije studenta, on ili ona mora nam poslati potvrdu kako bi se mogao/la evidentirati u *SSSB*.

Pazi da na vrijeme uplatiš članarinu, a ispravnost podataka na svojem *SSSB*-profilu možeš provjeriti prijavom na njihovu *web*-stranicu. Ako nisi evidentiran/a u sustavu do jednog radnog dana kasnije (ili 3 radna dana, ovisno o bankovnom prijenosu) kontaktiraj nas na e-mail adresu kx.sus.se ili dođi do Ureda studentske rganizacije u zgradi Studentskog doma *Studenthuset*, u ulici *Universitetsvägen 2A* kako bismo što prije riješili tvoj problem.

Savjeti za studente, pomoć pri pisanju seminara, izbora karijere i sl.

Gdje mogu nabaviti obveznu literaturu?

U knjižari *Campusbutiken* u *Allhusetu* možeš kupiti ili prodati knjige po izvrsnim cijenama, kao i nabaviti sve što ti treba za predavanja.

Besplatnu literaturu možeš naravno pronaći u Sveučilišnoj knjižnici u Stockholmu (*SUB*), a na *web*-stranici knjižnice možeš potražiti knjige ili informacije o tome kako ih posuđivati.

Jesam li izabrao/la pravi studij?

Ako imaš bilo kakve nedoumice u vezi svojeg trenutalnog studija ili se ne možeš odlučiti za specijalizirani tečaj, možeš se javiti u jedno od brojnih centralnih mjesta za profesionalnu orijentaciju za studente na Sveučilištu u Stockholmu.

Mogu li dobiti pomoć pri pisanju radova i seminara?

Jezične i studentske radionice stoje na raspolaganju studentima koji žele dodatnu pomoć s akademskim pisanjem na švedskom ili engleskom jeziku. Radionice nude individualizirane savjete uz pismene provjere.

Kome se mogu obratiti za pomoć u lekturi svojih radova?

Jezične radionice *Språkverkstaden* nude pomoć u pisanju radova, ali ne obavljaju lekturu tekstova već daju studentima znanja i vještine da sami napišu svoj tekst. Radionice pomažu s

tekstovima na švedskom i engleskom jeziku, a sudjelovati možeš tako da dođeš na jedan od susreta ili rezerviraš termin za individualne instrukcije.

Mogu li dobiti pomoć u traženju studenata za studentske projekte i istraživanja?

Nažalost ne možemo se koristiti popisom svojih članova u svrhu studentskih projekata, ali slobodno možeš sam/a tražiti studente za projekte ili istraživanja preko naše Facebook stranice.

Imam li pravo na tumača?

Gluhi, gluhonijemi te studenti s oštećenjima sluha imaju pravo na tumača. Za više informacija možeš kontaktirati Ured za studente na sveučilišnim *web*-stranicama.

Što učiniti ako se loše osjećaš

Izložen/a sam prevelikom stresu. Što mi je činiti?

Studentsko zdravlje (Studenthälsan) je oblik zdravstvene zaštite za studente koji uključuje medicinsko i psihološko savjetovanje, kao dodatak općoj zdravstvenoj i medicinskoj zaštiti. Prednost imaju oni koji imaju poteškoće povezane sa studijem, a studenti imaju i pristup određenoj preventivnoj zdravstvenoj zaštiti i pomoći vezanoj uz studij.

Studentska prava – pitanja koja se tiču varanja na ispitu, diskriminacije, ispita i nastavnih obaveza

- Saznaj više na poveznici Sažetak studentskih prava koju vodi studentski pravobranitelj

Koliko dugo traje ispravak ispita?

Prema sveučilišnom pravilniku, ispiti se moraju ispraviti najviše tri tjedna nakon što ste ih napisali te više od dva tjedna prije sljedećeg ispitnog roka. To se mora uzeti u obzir pri planiranju nastave. Eventualna kašnjenja s ispravicima moraju se studentima javiti što prije.

Što ako nisam položio/la ispit?

Studenti imaju pravo četiri puta izaći na ispite koje su pali, a u slučaju da padnu ispit dva puta za redom kod istog profesora, imaju pravo na promjenu ispitivača.

Ako je student položio ispit, ne može ponovno polagati isti ispit. No neka se pravila utvrđuju na razini pojedinih fakulteta te stoga postoje bitne razlike između različitih sastavnica sveučilišta.

Imam li pravo na promjenu ispitivača?

Student koji nije položio ispit, a dva puta je polagao ispit ili kolokvij kod istog ispitivača, ima pravo na promjenu ispitivača, osim ako ne postoje razlozi za suprotno. (Švedski pravilnik o obrazovanju *Högskoleförrordning* poglavlje 6, članak 22). Sve informacije o postupku promjene ispitivača obično su navedene u nastavnom planu.

Mogu li se žaliti na ocjenu?

Na ocjenu se nije moguće žaliti, no možeš tražiti razmatranje ocjene. U tom slučaju ispitivač može promijeniti ocjenu ako je ona neispravna zbog određenih novih okolnosti ili drugih razloga, pod uvjetom da se izmjena ocjene može odraditi na brz i jednostavan način te da se ocjena promjenom ne smanjuje. Razmatranje ocjene uvijek vrši ispitivač koji je ocjenu i odredio i niti jedna druga osoba ne može mijenjati ocjenu koju je on odredio. Razmatranje također ocjenu može samo povisiti ili ostaviti nepromijenjenom, ne može ju sniziti, osim ako se ne uoče znakovi varanja ili drugih nepravilnosti. (Švedski pravilnik o obrazovanju *Högskoleförrordning* poglavlje 6, članak 24) .

Koja su moja prava ako me optuže za plagiranje?

Ako te tvoj fakultet sumnjiči za plagijat, on će poslati prijavu rektoru sveučilišta. Tada imaš pravo rektoru poslati svoju izjavu o problemu.

Rektor ti tada može dati upozorenje ili uputiti tvoj problem disciplinskoj komisiji na daljnje istraživanje. Komisija ti može dati dodatno upozorenje ili te udaljiti sa studija na Sveučilištu u Stockholmu u trajanju od najviše 6 mjeseci.

Na rektorovo upozorenje možeš se žaliti disciplinskoj komisiji, a na odluku komisije možeš se žaliti Upravnom sudu.

Studentski pravobranitelj Studentske organizacije pomaže studentima oblikovati izjavu koju planiraju poslati disciplinskoj komisiji, pomaže na sastanku s komisijom te spremno odgovara

na sva pitanja vezana uz čitav disciplinski postupak. Pravobranitelj ti može pomoći i sa žalbom na odluku disciplinske komisije.

Što učiniti u slučaju diskriminacije?

Sve osobe imaju se pravo osjećati sigurno, imaju pravo na jednak tretman i poštovanje u tijeku svojeg obrazovanja. Ako te netko loše tretira ili diskriminira, obrati se fakultetskom koordinatoru za ravnopravnost ili studentskom predstavniku Studentske organizacije. Pročelnik tvog odjela odgovoran je za sprečavanje zlostavljanja ili vrijeđanja, ali odgovornost svih zaposlenika je da se aktivno suprotstave svim oblicima diskriminacije. (Politika borbe protiv vrijeđanja/zlostavljanja/zlostavljanja na radnom mjestu na Sveučilištu u Stockholmu - *Policy mot kränkande särbehandling/mobbning vid Stockholms universitet*).

Kako su uređeni kolegiji?

Svaki kolegij reguliran je silabom koji studenti dobiju početkom nastave i u kojem se nalazi opis očekivanih rezultata. Studenti moraju najkasnije početkom nastave biti informirani o pravilima i propisima za ponovno polaganje ispita te o tome koji dijelovi seminara čine temelj ocjene za ispite, kao i o izostancima i oslobođenju od pohađanja seminara.

Kriteriji ocjenjivanja moraju, u pismenom obliku, biti podijeljeni studentima najkasnije početkom nastave. Po završetku kolegija studenti mogu anonimno ispuniti anketu o kvaliteti nastave i predavača, a imaju i mogućnost vidjeti rezultate prethodnih ocjenjivanja.

Za više informacija pročitaj pravobraniteljevu kompilaciju studentskih prava studenata na Sveučilištu u Stockholmu.

Gdje se nalazi moj odsjek?

Većina sveučilišnih fakulteta nalazi se u kampusu *Frescati*. Kratkim šetnjom prema jugu kampusa doći ćeš do područja *Kräftriket* gdje se održava nastava iz ekonomije i menadžmenta, matematike i orijentalistike. Odmah preko puta nalazi se centar *Alba Nova* gdje možeš studirati fiziku, astronomiju i biotehnologiju. Dio zgrada centra za obrazovanje nastavnika nalazi se u *Konradsbergu*, koji se nalazi na otoku *Kungsholmen*, a nastava iz računarstva održava se u *Kisti*. Početkom semestra Studentska organizacija Sveučilišta u Stockholmu dijeli besplatne karte sveučilišnog kampusa sa svim fakultetima, a više informacija možeš pronaći i na digitalnoj karti Studentske organizacije.

Ručak i restorani

Karta svih restorana u *Campusu*

Gdje mogu jesti u Allhusetu?

- Restoran *Lantis*: Uvijek možeš birati između tri menija – s mesom, ribom ili vegetarijanski meni. Zbog odličnog izbora salata i kruha, ovaj je restoran omiljena lokacija gladnih studenata, a kao član Studentske organizacije, i ako koristiš pretplatnu karticu lojalnosti za bezgotovinsko plaćanje, možeš ostvariti 20 kruna popusta na ručak.
- *Prego Allhuset*: U samom srcu *Allhuseta* nalazi se lokal koji poslužuje izvrsne i povoljne sendviče, kolače i svježih peciva s cimetom, kao i kavu i čaj s oznakama *KRAV* i *Fairtrade*. Članovi Studentske organizacije mogu piti kavu i uživati u kolačima za 20 kruna, te ostvariti 10% popusta na asortiman lokala s pretplatnom karticom.

Koji se restorani nalaze na južnom dijelu kampusa Frescati?

- *Prego Hus D*: Taj je *Prego* poznat je po svojim *wrap* i običnim sendvičima, a poslužuje i kavu, čaj i espresso s oznakama *KRAV* i *Fairtrade*. *Prego* se nalazi izvan sveučilišne knjižnice na polju 3 u kompleksu zgrada poznatom kao *Södra husen*. Članovi Studentske organizacija Sveučilišta u Stockholmu mogu kupiti kavu za 20 kruna uz 10% popusta na asortiman kafića s pretplatnom karticom.
- *Prego Studenthuset*: Ovdje možeš probati jela s tjesteninom, okruglice, peciva, *super-smoothie*, sendviče te još mnogo ukusnih jela. Naravno, kava koju poslužuju ima oznake *KRAV* i *Fairtrade*, a članovi Studentske organizacije s pretplatnom karticom mogu dobiti kavu za 20 kruna kao i ostvariti popust od 10 %. Lokal se nalazi u prizemlju u zgradi *C-huset*, u kompleksu zgrada *Södra husen*.
- *Kaffebaren*: U ponudi ima hladna predjela, talijanske grill sendviče, peciva te kavu i čaj s oznakama *KRAV* i *Fairtrade*. Članovi Studentske organizacije mogu dobiti kavu za 20 kruna i 10 % popusta na asortiman kafića s pretplatnom karticom.

- *Jalla ulična hrana*: Poslužuju se topla i hladna jela (uvijek ima vegeterijansku juhu), salate, *wrap*, sendviče, topla i hladna pića, peciva uz kavu, slatkiše, orašaste plodove i voće. Kava i čaj su, naravno, označeni markama KRAV i Fairtrade. Ovaj se restoran nalazi u prizemlju zgrade *C-hus*, u kompleksu zgrada *Södra husen*. Članovi Studentske organizacije kavu mogu dobiti za 20 kruna, kao i popust od 10 % na asortiman kafića s pretplatnom karticom.
- *Frescati Stories*: Poslužuju se sendviči, jela i juhe, a lokal se nalazi blizu A-ulaza u kompleksu *Södra husen* i ne pripada sveučilišnim restoranima tako da pretplatne kartice i kartice *Campus* ne vrijede.
- Novinska agencija: A-ulaz u kompleks *Södra husen*
- *7-Eleven*: Na polju 3 u kompleksu *Södra husen* (A).

Gdje mogu jesti na sjevernom dijelu kampusa Frescati?

- Kafić *Arrhenius*, u zgradi *Arrheniuslaboratoriet* poslužuje dnevne menije za ručak, jela iz *woka*, juhe koje se mogu podgrijati kao i salate te sendviče. Ponuda uključuje kavu i čaj marke *KRAV* i *Fairtrade*. Popust možete ostvariti pretplatnom karticom ili karticom *Campuskort*. Kafić možete pronaći na drugom katu zgrade *Arrheniuslaboratorierna*.
- *Greens villa*: Lokal se nalazi između zgrada *Geohuset* i *Arrheniuslaboratoriet*. Ondje možete dobiti vegetarijanska, veganska i jela prilagođena raznim alergijama. Proizvodi izvan sezone dostupni su samo ako je moguće nabaviti ekološke sirove namirnice.
- *Lewinsky's*: Hamburgeri, salate ili jela s tjesteninom, kao i kava s dodacima. Restoran se nalazi u zgradi, s lijeve strane ulaza u sportsku dvoranu *Frescatihallen*.

Ima li restorana u blizini podzemne željeznice?

- *Café Bojan*: Restoran za ručak inspiriran tajlandskom tradicijom nalazi se na brežuljku pored podzemne željeznice, na adresi *Nobelhuset 14B*.
- *PicNic*: Restoran brze hrane koji poslužuje sve od pizze i kebaba do salate i falafela, a nalazi se blizu ulaza u podzemnu željeznicu.

Gdje mogu jesti u Kräfteriketu?

- *Prego, Kräfteriket*: Poslužuju se espresso i svježi sendviči, a sva je kava naravno označena markom *KRAV* i *Fairtrade*. Članovi Studentske udruge s pretplatnom katicom mogu dobiti kavu za 20 kruna, kao i ostvariti popust od 10%. Lokal se nalazi u zgradi *Hus 3*.
- *Café Arom*: Zgrada broj 8, *Kräfteriket 8C*
- *Guns café*: Pored instituta za matematiku u zgradi *Hus 6*.
- *Värdshuset Kräftefan*: Dnevni ručak jeftiniji je od 11-11.30 sati.

Postoje li i drugi restorani u blizini?

- Restoran *Fossilen*: U Prirodoslovnom muzeju, samo se kratko prošetajte prema sjeveru od stanice autobusa i podzemne željeznice.
- *Stora Skuggans Vårdshus*: Poslužuje ručak i priprema večere *a la carte*. Nalazi se na adresi *Stora Skuggans väg 12*.

Skafferiet u Ekoparkenu: Sezonski meni za ručak. Ručak se poslužuje između 11 i 14 sati radnim danom, a salata, maslac, kruh te kava ili čaj su uključeni u cijenu. Nalazi se na adresi *Stora skuggans väg 38*.

Društveni život

Postoji li studentski život u Stockholmu?

Naravno. Tko god kaže suprotno ne zna o čemu govori, jer dobra je stvar u Stockholmu ta što možeš izabrati želiš li sudjelovati u studentskom životu ili ti bolje odgovara drugačiji način druženja. Aktivnosti koje organiziramo tijekom semestra možeš pratiti na našem kalendaru.

5.2. Spara & Bokonto

För dig som planerar att köpa en bostad finns två olika sparformer. Kontot Spara & Bo passar dig som planerar att köpa bostad snart . För dig som vill börja spara till en bostad i god tid kanske Spara & Bo Kapitalförsäkring passar bättre. Båda två ger dig möjlighet att låna upp till tre gånger det belopp du har sparat ihop efter kreditprövning.

- Enkelt att spara regelbundet genom automatiska överföringar till ditt Spara & Bokonto
- Ett regelbundet sparande ger dig tid att vänja dig vid hur dina framtida boendekostnader efter bostadsköpet kan se ut
- Du kan få låna upp till tre gånger det belopp du har sparat ihop, efter sedvanlig kreditprövning

Pris

Räntan för närvarande 0,00 % från första kronan.

Fritt uttag för att köpa bostad tidigast efter ett år och om finansiering sker hos Swedbank eller Sparbank.

Kontot omfattas av den statliga insättningsgarantin.

Så kan du spara

Visst känns det bra att ha en buffert i form av ett sparkapital! Men hur kommer man igång och hur får man pengarna att växa? Här är några tips som gör det lättare att spara.

Satsa på ett roligt sparmål

Sätt gärna ett mål för ditt sparande som inspirerar och motiverar. Ett positivt mål som har en prislapp blir en morot som gör det lättare att spara. Använd gärna den nya funktionen ”sparmål” i bankens app för Ipad och mobiltelefon.

Spara automatiskt

Betrakta ditt sparande som en fast utgift. Lägg in automatiska överföringar från ditt lönekonto varje månad så går sparandet av sig självt och du behöver inte fundera på att själv sätta in pengar.

Spara spontant

Ibland kanske du låter bli att köpa något för att så småningom kunna köpa något annat. Med mobilbanken och Ipadbanken är det lätt att spontanspara och i stället direkt sätta in de pengarna på sparkontot.

Spara långsiktigt

Fondsparande ger tillgång till hela världens aktie- och räntemarknader. Om du sparar i aktiefonder är månadssparande ett bra sätt att sprida riskerna över tiden

Skapa en egen sparportfölj

Sätt ihop en sparportfölj som innehåller en blandning av olika placeringsalternativ. Det ökar möjligheten till avkastning och sprider riskerna. Eller så väljer du en av bankens bekväma sparlösningar som innehåller en mix av olika alternativ.

Se över ditt sparande

Har du bytt jobb? Har familjen fått tillökning? Eller har barnen flyttat hemifrån? Då kanske du behöver ändra ditt sparande. Glöm inte att se över ditt sparande regelbundet – kontakta oss för en rådgivning.

5.2.1. Štednja i stambena štednja preko računa *Spara & Bokonto*

Ako ste odlučili štedjeti za kupnju kuće ili stana, dostupna su Vam dva različita modela štednje. Modeli stambene štednje *Spara & Bo* posebno su prilagođeni onima koji uskoro planiraju kupiti kuću ili stan. No, ako želite otvoriti stambenu štednju unaprijed, preporučamo Vam životno osiguranje s obilježjima štednje *Spara & Bo Kapitalförsäkring*. Oba modela, nakon provjere Vaše kreditne sposobnosti, nude mogućnost podizanja kredita u maksimalnoj vrijednosti trostrukog iznosa štednje na računu.

- Jednostavan model štednje s redovitim mjesečnim prijenosima sredstava na Vaš račun *Spara & Bokonto*
- Redovite mjesečne uplate na račun *Spara & Bokonto*, omogućit će Vam lakšu prilagodbu na buduće troškove stanovanja nakon kupnje kuće ili stana
- Možete podići kredit do tri puta veći od iznosa Vaše ukupne uštedevine, nakon uobičajene provjere Vaše kreditne sposobnosti

Kako se koristiti štednim računom *Spara & Bokonto*

Kamatna stopa

Kamatna stopa je trenutačno 0.00 % od prve uplate.

Podizanje stambenog kredita bez naknade moguće je ostvariti najranije godinu dana nakon otvaranja štednog računa u bankama *Swedbank* ili *Sparbank* te nakon redovitih uplata na taj račun.

Za Vašu štednju jamči država.

Najbolji savjeti za štednju

Uštedeni kapital zasigurno povećava Vaš osjećaj sigurnosti, ali pritom se postavljaju sljedeća pitanja: kako započeti štedjeti i kako izvući maksimum od uštedevine?

Slijedi nekoliko savjeta o tome kako najlakše uštedjeti:

Definirajte cilj štednje

Kako biste najlakše i najbrže uštedjeli, postavite si određeni cilj koji će Vas motivirati.

Definirani cilj, sa svojim određenim iznosom, motivirat će Vas i olakšati Vam proces štednje.

U tu svrhu možete se koristiti i novom funkcijom, tzv. cilj štednje, u našoj aplikaciji za *iPad* ili za mobilni uređaj.

Više o mobilnom bankarstvu

Redovite uplate na štedni račun

Redovite mjesečne uplate na štedni račun smatrajte fiksnim troškom.

Ugovaranjem redovitih mjesečnih uplata sa svojeg tekućeg ili žiro-računa na štedni račun ne morate voditi brigu o njihovom izvršenju.

Mjesečna štednja

Spontana štednja

Odustajanjem od potrošnje određenih finansijskih sredstava u mogućnosti ste ih izravno i jednostavno prebaciti s tekućeg na Vaš štedni račun pomoću mobilnog i *Ipad* bankarstva.

Mali troškovi

Štedite za budućnost

Štednja putem fondova otvara Vam pristup globalnom tržištu kapitala i stopama povrata na uloženi kapital. Ulaganjem novca u dioničke fondove s vremenom smanjujete rizik.

Švedsko tržište investicijskih fondova *Fondtorget*

Štedite putem vlastitog portfelja ulaganja

Izradite vlastiti portfelj ulaganja koji uključuje kombinaciju različitih mogućnosti ulaganja, jer time povećavate mogućnost većeg prinosa i smanjujete rizike. U slučaju da ne želite sami

izraditi vlastiti portfelj, možete izabrati i jedan od ponuđenih bankovnih modela štednje koji sadrže kombinacije raznih mogućnosti štednje i ulaganja.

Prijedlozi mogućih ulaganja

Provjeravajte stanje svoje štednje

Promijenili ste posao? Povećala Vam se obitelj? Djeca su Vam se odselila od kuće? Takvi i slični slučajevi mogu Vas potaknuti na donošenje odluke o promjeni vrste štednje.

Redovito provjeravajte i kontrolirajte svoju štednju te nam se slobodno obratite za savjet.

5.3. Dyslexi

1. Hur vanligt är läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Man brukar räkna med att ungefär vart femte barn får någon typ av svårigheter när läs- och skrivinläringen påbörjas. En särskild undergrupp är personer med dyslexi. Gränsen mellan dyslexi och andra typer av läs- och skrivsvårigheter är dock oskarp. I litteraturen anges olika siffror på hur vanligt förekommande dyslexi är i befolkningen. De flesta forskare anger 5 – 8%. I litteraturen nämns allt ifrån 2 – 4% till ca 10%. Att det inte går att säga exakt hur många som har dyslexi, beror på att det inte finns någon skarp gräns mellan dyslexi och andra typer av läs- och skrivsvårigheter respektive ”normal läsning”. Den angivna förekomsten är därför delvis avhängig hur snäv eller vid definition av dyslexi man väljer. I praktiken kan man säga att i snitt ett barn per klass har dyslexi. Ännu fler har läs- och skrivsvårigheter av andra orsaker (se vidare fråga 2). Dyslexi förekommer på alla språk men anses vanligare i språk med en svår genomtränglig ortografi, dvs. språk där det är relativt svårt att förutsäga ords stavning och uttal, som t.ex. engelska.

2. Vad beror läs- och skrivsvårigheter/dyslexi på?

Läs- och skrivsvårigheter är ett övergripande begrepp för många olika svårigheter. Ofta talar man om läs- och skrivsvårigheter som en helhet, dvs. att svårigheter med läsning alltid hänger samman med skrivsvårigheter. Men en del personer kan ha mer problem med läsning medan andra har mer problem med skrivning. Vanligast är dock att dessa två svårigheter uppträder tillsammans. En annan oklarhet med läs- och skrivsvårigheter är att begreppet läsning exempelvis kan ses som avkodning, läsförståelse eller läshastighet och att begreppet skrivning på motsvarande sätt kan ses som stavningsförmåga eller förmåga att skriva olika sorters texter.

Vad kan då läs- och skrivsvårigheter bero på? Eftersom begreppet kan inrymma så många olika varianter av svårigheter finns det naturligtvis många orsaker till detta. En del orsaker kan ses på en pedagogisk eller organisatorisk nivå. Det kan vara brister i svensk lärarutbildning och lärares kunskaper om läsinläring, som gör att eleven inte fått adekvat undervisning. Det kan också bero på att barn idag ägnar allt mindre tid åt läsning och därför inte får tillräcklig träning. Svårigheter hos den enskilde individen kan bero på språkliga problem, exempelvis språkstörningar eller på att man har annat modersmål än svenska. Lässvårigheter kan även bero på sociala problem, nedsatt syn- eller hörsel, koncentrationssvårigheter (ADHD) eller låg teoretisk begåvning. Ytterligare en orsak till läs-

och skrivsvårigheter är dyslexi. Begreppet dyslexi förklaras i en egen punkt nedan:

3. Vad är dyslexi?

Med dyslexi (som också brukar kallas ”specifika läs- och skrivsvårigheter”) avses en särskild typ av läs- och skrivsvårigheter, som utmärks av svårigheter med att läsa isolerade ord och att stava rätt. Det finns en biologisk bakgrund till detta. Ytterst handlar det om hur hjärnan lagrar och tolkar språkljud. Personer med dyslexi brukar ha svårt att korrekt uppfatta språkljud och ljudsekvenser, vilket leder till svårigheter att läsa och stava. Det är vanligt att personer med dyslexi också har problem med t.ex. arbetsminne och att lära sig saker genom utantillinläring. För en längre definition av dyslexi, se gärna en svensk översättning av Internationella Dyslexiföreningens (IDA) definition:

4. Är det vanligt att personer med dyslexi också har andra funktionsnedsättningar? Läs

och skrivsvårigheter/dyslexi är ingen sjukdom eller tillstånd som kan medicineras bort. Svårigheterna kan dock innebära en påtaglig funktionsnedsättning och i värsta fall även orsaka sjukdomsliknande symptom (ex psykisk stress), som kan påverka skolarbetet negativt.

Tyvärr löper den som har dyslexi stor risk att även ha andra svårigheter som möter kriterierna för ytterligare diagnos. Man brukar tala om komorbiditet när en och samma individ har två eller flera diagnoser samtidigt. Begreppet komorbiditet innebär alltså att det samtidigt förekommer två eller flera funktionsnedsättningar. Barn med dyslexi har ofta andra diagnostiserbara svårigheter som bidrar till att försämra inläringen. Komorbiditet vid dyslexi är dessvärre snarare regel än undantag.

Hög komorbiditet finns mellan dyslexi och följande diagnostiserbara svårigheter:

- * ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) – Uppmärksamhets- och koncentrationssvårigheter
- * MD (Mathematic Disorder) – Dyskalkyli/Räknesvårigheter
- * DCD (Developmental Coordination Disorder) – Dyspraxi/Motoriska svårigheter
- * SSD (Specific Speech Disorder) och SLI (Specific Language Impairment) – Tal- och språksvårigheter

5. Har fler pojkar än flickor dyslexi?

Man brukar säga att dyslexi är 4 – 5 gånger vanligare bland pojkar än flickor. På senare år har dock vissa forskare ifrågasatt detta: kanske är det så att vi är bättre på att upptäcka pojkar, som oftare än flickor blir utagerande och märks. Flickor har en tendens att vara ”tysta och snälla”. Kanske har flickor lättare att kompensera sina dyslektiska svårigheter genom att flickors allmänna språkliga förmågor vanligen är bättre utvecklade när läs- och skrivinläringen påbörjas.

6. Har dyslexi något samband med begåvning?

Enligt moderna definitioner av dyslexi föreligger ingen direkt koppling mellan dyslexi och begåvning. Dyslexi förekommer på alla begåvningsnivåer. Det finns mycket intelligenta personer som har svårt att avkoda ord, samtidigt som det finns personer med utvecklingsstörning som avkodar utmärkt (men de har ofta svårt att förstå svårare textinnehåll). Høien & Lundberg nämner att korrelationen mellan läskunnighet och intelligens vid undersökningar av barn i de första klasserna är låg, +0,3 – 0,4; dvs. bara 10-12 % av variationen i läskunnighet kan bero på variation i begåvning.

När personer med dyslexi gör begåvningstester, får de ofta en typisk testprofil med både starka och svaga sidor. Det är också viktigt att framhålla att man vid kartläggning av allmänna kognitiva förmåga hos personer med dyslexi inte skall använda intelligenstest som kräver läs- och skrivfärdigheter.

Høien, T. & Lundberg, I. (2001) Dyslexi. Från teori till praktik, Stockholm: Natur och Kultur.

7. Är personer med dyslexi mer kreativa än andra?

De flesta personer med dyslexi är som alla andra – vissa är mycket kreativa, andra inte. Självklart har personer med dyslexi talanger och vissa är påfallande begåvade inom områden som konst, musik eller arkitektur, men det finns inga belägg för att det allmänt är så. Så här långt finns bara ett fåtal kontrollerade studier av dyslexi och kreativitet. En sådan studie vid Göteborgs universitet visade att dyslektiska symptom var vanligare bland konststuderande än bland ekonomistudenter. Orsakerna till detta kan naturligtvis vara många; sambanden är inte enkla.

Wolff U. & Lundberg, I. : The prevalence of dyslexia among art students. Dyslexia. 2002 Jan-Mar; 8(1):34-42)

8. Hur tidigt kan man veta om ett barn har dyslexi?

Eftersom läs- och skrivinläringen inte påbörjas förrän vid 6-7 års ålder i Sverige, brukar man inte tala om dyslexi om barn är yngre än så, men barn kan redan under det första skolåret visa tecken på om de har läs- och skrivsvårigheter. De kommer inte igång med läsningen och skrivningen. Det finns metoder att tidigt – före skolstart – upptäcka barn i riskzonen. Man brukar då använda enklare prov som mäter barns språkliga förmåga och fonologiska medvetenhet. De prövar barns förmåga att på olika sätt leka med våra språkljud. De barn som har svag språklig medvetenhet har ökad risk att få problem vid den tidiga läsinläringen. De kan till exempel ha svårt att avgöra om orden ”boll” och ”båt” börjar på samma ljud eller vad blir kvar om man tar bort ljudet ”l” i ordet bil.

När ett barn har gått i skolan och försökt lära sig läsa och skriva under de första skolåren men utan framgång, trots specialpedagogiska insatser, kan det vara aktuellt med en dyslexiutredning. En sådan utredning brukar oftast inte ske förrän i årskurs 3-4.

9. Finns dyslexi på alla språk?

Med all säkerhet ja. Det tycks finnas en gemensam biologisk grund, men dyslexin kan yttra sig på lite olika vis beroende på vilket språk det gäller. Det anses vara svårare att lära sig att läsa och skriva på ett språk med mycket oregelbunden, svårgenomtränglig stavning – som engelska – än på ett språk med regelbunden stavning, t.ex. italienska. Dyslexi verkar vara vanligare i oregelbundet stavade skriftspråk, men ljudenlighet är inte det enda som avgör om ett språk är lätt eller svårt att läsa/skriva. Andra faktorer, som t.ex. ordlängd och morfologi, inverkar också. Finskan är exempel på ett språk med förhållandevis ljudenlig stavning men med många långa ord. Även personer med icke-alfabetiska skriftspråk kan självklart ha svårt att lära sig läsa och skriva och man kan konstatera att dyslexi förekommer i såväl Kina som Japan. Svårigheterna de möter och felena de gör är delvis annorlunda och det kan också vara så att avkodningen beror på flera faktorer utöver de fonologiska.

Paulesu E, Démonet J.-F. & Fazio F et al. Dyslexia: Cultural Diversity and Biological Unity. Science 16 March 2001 :

Vol. 291. no. 5511, s. 2165 – 2167

Peer, L. & Reid, G. (red). (2000) Multilingualism, Literacy and Dyslexia – A Challenge for Educators. David Fulton Publishers, London. Akira, U. et al. Föredrag vid EDA – All-European Dyslexia Conference 19-22 sept 2013 i Växjö

Landerl, K., Ramus, F, Ziegler, J. C. & Schulte-Körne, G. (2013). Predictors of

developmental dyslexia in European orthographies with varying complexity. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 54(6), 686-694,

10. Hur kan man veta om en person, som lär sig svenska som andraspråk, har dyslexi?

Det kan vara svårare att upptäcka dyslexi hos personer med annat modersmål än svenska och det finns heller inga färdiga recept på hur man bäst går tillväga. Indirekt information kan här få stor betydelse för att bättre förstå problemen. Det kan vara stor skillnad mellan olika individer som har svenska som andraspråk beträffande hur väl de behärskar sina språk och vilka förutsättningar de har för att utveckla språken. Därför är det värdefullt att skapa god insikt i varje elevs användning och inläring av båda språken. Genom indirekt information – intervjuer etc. snarare än testning – kan man också få kunskap om eventuella problem med läs- och skrivinläring på förstaspråket liksom eventuell ärftlighet*. Det finns studier kring hur man bättre skulle kunna anpassa diagnosinstrumenten till elever, vars skolspråk kan antas vara svagare än modersmålet. Det kan man göra t.ex. genom att utgå från språkoberoende aspekter av språkliga förmågor, som fonologisk medvetenhet. Specialpedagogiska skolmyndigheten håller på att översätta ett norskt material, *som finns för flera språkområden, Flerspråkig kartläggning av avkodning och läsning*.

5.3.1. Disleksija

1. Koliko su česte poteškoće u čitanju i pisanju, tj. disleksija?

Obično se smatra da svako peto dijete ima neku vrstu poteškoća kada počne učiti čitati i pisati, od kojih posebnu skupinu čine osobe s disleksijom. No, granica je između disleksije i drugih vrsta poteškoća u čitanju i pisanju nejasna. U literaturi se iznose različite brojke o učestalosti disleksije u populaciji. Većina istraživača navodi 5 – 8 %, dok literatura navodi sve od 2 – 4 % do otprilike 10 % populacije. Nije lako odrediti točan postotak osoba s disleksijom upravo zbog toga što je teško odrediti granicu između disleksije i drugih poteškoća u čitanju i pisanju u odnosu na "normalno čitanje". Gore navedeni postoci, stoga, djelomično ovise o tome primjenjuje li se "uska" ili "široka" definicija disleksije. U praksi se može reći da u prosjeku u svakom razredu jedno dijete ima disleksiju, a još ih više pati od drugih poteškoća u čitanju i pisanju (za više informacija vidi pitanje 2). Disleksija se javlja u svim jezicima, ali je češća u jezicima s kompliciranom ortografijom, tj. u jezicima u kojima je teško predvidjeti pravopis i izgovor riječi, poput engleskog.

2. O čemu ovise poteškoće u čitanju i pisanju/disleksija?

Poteškoće u čitanju i pisanju su širok pojam koji obuhvaća različite poteškoće, a najčešće se govori o poteškoćama u čitanju i pisanju kao cjelini, tj. o činjenici da poteškoće u čitanju uvijek dolaze u kombinaciji s poteškoćama u pisanju. Unatoč tomu što jedan dio ljudi može imati više poteškoća sa čitanjem, a drugi s pisanjem, ta se dva problema ipak najčešće pojavljuju u kombinaciji. Još je jedna teškoća s time da se čitanje može smatrati vrstom dekodiranja, čitanjem s razumijevanjem ili brzinom čitanja, a i koncept pisanja se može na drugi način smatrati sposobnošću sricanja ili sposobnošću pisanja različitih vrsta tekstova.

O čemu onda mogu ovisiti poteškoće u čitanju i pisanju? Budući da pojam obuhvaća mnogo različitih vrsta poteškoća, postoji i mnogo različitih razloga o kojima one ovise. Dio razloga vidljiv je na pedagoškoj ili na organizacijskoj razini, poput nedostataka u švedskom sustavu obrazovanja nastavnika, ili u znanju samih nastavnika o ovladavanju čitanjem, što utječe na to da učenici ne dobivaju odgovarajuću poduku. Poteškoće još mogu ovisiti i o tome da djeca sve manje vremena provode čitajući pa stoga nemaju dovoljno prakse, a pojedinci mogu imati i jezične probleme koji potpomažu nastanak takvih poteškoća, kao što su razni jezični poremećaji ili materinski jezik koji nije švedski. Poteškoće u čitanju mogu ovisiti čak i o socijalnim problemima, oštećenjima sluha ili vida, poteškoćama s koncentracijom (ADHD) ili

slabijom akademskom nadarenošću. Disleksija je još jedan razlog poteškoća u čitanju i pisanju, a pojam disleksije objašnjen je u sljedećoj točki.

3. Što je disleksija?

Pod pojmom disleksije (koji je također poznat kao “specifične poteškoće u čitanju i pisanju”) podrazumijeva se poseban tip poteškoća u čitanju i pisanju koji karakteriziraju otežano čitanje pojedinih riječi i nepravilno pisanje. Biološki razlog disleksije je način na koji mozak pamti i tumači foneme. Osobe s disleksijom često ne mogu pravilno percipirati glasove i zvučne sekvence, što dovodi do poteškoća u čitanju i pisanju. Uobičajeno je i da osobe s disleksijom imaju poteškoća s kratkoročnim pamćenjem te učenjem gradiva napamet. Za dužu definiciju disleksije možete pogledati definiciju koju nudi Međunarodno udruženje za disleksiju (IDA) na švedskom na *web*-stranici: www.dyslexiforeningen.se.

4. Imaju li osobe s disleksijom često i druge vrste invaliditeta?

Poteškoće u čitanju i pisanju nisu ni bolest ni stanje koje se može riješiti lijekovima. One mogu uključivati očitije smetnje, ili, u najgorem slučaju, uzrokovati simptome koji nalikuju na bolesti, poput psihičkog stresa, te negativno utjecati na školski rad.

Nažalost, osoba koja ima disleksiju vjerojatno će imati i druge poteškoće koje zadovoljavaju kriterije za dodatnu dijagnozu. Kada isti pojedinac ima dvije ili više dijagnoza istovremeno, govori se o komorbiditetu. Pojam komorbiditeta, dakle, obuhvaća istovremenu pojavu dviju ili više vrsta smetnji. Djeci s disleksijom često se dijagnosticiraju i druge poteškoće koje otežavaju učenje. Komorbiditet kod disleksije je stoga više pravilo nego iznimka.

Visok je stupanj učestalosti komorbiditeta između disleksije i ovih dijagnoza:

*ADHD (*Attention Deficit Hyperactivity Disorder*) – poteškoće s pažnjom i koncentracijom

* MD (*Mathematic Disorder*) – diskalkulija/poteškoće u računanju

* DCD (*Developmental Coordination Disorder*) – dispraksija/motorne poteškoće

* SSD (*Specific Speech Disorder*) i SLI (*Specific Language Impairment*) – jezične i govorne poteškoće

5. Ima li više dječaka ili djevojčica disleksiju?

Smatra se da je disleksija četiri do pet puta češća kod dječaka nego kod djevojčica. No u posljednjih nekoliko godina znanstvenici su počeli propitkivati tu tvrdnju, jer možda se jednostavno radi o tome da se disleksija lakše dijagnosticira kod dječaka nego kod djevojčica. Dječaci su glasniji i brže ih se primijeti, za razliku od djevojčica koje imaju tendenciju biti „mirne i dobre”. One možda i lakše kompenziraju poteškoće nastale disleksijom, jer je njihova sveopća jezična sposobnost obično bolje razvijena u trenutku kada počinje učenje čitanja i pisanja.

6. Je li disleksija povezana s inteligencijom?

Prema suvremenim definicijama disleksije ne postoji izravna veza između disleksije i inteligencije. Disleksija se pojavljuje na svim stupnjevima inteligencije – veoma inteligentni ljudi mogu imati poteškoća s dekodiranjem riječi, a osobe s poteškoćama u razvoju mogu savršeno dekodirati riječi (ali često imaju poteškoća s razumijevanjem sadržaja zahtjevnijih tekstova). Høien & Lundberg pokazali su da je korelacija između pismenosti i inteligencije kod djece u prvim razredima niska, $+0.3 - 0.4$, tj. da samo 10 – 12 % varijacija u pismenosti ovisi o varijacijama u inteligenciji.

Kada osobe s disleksijom rješavaju testove inteligencije, često dobiju tipične rezultate koji pokazuju njihove jake i slabe strane. Također je važno istaknuti da se prilikom mapiranja opće kognitivne sposobnosti osoba s disleksijom ne bi trebali koristiti testovi koji zahtijevaju vještine čitanja i pisanja.

Høien, T. & Lundberg, I. (2001) *Dyslexi. Från teori till praktik*, Stockholm: Natur och Kultur.

7. Jesu li osobe s disleksijom kreativnije?

Većina ljudi s disleksijom ista je kao i svi drugi – neki su jako kreativni, a drugi nisu. Naravno da osobe s disleksijom imaju različite talente i neki su posebno nadareni za umjetnost, poput glazbe ili arhitekture, no ne postoje nikakvi dokazi da to vrijedi za sve. Do sada postoji samo nekoliko kontroliranih istraživanja veze između disleksije i kreativnosti, a jedno od njih, provedeno na Sveučilištu u Göteborgu, pokazalo je da su simptomi disleksije češći kod studenata umjetnosti nego kod studenata ekonomije. Za to, dakako, postoji mnogo razloga i nije lako uspostaviti vezu između njih.

Wolff U. & Lundberg, I. : *The prevalence of dyslexia among art students. Dyslexia*. 2002 Jan-Mar; 8(1): 34-42)

8. Koliko se rano može znati ima li dijete disleksiju?

Zbog toga što učenje čitanja i pisanja u Švedskoj ne počinje prije nego što djeca napune šest ili sedam godina, obično se ne govori o disleksiji ako su djeca mlađa od te dobi. No, djeca obično pokazuju znakove poteškoća već tijekom prvog razreda – oni naprosto ne mogu početi pravilno čitati i pisati. Postoje metode kojima se ranije, prije polaska u školu, može identificirati djecu u rizičnoj grupi. Korištenjem jednostavnih tekstova koji mjere jezične sposobnosti i fonološku svijest djeteta, provjeravaju se mogućnosti djece da se na razne načine igraju glasovima. Naime, djeca koja imaju slabiju svijest o jeziku, imaju i veće šanse za pojavu poteškoća u ranoj fazi učenja čitanja. Primjerice, švedskoj je djeci teško odrediti počinju li riječi “brat”, *bror*, i “brod”, *båt*, istim glasom, ili koji zvuk ostaje nakon što iz riječi “auto”, *bil*, maknemo zvuk "o", odnosno “l”. Prvi se razred smatra pravim vremenom za početak istraživanja prisutnosti disleksije kod djeteta koje već ide u školu i koje je, unatoč pomoći defektologa, neuspješno pokušalo naučiti čitati i pisati. No, takvo se ispitivanje ne obavlja prije 3. ili 4. razreda osnovne škole.

9. Postoji li disleksija u svim jezicima?

Sigurno postoji. Smatra se da postoji zajednička biološka podloga za disleksiju, no ona se, ovisno o jeziku, manifestira na različite načine. Teže je naučiti čitati i pisati jezik čiji je pravopis pun iznimaka, poput engleskog, nego jezik s pravilnijim pravopisom poput talijanskog. Čini se da je disleksija češća u jezicima s mnogo razlika između pisanog jezika i čitanja, no pismo sličnije izgovoru, tj. čitanju, nije jedino što određuje lakoću pisanja ili čitanja nekog jezika. Tome pridonose i drugi faktori, poput dužine riječi i morfologije. Finski je primjer jezika koji se piše kako se čita, ali ima mnogo dugih riječi. Čak i osobe čiji je materinski jezik ideografski mogu, naravno, imati poteškoća s učenjem čitanja i pisanja te možemo zaključiti da se disleksija pojavljuje i u Kini i u Japanu. Poteškoće na koje djeca iz tog jezičnog područja nailaze, kao i greške koje oni rade, djelomično su drugačije, što može biti pokazatelj da dekodiranje ovisi o više faktora, a ne samo o fonološkom.

Paulesu E, Démonet J.-F. 3 *Fazio F et al Dyslexia: Cultural Diversity and Biological Unity. Science* 16 March 2001 :

Vol. 291. no. 5511, s. 2165 – 2167

Peer, L. & Reid, G. (red). (2000) *Multilingualism, Literacy and Dyslexia – A Challenge for*

Educators. David Fulton Publishers, London. Akira, U. et al. Predavanje na *EDA – All-European Dyslexia Conference* 19. - 22. rujna 2013. godine u Växjö

Landerl, K., Ramus, F, Ziegler, J. C. & Schulte-Korne, G. (2013). *Predictors of developmental dyslexia in European orthographies with varying complexity*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 54(6), 686-694,

10. Kako se može znati ima li osoba koja uči švedski kao drugi ili strani jezik disleksiju?

Disleksiju je teže otkriti kod osoba kojima švedski nije materinski jezik i ne postoje utvrđene metode po kojima bi to bilo najbolje učiniti. U takvim situacijama, neposredne informacije mnogo znače za bolje razumijevanje problema. Između pojedinaca kojima je švedski drugi strani jezik mogu postojati velike razlike, ovisno o tome koliko dobro vladaju svojim materinskim jezikom i koje uvjete imaju za razvoj jezika. Upravo je zbog toga dobro imati uvid u način uporabe i usvajanje obaju jezika kod svakog učenika. Pomoću indirektnih informacija dobivenih putem, primjerice intervjua, a ne formalnog testiranja, mogu se otkriti eventualne poteškoće u čitanju i pisanju prvog jezika, kao i eventualne nasljedne poteškoće*. Postoje razne studije o tome kako bolje prilagoditi način dijagnosticiranja disleksije učenicima kod kojih se službeni jezik u školi smatra slabijim od materinskog jezika. Primjerice, možemo se prilagoditi tako da krenemo od jezično nezavisnih aspekata jezične sposobnosti, poput fonološke svijesti. Švedska obrazovna agencija za djecu s posebnim potrebama u procesu je prevođenja norveške literature, *koja se odnosi na više jezičnih područja i Višejezično mapiranje dekodiranja i čitanja*.

5.4. Dagens nyheter: Sluta låtsas att mödrars övergrepp inte finns

Ta svåra erfarenheter på allvar. Att mödrar kan begå övergrepp och vilja sina egna barn illa omgärdas av ett mycket starkt tabu. I stället för att bortförklara, ursäkta och blunda för denna verklighet måste vi se och erkänna offrens erfarenheter, skriver Elisabeth Arborelius, präst och docent i psykologi.

Tabut kring psykisk ohälsa minskar gradvis. Men det finns ett närbesläktat område som fortfarande är ett mycket starkt tabu: mödrarna som vill sina barn illa. Jag vill lyfta fram en verklighet som existerar – för att uppmärksamma oss alla och särskilt de i människovårdande yrken. Och för att ge ord för dem som anar, knappt orkar kännas vid, att detta är en verklighet de själva upplevt.

”När mammor dör, då förlorar man ett av vädersträcken. / Då förlorar man vartannat andetag: då förlorar man en glänta. / När mammor dör, växer det sly överallt.”

Dessa rader av Göran Tunström uttrycker något väsentligt av det vi lägger i begreppet ”mamma”, något absolut självklart och tryggt. Som om varje barn någon gång måste ha haft en Mamma för att över huvud taget kunna växa vidare. Men alla barn har inte någon mamma i denna betydelse. En del har ingen mamma alls, en del har en rätt halvdan mamma som enligt barnläkare och psykoanalytiker, Donald Winnicotts termer knappt skulle anses vara ”good enough”. Och så finns det mammor som vill sina barn illa.

Det går knappast att beskriva klarare än [Ann Heberlein i en artikel i Sydsvenskan](#) på mors dag 2011: I synnerhet mödrars övergrepp är svåra att acceptera, att vi frestas att låtsas som om de inte finns, mödrarna och mormödrarna som misshandlar och förgriper sig på barn. Och när enstaka fall ändå uppdragas vill vi förtvivlat gärna hitta förklaringar och ursäkter. Vi vill tro att Rosemarie Fritzl var ovetande om att hennes man höll dottern Elizabeth fången i parets källare i 19 långa år och att Bobbys mamma deltog i misshandeln och övergreppen på sonen för att hon var rädd för mannen hon levde med. Vi måste ändå våga se att också kvinnor kan vara förövare, med vett och vilja, på eget initiativ. Det måste vi se, för barnens skull. Mor är inte alltid rar.

Ett par barn dödas varje år i Sverige av sina mammor, vanligtvis spädbarn. Detta är ”toppen på isberget”. Under isberget finns de mammor som inte dödar – men som vill sina barn illa, vill förstöra och förinta.

I bröderna Grimms sagor är de onda styvmödrarna vanligt förekommande. De misshandlar och vanvårdar barnen på grund av egen avund. Deras ondska står i stor kontrast till föreställningarna om moderlig kärlek. Till och med i sagorna måste vi i vår kultur således göra omskrivningar för att mammor begår onda handlingar mot sina barn – och låta dessa vara förlagda till styvmödrar. Det talar för hur svårt det är att härbärgera företeelsen att en mamma kan vilja sitt barn illa.

På 80- och 90-talet väckte den schweiziske psykoterapeuten Alice Miller debatt med böcker som beskrev trauma hos barn orsakade av föräldrars övergrepp. Den amerikanske psykiatern Scott Peck har i boken ”Ett försök att förstå den mänskliga ondskan” beskrivit åtskilliga fall hur det onda kan ta sig uttryck i föräldrars konkreta handlingar mot sina barn i vardagslivet. I Sverige har psykoterapeuten Maj-Britt Nilsson, i boken ”Det osynliga traumat”, beskrivit åtskilliga patienter med erfarenhet av mödrar som velat dem illa. Hos dessa personer som bär på, vad Nilsson kallar för ”det osynliga traumat”, finns djupt liggande rädslor och skräck, kamp mellan liv och död, hjälplöshet och vanmakt. Det handlar om så svårt traumatiserade personer att de inte kan kommunicera sina trauman verbalt, utan endast ”kommunicera trauma”. Nilsson har erfarenhet av mödrar som helt och hållet saknar empati och medkänsla, är rakt igenom egocentriska och självupptagna och mycket avundsjuka på det barn de oftast väljer ut för sina onda handlingar

Jag har egen erfarenhet från min uppväxt då jag ofta kände skräck och förtvivlan men visade ett ”glatt” yttre. Under många många år tvivlade jag på mina känslor, tänkte att det var mig det var ”fel” på. Tanken att min mamma ville mig illa kom flera gånger men tabut hindrade mig, jag blev deprimerad och fick ångest. Under min uppväxt läste jag ständigt Bröderna Grimms sagor om styvmödrar. I tonåren läste jag allt jag kunde komma över om människors skräck och lidande i koncentrationsläger. I medelåldern kom jag i kontakt med genren “True crime” i USA och läste om mödrar som dödade sina barn. Detta för att söka efter ord på erfarenheter jag hade men inte kunde verbalisera. Min starka känsla att min mamma ville mig illa har vuxit fram i en lång process under många år. Sen tonåren har jag haft återkommande depressioner med ångest och emellanåt självmordstankar. Med åren har det blivit avsevärt bättre.

Jag har även professionell erfarenhet, arbetar sen många år som präst med självvårdande samtal med mycket utsatta människor. Åtskilliga av dessa människor har farit illa i vården och/eller av sociala myndigheter. Det tog flera år innan de i mer regelrätt utsträckning vågade

kontakta mig för samtal. Jag lyssnar till det mest fasansfulla som barnmisshandel och övergrepp av olika slag. Visar mina reaktioner av upprördhet över det jag får ta del av. Flera gånger har jag träffat på kvinnor som tidigare gått i långa terapier men inte upplevt sig ha fått hjälp. Det har handlat om erfarenheter av en egen mamma som velat illa, en upplevelse som har varit så svår att förmedla och som inte uppfattats av den tidigare terapeuten.

Alice Miller lyfte fram den avgörande betydelse ett ”hjälpande vittne” kan ha för ett barn med en mamma som vill illa: en människa som tror på barnet, som ser dess nöd och kan hjälpa barnet att inte bara känna sig ond och dålig – utan också värdefull. Det kan handla om en mormor, en granne, ett syskon, en lärare – en person som ofta själv inte förstår sin betydelse.

Under mitt långa yrkesliv har jag åtskilliga gånger hört personer i människovårdande yrken fälla kommentarer som ”föräldrar vill alltid sina barns bästa” och ”det är ju ändå ingen förälder som vill sina barn illa”. Så länge vi avskärmar oss från företeelsen att mödrar avsiktligt kan vilja sitt barn illa kan vi inte hjälpa barn och vuxna med dylika mycket svåra erfarenheter. Hur man på sikt kommer tillrätta med problemet vet jag dock inte. Jag vet inte ens om det går. Det är betydligt mer komplicerat än en anmälan till Socialtjänsten.

Men både som professionella och som grannar har vi möjlighet att bli dessa hjälpande vittnen – en medmänniska som lyssnar till såväl de utsagda orden som det icke-verbala. Någon som kan förmedla sin medkänsla och bekräfta att barnet har varit eller är utsatt för något ohyggligt svårt – och att barnet självt inte är orsake

Elisabeth Arborelius, präst och docent i psykologi.

5.4.1. Dagens nyheter: Prestanimo se pretvarati da majke ne zlostavljaju svoju djecu

Teška dječja iskustva moramo shvatiti ozbiljno. Tabu je tema da i majke mogu zlostavljati svoju vlastitu djecu i željeti im nažao. Umjesto da stalno smišljamo razloge i isprike te zatvaramo oči pred stvarnošću tog problema, moramo uvažiti iskustva žrtava, piše Elisabeth Arborelius, protestantska svećenica i docentica psihologije.

Unatoč tomu što su psihički poremećaji danas sve manji tabu, jedno njima blisko područje i dalje se smatra teškim tabuom - majke koje svojoj djeci žele zlo. Želim naglasiti stvarnost u kojoj živimo kako bih nam svima, a pogotovo onima koji rade u socijalnim službama i na sličnim poslovima, skrenula pozornost na taj problem. Ujedno želim dati riječ onima koji sumnjaju, ili jedva sami sebi uspijevaju priznati, da je to stvarnost koju su i sami proživjeli.

“Kad mama umre, gubimo putokaz./ Izgubimo svaki drugi dah: Izgubimo svoj miran proplanak./ Kada umru majke, ostane nam samo šikara.”

Ovi stihovi Görana Tunströma izražavaju bit onoga što podrazumijevamo pod pojmom “mama”, nešto što nam je svima jasno i u što smo sigurni. Kao da je svako dijete jednom moralo imati Mamu kako bi uopće moglo dalje rasti. No, nemaju sva djeca mamu u punom smislu riječi. Jedan dio uopće ni nema mamu, dok dio ima prosječnu mamu koju bi se, koristeći se terminima pedijatra i psihoanalitičara Donalda Winnicottsca, moglo opisati kao *jedva može proći*. A postoje i mame koje svojoj djeci žele nauditi.

Tu je problematiku najbolje opisala Anne Heberlein, koja je u svojem članku, objavljenom u novinama *Sydsvenskan*, na Majčin dan 2011. godine, pisala o tome kako se majčino zlostavljanje teško prihvaća te kako se radije pretvaramo da ne postoje majke i bake koje zlostavljaju i tuku djecu. A kada se konkretni slučajevi ipak pojave, za njih odmah, očajni, tražimo objašnjenja i isprike. Želimo vjerovati da Rosemarie Fritzl nije znala da je njezin suprug punih 19 godina držao njihovu kćer Elizabeth zatočenu u podrumu, i da je, u Švedskoj, majka Bobbyja Äikiä, kojeg je zajedno s partnerom usmrtila tako da su ga bacili zavezanog za stolicu iz kuće, sudjelovala u zlostavljanju svojeg sina, jer se bojala muškarca s kojim je živjela. Usprkos tomu moramo prihvatiti da i žene mogu biti zlostavljačice. To moramo shvatiti zbog djece. Nije svaka majka draga i mila.

U Švedskoj se zabilježi nekoliko slučajeva čedomorstva godišnje, pogotovo dojenčadi, no to je tek vrh ledene sante, jer ispod površine kriju se majke koje svoju djecu ne ubijaju, već ih zlostavljaju i samo ih žele uništiti, upropastiti.

U bajkama braće Grimm, često se pojavljuju zle maćehe. One zlostavljaju i zanemaruju djecu zbog svoje vlastite zavisti. Njihova zloba u velikoj je mjeri suprotna našoj predodžbi majčinske ljubavi. Čak smo i u bajkama svoje kulture morali, dakle, pronaći način da opišemo majke koje zlostavljaju svoju djecu. Stoga smo tu zlobu prebacili na maćehe, što pokazuje koliko nam je teško prihvatiti da mama može željeti nauditi svojem djetetu. Švicarska psihoterapeutkinja Alice Miller započela je 1980-ih i 1990-ih godina raspravu svojom knjigom u kojoj opisuje traume uzrokovane roditeljskim zlostavljanjem. Američki psihijatar Scott Peck je u svojoj knjizi *Ljudi laži* opisao mnogo slučajeva u kojima se zlo očitovalo u konkretnom i svakodnevnom ponašanju roditelja prema djeci. U Švedskoj je psihoterapeutkinja Maj-Britt Nilsson u svojoj knjizi *Nevidljiva trauma* opisala pacijente koje su zlostavljale majke. Kod takvih je osoba Nilsson primijetila nešto što sama naziva “nevidljivom traumom”, a to su duboko ukorijenjeni strahovi, borba između života i smrti, bespomoćnost i nemoć. Radi se o teško istraumatiziranim osobama koje ne mogu verbalizirati što im se dogodilo, već mogu samo “komunicirati kroz traumu”. Nilsson se susrela i s majkama koje uopće nemaju empatije ili suosjećanja, koje su potpuno egocentrične i sebične te jako ljubomorne upravo na ono dijete koje najčešće zlostavljaju.

Sjećam se primjera iz svojeg djetinjstva, kada sam često osjećala strah i očaj, ali sam te osjećaje skrivala i pokazivala samo vedru vanjstinu. Dugi sam niz godina sumnjala u vlastite osjećaje, mislila sam da sa mnom nešto nije u redu. Nekoliko sam puta gotovo pomislila da mi majka želi našao, no tabu koji okružuje tu temu svakog bi me puta zaustavio. Postala sam depresivna i tjeskobna. U djetinjstvu sam čitala bajke braće Grimm u kojima bi se pojavljivale zle maćehe, a u tinejdžerskim sam godinama čitala sve što sam mogla pronaći o patnji i strahu koje su proživjeli ljudi u koncentracijskim logorima. U odrasloj sam dobi, u Americi, otkrila kriminalistički žanr *true crime* i čitala o majkama koje su ubile svoju djecu, sve ne bih li pronašla riječi kojima bih mogla verbalizirati svoja iskustva. Taj snažan osjećaj, da mi majka želi nauditi, pojavio se kao rezultat dugogodišnjeg procesa, a zbog njega, još od tinejdžerskih dana, patim od depresije i anksioznosti te ponekad razmišljam o samoubojstvu. No, prošlo je mnogo vremena od tada i sada mi je bolje.

Sada imam i profesionalnog iskustva: već više godina kao svećenica vodim pastoralne razgovore s veoma ranjivim ljudima. Većinu su zdravstvene i/ili socijalne službe iznevjerile. Prošle su godine prije nego su počeli redovitije dolaziti k meni na razgovore. Slušam ih kako govore o najužasnijim slučajevima, poput zlostavljanja djece i različitim oblicima nasilja, i pokazujem koliko me njihove priče pogađaju. Bilo je slučajeva kad bih se susrela sa ženama koje su dugo išle na psihoterapiju, a nemaju osjećaj da im je to pomoglo. Radilo se o iskustvima u kojima im je vlastita mama željela zlo, o doživljajima koje je užasno teško izraziti i koje njihovi psihoterapeuti nisu uočili.

Alice Miller je naglasila važnost koju tzv. “svjedok koji pomaže” može predstavljati djetetu koje zlostavlja majka. Osoba koja djetetu vjeruje, koja vidi njegovu/njezinu patnju i može mu/joj pomoći da ne bude uvijek ljuto i da se ne osjeća loše, već da uvidi kako je i ono vrijedno. Ta osoba može biti baka, susjed, učiteljica, brat ili sestra – osoba koja ni ne zna koliko je važna.

Tijekom svojeg dugog radnog vijeka nebrojeno sam puta čula komentare poput: “roditelji svojem djetetu uvijek žele najbolje” ili “pa ne postoje roditelji koji svojoj djeci žele zlo” od osoba koje rade u socijalnim službama. Dokle god odbijamo prihvatiti činjenicu da postoje majke koje namjerno zlostavljaju svoju djecu, ne možemo pomoći ni djeci, a ni odraslima, koji su takve, i slične, situacije doživjeli. Kako će se problem na kraju riješiti, ne znam. Ne znam ni je li to uopće moguće. Zasigurno je to mnogo teže nego podnijeti prijavu socijalnoj službi.

Ipak, i kao profesionalci i kao susjedi, imamo mogućnost biti nečijim svjedokom koji pomaže, možemo biti osoba koja čuje čak i ono neizrečeno. Netko tko izražava suosjećanje i može potvrditi da se djetetu događa nešto užasno teško – nešto za što dijete nije krivo.

Elisabeth Arborelius, svećenica i docentica psihologije

6. LITTERATUR

- Marot, Danijela. *Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji*. FLUMINENSIA, god. 17 (2005) br. 1, SU. 53-70
- Nyblom, Heidi. *Dua, nia eller tiga?* <>
- Swedish dictionary, Routledge, London, 2007
- Svenska Ordbok utgiven av Svenska Akademien, Stockholm, 2009
- <http://lexin2.nada.kth.se/lexin/>
- <http://limun.hr/main.aspx?id=27399>
- <http://www.ord.se/>
- <http://sv.bab.la/lexikon/engelsk-svensk/>
- <http://www.tyda.se/>

7. TEXTER

- Drakulić, Slavenka. *Frida, ili o boli*. Profil, Zagreb, 2007
- <http://www.dn.se/debatt/sluta-latsas-att-modrars-overgrepp-inte-finns/> - besökt den 15-9-2015
- <http://www.duzs.hr/page.aspx?PageID=134> - besökt den 28-9-2015
- http://www.dyslexiforeningen.se/?page_id=158 – besökt den 2-10-2015
- <http://www.jutarnji.hr/globus/vrlo-opasne-vatrene-igre-u-hladnom-kineskom-moruo-ovo-su-otoci-koji-bi-mogli-izazvati-treci-svjetski-rat/295987/> - besökt den 14-10-2015
- <http://possector.hr/ugostitelji-pisu/mala-skola-konobarenja-kako-postati-i-bitidoobar-konobar> - besökt den 20-10-2015
- <https://www.swedbank.se/privat/spara-och-placera/sa-kan-du-spara/> - besökt den 29-10-2015
- <https://www.swedbank.se/privat/spara-och-placera/bankkonton/spara--bokonto/index.htm> – besökt den 29-10-2015
- <http://www.sus.su.se/FAQ> – besökt den 20-9-2015